

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ शासन आदेश, परिपत्रके आणि महत्त्वपूर्ण न्यायनिर्णय

दूरशिक्षण प्रमाणपत्र अभ्यासक्रम

सार्वजनिक धोरण केंद्र

यशवंतराव चव्हाण विकास प्रशासन प्रबोधिनी

राजभवन आवार, बाणेर रस्ता, पुणे - ४११ ००७

या घटकाचा अभ्यास केल्यानंतर आपण.....

१. राज्य शासनाने समुचित शासन म्हणून माहिती अधिकार कायद्याच्या अंमलबजावणीसाठी बजावलेली भूमिका विशद करू शकाल.
२. माहितीच्या अधिकाराची अंमलबजावणी करण्यासाठी, शासनाने काढलेले आदेश स्पष्ट करू शकाल.
३. माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ च्या संदर्भातील महत्त्वाचे न्यायनिर्णय समजून घेऊ शकाल.
४. शासन व न्यायपालिका या कायद्याच्या अंमलबजावणीसाठी बजावत असलेली भूमिका स्पष्ट करू शकाल.

अनुक्रमणिका

अ.क्र	विषय	नियम/ शासन निर्णय व आदेश क्रमांक व दिनांक	पृष्ठ. क्र.
१	केंद्र शासनाचा माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या कलम २५(२)व (३) नुसार. कार्यवाहीचा अहवाल सादर करणेबाबत.	शासन परिपत्रक, क्र. केंमाअ-२००५/प्र.क्र.४३०/०५/५, मंत्रालय, मुंबई ४०००३२ दिनांक - २०/१/२००६	४
२	माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ दारिद्र्य रेषेखालील व्यक्तींनी सादर केलेला पुरावा ग्राह्य धरण्याबाबत.	क्रमांक: केमाअ-२००६/प्र.क.७/०६/पाच, सामान्य प्रशासन विभाग, मंत्रालय, मुंबई ४०००३२ दिनांक - २०/६/२००६	१३
३	माहिती उपलब्ध करून देण्याकरिता घ्यावयाच्या शुल्काबाबत.	क्रमांक: केमाअ-२००७/प्र.क्र.३४/०७/५, मंत्रालय, मुंबई ४०००३२ दिनांक इ ९/५/२००७	१५
४	माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ माहिती उपलब्ध करून देण्याकरिता घ्यावयाच्या शुल्काबाबत.	सामान्य प्रशासन विभाग शासन परिपत्रक क्रमांक : केमाअ - २००७/प्र.क्र.३४/०७/५ मंत्रालय, मुंबई - ४०००३२ दिनांक : २८.०५.२००७ संदर्भ :- सा. प्र. वि. शा. प. क्र. केमाअ- २००७/प्र. क्र.३४/०७/५, दि. ९/०५/२००७	१६
५	केंद्र शासनाचा माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या कलम २५(२)व (३) नुसार. कार्यवाहीचा अहवाल सादर करणेबाबत.- विवरणपत्र-३ रद्द करणेबाबत.	शासन परिपत्रक, क्र. केंमाअ-२००६/११०२/प्र.क्र.४४/०७/५, मंत्रालय, मुंबई ४०००३२ दिनांक ३१/०५/२००७	१७
६	माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ मधील कलम १९(१) प्रथमअपीलीय अधिकारी यांनी त्यांचेकडे प्राप्त होणारे सर्व अपीले विहित मुदतीत निकालात काढणेबाबत.	क्र. केंमाअ. २००७/११८२/प्र.क्र.६५/०७/६ (मा.अ) सामान्य प्रशासन विभाग, मंत्रालय, मुंबई ४०००३२ दनांक ६ नोव्हेंबर २००७	१८
७	माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ मधील कलम १९(१) प्रथमअपीलीय अधिकारी यांनी त्यांचेकडे प्राप्त होणारे सर्व अपीले विहित मुदतीत निकालात काढणेबाबत.	क्र. केंमाअ. २००७/११८२/प्र.क्र.६५/०७/०६ (मा.अ) सामान्य प्रशासन विभाग, मंत्रालय, मुंबई ४०००३२ दनांक - १२ डिसेंबर २००७	२०
८	माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ अंतर्गत प्राप्त अर्ज/अपीले विहित मुदतीत निकालात काढण्याबाबत	क्र. केंमाअ. २००७/७४/प्र.क्र.१५४/०७/०६ (मा.अ) सामान्य प्रशासन विभाग, मंत्रालय, मुंबई ४०००३२ दनांक - ३१ मार्च २००८	२१

९	माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ अन्वये माहिती अधिकारी व अपिलीय अधिकारी यांचे नावाचे फ़लक लावणेबाबत..	क्र. अहत-१००८/प्र.क्र.१८/०८/११-अ मंत्रालय, मुंबई ४०००३२ दिनांक -१५ मे २००८.	२२
१०	राज्य माहिती आयोगाकडून पारीत होणारे निर्णय निदेश इ. चे काटेकोरपणे पालन करणे बाबत.	क्र. केमाअ २००८/६८८/प्र.क्र.२१९/०८/६ (मा.अ.) सामान्य प्रशासन विभाग, मंत्रालय, मुंबई ४०००३२ , दिनांक - १० जून २००८	२३
११	माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ अंतर्गत प्राप्त होणाऱ्या अर्जासंदर्भात अकिफायतशीर पत्रव्यवहार टाळून विहीत मुदतीत अर्ज निकालात काढणेबाबत.	क्र. केमाअ-२००८/प्र.क्र.९३/०८/सहा (मा.अ.)सामान्य प्रशासन विभाग, मंत्रालय, मुंबई ४०००३२, दिनांक ६ सप्टेंबर २००८	२४
१२	माहितीच्या अधिकाराखाली प्राप्त माहिती अथवा इतर स्त्रोताद्वारे प्राप्त झालेले शासकीय अधिकाऱ्यांविरुद्धचे पुरावे सादर झाल्यास त्वरित दंडात्मक कारवाई करण्याबाबत.	क्र. अहत-१६०८/प्र.क्र.४७/०८/११-अ मंत्रालय, मुंबई ४०००३२ दिनांक -१ नोव्हेंबर २००८	२६
१३	माहितीच्या अधिकारासंदर्भात अर्जदारांसी केल्या जाणा-या पत्रव्यवहारावर कार्यालयाचा दुरध्वनी क्रमांक, फ़ॅक्स क्र., व ई-मेल आयडी इ. नमूद करण्याबाबत	क्रमांक- केमाअ-२००८/८७०/प्र.क्र.३००/०८/सहा. दिनांक - १३ मे २००९	२८
१४	माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ बाबत प्राप्त होणा-या पत्राच्या तसेच अहवालाच्या अनावश्यक प्रतीबाबत सूचना	क्रमांक- केमाअ-२००८/१२६४/प्र.क्र.४३७/०८/सहा. दिनांक - १३ मे २००९	२९
१५	माहितीचा अधिकार अधिनियमाच्या प्रभावी अंमलबजावणी संदर्भात ऑगस्ट २००९ च्या अंतिम सप्ताहात विशेष मोहिम राबविणेबाबत.	क्रमांक- केमाअ-२००९/६३१/प्र.क्र.२६७/०९/सहा. दिनांक - २४ जुलै २००९	३०
१६	माहितीच्या अधिकाराखाली प्राप्त माहिती अथवा इतर स्त्रोताद्वारे प्राप्त झालेले शासकीय अधिकाऱ्यांविरुद्ध पुरावे सादर झाल्यास त्वरित दंडात्मक कारवाई करण्याबाबत.	क्र. अहत-१६०८/प्र.क्र.४७/०८/११-अ, मंत्रालय, मुंबई ४०००३२ दिनांक - ३ ऑगस्ट २००९	३२
१७	माहितीचा अधिकार अधिनियमाच्या प्रभावी अंमलबजावणी संदर्भात ऑगस्ट २००९ च्या अंतिम सप्ताहात विशेष मोहिम राबविणेबाबत.	शासन परिपत्रक क्रमांक - केमाअ-२००९/प्र.क्र.९०/समन्वय कक्ष, मंत्रालय, मुंबई ४०००३२ दिनांक ४ ऑगस्ट २००९	३३

१८	माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ खाली प्राप्त अर्जावर वेळेत कार्यवाही करणे.	क्र. मा.अअ-२००९/प्र.क्र.७३/समन्वयक कक्ष, मंत्रालय, मुंबई ४०००३२ दिनांक - १० ऑगस्ट २००९	३५
१९	माहितीचा अधिकार अधिनियमाच्या प्रभावी अंमलबजावणी संदर्भात ऑगस्ट २००९ च्या अंतिम सप्ताहात विशेष मोहिम राबविणेबाबत.	क्रमांक- केमाअ -२००९/प्र.क्र.९४/६-स, मंत्रालय, मुंबई ४०००३२ दिनांक - ११ ऑगस्ट २००९	३८
२०	माहिती अधिकार अधिनियम २००५ अंतर्गत सार्वजनिक प्राधिकरणांनी त्यांच्या अधिपत्याखालील सर्व सार्वजनिक प्राधिकरणांची सूची तयार करणेबाबत.	क्रमांक- केमाअ २००९/५१५/प्र.क्र.३७६/०९/सहा. दिनांक १८/०९/२००९	४०
२१	राज्य माहिती आयोग, पुणे खंडपीठ :- सूचनापत्रक :-	राज्य माहिती आयोग, खंडपीठ पुणे नवीन प्रशासकीय इमारत, चौथा मजला कौन्सिल हॉलसमोर, पुणे - १ दूरध्वनी : ०२० - २६०५०५८०/०६३२/३३ दिनांक : १३ जून २००८	४२
२२	राज्य माहिती आयोग, महाराष्ट्र राज्य, पुणे खंडपीठ <u>परिपत्रक</u>	क्र.संकीर्ण/२००९/प्रक्र.५१/०९/आस्था राज्य माहिती आयोग, पुणे खंडपीठ, नवीन प्रशासकीय इमारत, चौथा मजला, कौन्सिल हॉल समोर, पुणे - ४११ ००१ फोन नं. २६०५०५८०/२६०५०६३२/३३ दि. ५.८.२००९	४५
२३	महत्वाचे न्यायनिर्णय		५२
२४	राज्यातील माहिती आयोगाचे पत्ते		८५
२५	केंद्रीय माहिती आयोगाचे पत्ते		८६

केंद्र शासनाचा माहितीचा अधिकार अधिनियम,
२००५ च्या कलम २५(२) व (३) नुसार
कार्यवाहीचा अहवाल सादर करणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन
सामान्य प्रशासन विभाग,
शासन परिपत्रक, क्र. केमाअ.२००५/प्र.क्र.४३०/०५/५
मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२.
दिनांक : २०.१.२००६

शासन परिपत्रक

केंद्र शासनाचा माहिती अधिकार अधिनियम २००५, दि. १२.१०.२००५ पासून अंमलात आला आहे. या अधिनियमातील कलम २ (ज) नुसार हा अधिनियम राज्यातील सर्व शासकीय, निमशासकीय कार्यालयांसहीत पुढे नमूद करण्यात आलेल्या सर्व प्राधिकरणांना लागू आहे :-

कलम २ (ज) सार्वजनिक प्राधिकरण याचा अर्थ :-

- क) संविधानाद्वारे किंवा तदन्वये,
- ख) संसदेने तयार केलेल्या कोणत्याही अन्य कायद्याद्वारे,
- ग) राज्य विधानमंडळाने तयार केलेल्या कोणत्याही अन्य कायद्याद्वारे,
- घ) समुचित शासनाने काढलेल्या अधिसूचनेद्वारे किंवा आदेशाद्वारे,

स्थापन करण्यात आलेले किंवा घटित करण्यात आलेले कोणतेही प्राधिकरण किंवा निकाय किंवा स्वराज्य संस्था, असा आहे आणि त्यामध्ये

(एक) समुचित शासनाची मालकी असलेला, त्याचे नियंत्रण असलेला किंवा त्याच्याकडून निधीद्वारे ज्याला प्रत्यक्षपणे किंवा अप्रत्यक्षपणे मोठ्या प्रमाणात वित्त पुरवठा केला जातो असा निकाय,

(दोन) समुचित शासनाकडून निधीद्वारे जिला प्रत्यक्षपणे किंवा अप्रत्यक्षपणे मोठ्या प्रमाणात वित्त पुरवठा केला जातो अशी अशासकीय संघटना, यांचा समावेश होतो.

२. या अधिनियमाचे सनियंत्रण करणे व अहवाल देणे यासंदर्भात अधिनियमात कलम २५ अन्वये पुढील प्रमाणे तरतूद करण्यात आली आहे :-

कलम २५ (१) केंद्रीय माहिती आयोग, किंवा यथास्थिती, राज्य माहिती आयोग, व्यवहार्य असेल तितक्या लवकर, प्रत्येक वर्ष समाप्त झाल्यावर या अधिनियमाच्या तरतुदीच्या त्या वर्षातील अंमलबजावणीबाबतचा अहवाल तयार करील व त्याची एक प्रत समुचित शासनाला पाठवील.

(२) प्रत्येक मंत्रालय किंवा विभाग त्यांच्या अधिकारितेतील सार्वजनिक प्राधिकरणांसंबंधी माहिती गोळा करील आणि या कलमान्वये अहवाल तयार करण्यासाठी आवश्यक असेल अशी माहिती, यथास्थिती, केंद्रीय माहिती आयोग, किंवा राज्य माहिती आयोग यांना देईल आणि ही माहिती पुरवण्यासंबंधातील आणि या कलमाच्या प्रयोजनांकरिता अभिलेख ठेवण्यासंबंधातील आवश्यक बाबींचे अनुपालन करील.

(३) प्रत्येक अहवालात, तो अहवाल ज्या वर्षासंबंधात असेल त्याबाबत पुढील गोष्टी नमूद केलेल्या असतील :-

(क) प्रत्येक सार्वजनिक प्राधिकरणाकडे आलेल्या विनंतीच्या अर्जांची संख्या,

(ख) ज्याद्वारे अर्जदार विनंतीला अनुसार दस्तऐवज मिळवण्यास हक्कदार ठरविण्यात आलेले नसतील त्याबाबतीत अशा निर्णयांची संख्या, हे निर्णय ज्या अधिनियमांच्या तरतुदी अन्वये केले जातात त्या तरतुदी आणि अशा तरतुदींचा जितक्या वेळा आधार घेण्यात आला आहे ती संख्या,

(ग) पुनर्विलोकनासाठी यथास्थिती केंद्रीय माहिती आयोग, किंवा राज्य माहिती आयोग यांच्याकडे विचारार्थ पाठविलेल्या अपिलांची संख्या, अपिलांचे स्वरूप आणि अपिलांची निष्पत्ति,

(घ) या अधिनियमाच्या अंमलबजावणीबाबत कोणत्याही अधिका-याविरुद्ध केलेल्या कोणत्याही शिस्तभंगाच्या कार्यवाहीचा तपशील,

(ङ) या अधिनियमान्वये प्रत्येक सार्वजनिक प्राधिकरणाने वसूल केलेल्या आकाराची रक्कम,

(च) या अधिनियमाचा आशय व हेतू याचे कार्यान्वयन व अंमलबजावणी करण्यासाठी सार्वजनिक प्राधिकरणांकडून केलेले प्रयत्न दर्शविणा-या कोणत्याही गोष्टी,

(छ) विकास, सुधारणा, आधुनिकीकरण, सुधार यांसाठी, विशेषतः सार्वजनिक प्राधिकरणांच्या संबंधातील शिफारशीसह सुधार करण्याकरिता केलेल्या शिफारशी किंवा, हा अधिनियम किंवा इतर कायदा किंवा प्रारुढ विधी यातील सुधारणा किंवा माहिती मिळवण्याच्या अधिकाराची अंमलबजावणी करण्यासाठी संबंध असणारी अन्य उपाययोजना.

(४) केंद्र सरकारला, किंवा यथास्थिती, राज्य शासनाला व्यवहार्य असेल तेथवर, प्रत्येक वर्षाच्या अखेरीनंतर, पोट-कलम (१) मध्ये निर्दिष्ट केलेली, केंद्रीय माहिती आयोग किंवा

राज्य माहिती आयोग यांच्या अहवालाची एक प्रत, यथास्थिती संसदेच्या प्रत्येक सभागृहासमोर किंवा राज्य विधानमंडळाची जेथे दोन सभागृहे आहेत तेथे त्या प्रत्येक सभागृहासमोर आणि जेथे राज्य विधान मंडळाचे एकच सभागृह असेल तेथे त्या सभागृहासमोर ठेवण्याची व्यवस्था करता येईल.

- (५) या अधिनियमान्वये, सार्वजनिक प्राधिकरणाची कार्ये पार पाडण्यासंबंधीची त्यांची कार्यपद्धती या अधिनियमाच्या तरतुदींशी किंवा आशयाशी अनुरूप नाही, असे, यथास्थिती केंद्रीय माहिती आयोग, किंवा राज्य माहिती आयोग यांना दिसून आल्यास, आयोगास अशी अनुरूपता आणण्यासाठी त्याच्या मते ज्या उपाययोजना करणे आवश्यक असेल त्या विनिर्दिष्ट करण्याची प्राधिकरणांना शिफारस करता येईल.

३. वर परिच्छेद २ मध्ये नमूद केल्यानुसार कलम २५ (१) व (२) मधील तरतुदींप्रमाणे आयोगाला या अधिनियमाच्या प्रत्येक वर्षातील अंमलबजावणीबाबतचा अहवाल तयार करण्याकरीता सर्व मंत्रालयीन विभागांनी त्यांच्या विभागासह त्यांच्या अधिपत्याखालील या अधिनियमाच्या कार्यक्षेत्रात येणा-या प्राधिकरणांकडून (संस्थांसह) कलम २५ (३) (क) (ख) (ग) (घ) (ड) (च) नुसार आवश्यक ती सर्व माहिती राज्य माहिती आयोगाला वेळोवेळी सादर करणे आवश्यक आहे. **सदर माहिती सादर करण्याकरीता विहित करण्यात आलेली विवरणपत्रे १ ते ५ या परिपत्रकासोबतच जोडलेली आहेत.** सदर विवरणपत्रांमध्ये सर्व जन (शासकीय) माहिती अधिकारी आणि अपिलीय प्राधिकारी यांनी या विवरणपत्रांमध्ये माहिती भरून ती दरमहा त्यांच्या विभाग प्रमुखांकडे / समन्वय अधिका-यांकडे पाठवावी. याकरीता खालील प्रमाणे कार्यपद्धती विहित करण्यात येत आहे :-

- १) प्रत्येक विभाग प्रमुखांनी त्यांचे नियंत्रणाखालील सर्व कार्यालयातील / सार्वजनिक प्राधिकरणे / संघटना मंडळे / महामंडळे इत्यादी यातील सर्व जन (शासकीय) माहिती अधिकारी व अपिलीय प्राधिकारी यांचेकडून आवश्यक ती माहिती प्रत्येक महिन्याच्या ७ तारखेपूर्वी प्राप्त करून घ्यावी.
- २) अशी प्राप्त झालेली माहिती **विभाग प्रमुख स्तरावर संकलित करण्यात यावी आणि संबंधित मंत्रालयीन प्रशासकीय विभागाकडे १० तारखेपर्यंत न चुकता सादर करावी.**
- ३) विभागप्रमुखांकडून प्राप्त झालेली माहिती प्रत्येक मंत्रालयीन प्रशासकीय विभागांनी संकलित करून एकत्रित माहिती न चुकता प्रत्येक महिन्याच्या १५ तारखेपर्यंत थेट राज्य माहिती आयोगाकडे पाठवावी व त्याची एक प्रत सामान्य प्रशासन विभाग / का. ५ कडे पाठवावी.
- ४) मंत्रालय स्तरावर प्रत्येक विभागाच्या समन्वय कक्षाने त्यांच्या विभागातील सर्व जन (शासकीय) माहिती अधिकारी व अपिलीय प्राधिकारी यांचेकडून विहित विवरणपत्रातील माहिती प्रत्येक महिन्याच्या ७ तारखेपूर्वी प्राप्त करून

विभागप्रमुखांकडून प्राप्त झालेल्या माहितीसह थेट राज्य माहिती आयोगाकडे पाठवावी व त्याची एक प्रत सामान्य प्रशासन विभाग / का. ५ कडे पाठवावी.

५) कोणत्याही क्षेत्रिय कार्यालयाकडून किंवा विभाग प्रमुखांकडून या संदर्भात संबंधित प्राधिकरणाकडे सादर केलेल्या माहितीची प्रत सामान्य प्रशासन विभागास पृष्ठांकित करु नये.

४. माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या कलम २५ (१) अन्वये राज्य माहिती आयोगास प्रत्येक वर्षी अधिनियमाच्या अंमलबजावणीबाबतचा अहवाल राज्य शासनास सादर करणे आवश्यक आहे. असा अहवाल तयार करण्याकरीता कलम २५ (२) अन्वये प्रत्येक मंत्रालयीन विभागांनी त्यांच्या अधिपत्याखालील सर्व सार्वजनिक प्राधिकरणांची माहिती गोळा करुन राज्य माहिती आयोगास सादर करणे बंधनकारक आहे. त्यामुळे अहवाल तयार करण्यासाठी कलम २५ (३) नुसार आवश्यक असणारी सर्व माहिती राज्य माहिती आयोगाला उपलब्ध करुन देणे ही प्रत्येक मंत्रालयीन विभागाची जबाबदारी ठरते. म्हणून सर्व मंत्रालयीन विभागांना विनंती करण्यात येते की, त्यांनी त्यांच्या विभागाची आणि त्यांच्या विभागाशी संबंधित असलेल्या शासकीय व निमशासकीय कार्यालयांसहीत ज्या प्राधिकरणांना हा अधिनियम लागू झाला आहे त्या सर्व संबंधितांकडून सोबत जोडलेल्या विवरणपत्र १ ते ५ प्रमाणे विहित कालमर्यादेत माहिती मागवून घेण्याची व प्राप्त झालेली माहिती संकलित करुन, संकलित माहिती कोणत्याही परिस्थितीत **प्रत्येक महिन्याच्या १५ तारखेपर्यंत थेट राज्य माहिती आयोगाकडे पाठविण्याची दक्षता घ्यावी** व त्याची एक प्रत सामान्य प्रशासन विभागा (का.क्र. ५) कडे पाठविण्यात यावी. सदर माहिती राज्य माहिती आयोगाला दरमहा उपलब्ध करुन देण्याची सर्वस्वी जबाबदारी सर्व मंत्रालयीन विभागांची राहिल याची कृपया नोंद घ्यावी.

५. पहिल्यांदा माहिती पाठविताना दिनांक १२.१०.२००५ पासून अहवालाच्या महिन्यापर्यंत केंद्र शासनाचा माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ अंतर्गत प्राप्त झालेले अर्ज व अपिले विचारात घेवून माहिती पाठविण्यात यावी.

६. माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या कलम ५ (१) व (२) अन्वये सर्व सार्वजनिक प्राधिकरणांनी दि. १५.६.२००५ पासून १०० दिवसांच्या आत जन माहिती अधिकारी आणि सहायक जन माहिती अधिकारी आणि प्रथम अपिलीय प्राधिकारी पदनिर्देशित करणे आवश्यक होते. परंतु अशा प्रकारे पदनिर्देशित केलेल्या जन माहिती अधिकारी आणि सहायक जन माहिती अधिकारी व अपिलीय प्राधिका-यांची संकलित माहिती अद्यापही राज्य माहिती आयोग व या विभागाकडे प्राप्त झालेली नाही. म्हणून सर्व मंत्रालयीन विभागांना विनंती करण्यात येते की, त्यांनी मंत्रालयीन विभागातील

आणि त्यांच्या अधिपत्याखालील या अधिनियमाच्या कार्यक्षेत्र येणा-या सर्व सार्वजनिक प्राधिकरणे / कार्यालये / संस्था / मंडळे / महामंडळे यांची यादी व एकूण संख्या तसेच त्या प्रत्येक सार्वजनिक प्राधिकरणाकडून नियुक्त केलेले जन माहिती अधिकारी आणि सहायक जन माहिती अधिकारी व अपिलीय प्राधिकारी यांची पदनाम व पत्त्यासहीत यादी व एकूण संख्या याची माहिती संकलित करुन सामान्य प्रशासन विभागकडे आणि राज्य माहिती आयोगाकडे तात्काळ पाठवावी. तसेच या अधिनियमाच्या कार्यक्षेत्रात येणा-या सर्व सार्वजनिक प्राधिकरणे / कार्यालये / संस्था / मंडळे / महामंडळे इत्यादींमध्ये जनमाहिती अधिकारी / सहायक जन माहिती अधिकारी / अपिलीय प्राधिकारी / पदनिर्देशित झालेले आहेत याची सर्व मंत्रालयीन विभागांनी खात्री करुन घ्यावी व तसे प्रमाणपत्र विभागाच्या अपर मुख्य सचिव / प्रधान सचिव / सचिव यांच्या स्वाक्षरीने दि. ३० जानेवारी, २००६ पूर्वी सामान्य प्रशासन विभागाला पाठवावे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नांवाने,

सही /-

रा.मे. प्रेमकुमार)

शासनाचे मुख्य सचिव

प्रत.

- १) राज्यपालांचे सचिव,
- २) मुख्यमंत्र्यांचे प्रधान सचिव,
- ३) उप मुख्यमंत्र्यांचे सचिव,
- ४) सर्व मंत्री / राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव,
- ५) मुख्य सचिव,
- ६) शासनाचे सर्व अपर मुख्य सचिव / प्रधान सचिव / सचिव,
- ७) * महाप्रबंधक, उच्च न्यायालय, मूळ न्याय शाखा, मुंबई,
- ८) * महाप्रबंधक, उच्च न्यायालय, अपिल शाखा, मुंबई,
- ९) * महाप्रबंधक, महाराष्ट्र प्रशासकीय न्यायाधिकरण, मुंबई,
- १०) * महाप्रबंधक, लोक आयुक्त व उप लोक आयुक्त, मुंबई,
- ११) * सचिव, राज्य माहिती आयोग, मुंबई (१० प्रती)
- १२) * सचिव महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग, मुंबई,
- १३) सचिव, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई,
- १४) * सचिव, राज्य निवडणूक आयोग, मुंबई,

विवरणपत्र '१'

कलम २५ (३) (क) (ख) (ड)

जन (शासकीय) माहिती अधिका-याकडे प्राप्त झालेल्या अर्जावर करण्यात आलेल्या कार्यवाहीची माहिती
(क्षेत्रीय कार्यालयातील व मंत्रालयातील प्रत्येक जन (शासकीय) माहिती अधिका-याने अनुक्रमे
विभागप्रमुख / समन्वय कक्षाकडे दरमहा माहिती पाठविण्यासंदर्भातील विवरणपत्र)

माहितीचा महिना :

कार्यालयाचे नाव/ कार्यासन क्रमांक	मागील महिन्यातील थकीत अर्जांची संख्या	अहवालाच्या महिन्यात प्राप्त झालेल्या अर्जांची संख्या	अहवालाच्या महिन्यात निकाली काढलेल्या अर्जांची संख्या	निकाली काढलेल्या अर्जांपैकी		प्रलंबित अर्जांची संख्या	अधिनियमातील कोणत्या कलमान्वये माहिती नाकारली आहे.	अहवालाच्या महिन्यात उपलब्ध करून देण्यात आलेल्या माहिती पोटी जमा झालेली रक्कम रुपये
				माहिती उपलब्ध करून देण्यात आलेल्या अर्जांची संख्या	माहिती नाकारण्यात आलेल्या अर्जांची संख्या			
१	२	३	४	५	६	७	८	९

विवरणपत्र '२'

कलम २५ (३) (क) (ख) (ड)

अपिलीय प्राधिकरणाकडे प्राप्त झालेल्या अपिलांवर करण्यात आलेल्या कार्यवाहीची माहिती
(क्षेत्रीय कार्यालयातील व मंत्रालयातील प्रत्येक अपिलीय प्राधिका-याने अनुक्रमे
विभागप्रमुख / समन्वय कक्षाकडे दरमहा माहिती पाठविण्यासंदर्भातील विवरणपत्र)

माहितीचा महिना :

कार्यालयाचे नाव / कार्यासन क्रमांक	मागील महिन्यातील थकीत अपिलांची संख्या	अहवालाच्या महिन्यात प्राप्त झालेल्या अपिलांची संख्या	अहवालाच्या महिन्यात निकाली काढलेल्या अपिलांची संख्या	निकाली काढलेल्या अपिलांपैकी		प्रलंबित अपिलांची संख्या
				अपिलकाराची विनंती मान्य केलेल्या अपिलांची संख्या	अपिलकाराची विनंती नाकारलेल्या अपिलांची संख्या	
१	२	३	४	५	६	७

विवरणपत्र '३'

कलम २५ (घ)(ड)

अपिलीय प्राधिका-याकडून कसूरदार जन (शासकीय) माहिती अधिका-याविरुद्ध करण्यात आलेल्या दंडात्मक कार्यवाहीची माहिती

(क्षेत्रीय कार्यालयातील व मंत्रालयातील प्रत्येक अपिलीय प्राधिका-याने अनुक्रमे विभागप्रमुख / समन्वय कक्षाकडे दरमहा माहिती पाठविण्यासंदर्भातील विवरणपत्र)

झड्डड्डड्डड्ड-डूडूडूडूड्डड्डड्डड्ड-डू डूडूड्डड्डड्ड डू

शासन परिपत्रक क्रमांक : केमाअ-२००६/११०२/प्र.क्र. ४४/०७/५ मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२.

दिनांक : ३१.०५.२००७

शासन परिपत्रकासोबतचे विवरणपत्र-३ रद्द करण्यात येत असून या विवरणपत्र-३ मध्ये आता या विभागाकडे माहिती पाठविण्याची आवश्यकता नाही याचीही संबंधितांनी कृपया नोंद घ्यावी.

विवरणपत्र '४'

कलम २५ (३)(ग)

राज्य माहिती आयोगाकडे पुनर्विलोकनासाठी पाठविलेल्या अपिलांबाबतची माहिती दर्शविणारे विवरणपत्र

(क्षेत्रीय कार्यालयातील व मंत्रालयातील प्रत्येक अपिलीय प्राधिका-याने अनुक्रमे विभागप्रमुख / समन्वय कक्षाकडे दरमहा माहिती पाठविण्यासंदर्भातील विवरणपत्र)

माहितीचा महिना :

कार्यालयाचे नाव / कार्यासन क्रमांक	मागील महिन्यात थकित अपिलांची संख्या	अहवाल महिन्यात पाठविलेल्या अपिलांची संख्या	अहवाल महिन्यात निकाली काढलेल्या अपिलांची संख्या	अपिलांचे स्वरूप	अपिलांची निष्पत्ती	प्रलंबित अपिलांची संख्या
१	२	३	४	५	६	७

विवरणपत्र '५'

कलम २५ (३)(च)

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ चा आशय व हेतू यांचे कार्यान्वयन व अंमलबजावणी करण्यासाठी
सार्वजनिक प्राधिकरणांकडून केलेले प्रयत्न दर्शविणा-या गोष्टी
(क्षेत्रीय कार्यालयातील व मंत्रालयातील प्रत्येक अपिलीय प्राधिका-याने अनुक्रमे
विभागप्रमुख / समन्वय कक्षाकडे दरमहा माहिती पाठविण्यासंदर्भातील विवरणपत्र)

माहितीचा महिना :

कार्यालयाचे नाव / कार्यासन क्रमांक	माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ चा आशय व हेतू यांचे कार्यान्वयन व अंमलबजावणी करण्यासाठी सार्वजनिक प्राधिकरणांकडून केलेले प्रयत्न
१	२

महाराष्ट्र शासन

क्र. केमाअ-२००६/प्र.क्र.७/०६/पाच,
सामान्य प्रशासन विभाग,
मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२.
दिनांक : २०.६.२००६

प्रति,

सर्व अ.मु.स. / प्र.स. / सचिव,
सर्व मंत्रालयीन विभाग,
मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२.

विषय :- माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ दारिद्र्य रेषेखालील व्यक्तींनी सादर केलेला पुरावा ग्राह्य धरण्याबाबत.

महोदय / महोदया,

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या कलम ७ च्या उप कलम (५) मधील परंतुकानुसार दारिद्र्य रेषेखालील व्यक्तींना माहिती मिळण्यासाठी कलम ६ च्या उप कलम (१) तसेच कलम ७ च्या उप कलम (१) व (५) नुसार द्यावी लागणारी फी माफ करण्यात आलेली आहे. या सवलतीचा लाभ घेण्याकरीता अर्जदार दारिद्र्य रेषेखालील व्यक्ती आहे याबाबतचा पुरावा अर्जासोबत जोडणे आवश्यक आहे. त्यासंदर्भात पुढील प्रमाणे नमुद करण्यात येते :-

२. केंद्र शासनाकडून व राज्य शासनाकडून राबविण्यात येणा-या कल्याणकारी योजनांचा लाभ दारिद्र्य रेषेखालील व्यक्तींना मिळवून देण्याकरिता विविध विभागांकडून दारिद्र्य रेषेखालील व्यक्तींचे सर्वेक्षण केले जाते.
१. नागरी क्षेत्राशी संबंधित महानगरपालिका, नगर परिषद, नगरपंचायत यांचेकडून त्यांच्या क्षेत्रात वास्तव्य असलेल्या नागरिकांचे सर्वेक्षण करण्यात येते. त्यानुसार ज्या व्यक्तींचे दरमहा दरडोई उत्पन्न रु. ५९१.७५ पेक्षा कमी आहे अशा व्यक्तींचा दारिद्र्य रेषेखालील व्यक्तींच्या यादीमध्ये समावेश करण्यात येतो. अशी कार्यवाही करून तयार करण्यात आलेली यादी संबंधित महानगरपालिका, नगर परिषद, नगर पंचायत यांच्या कार्यालयात उपलब्ध असते.
२. तसेच ग्रामीण भागात राबविण्यात येणा-या योजनांचा दारिद्र्य रेषेखालील व्यक्तींना लाभ देण्याकरिता संबंधित ग्राम पंचायतीकडून अशा कुटुंबांचे सर्वेक्षण करण्यात येते. या सर्वेक्षणाकरिता राहणीमानाच्या संबंधीच्या १३ बाबी विचारात घेऊन गुणांकन दिले जाते. या गुणांकांच्या आधारे संबंधित ग्राम पंचायतीकडून दारिद्र्य रेषेखालील व्यक्तींची यादी तयार करण्यात येते व अशी यादी ग्रामसेवकाकडे उपलब्ध असते.
३. तसेच अन्न नागरी पुरवठा व ग्राहक संरक्षण विभागाच्या शासन निर्णय, क्र. साविव्य-१०९९/प्र.क्र.८८८६/ना.पु.२८, दि. ५ नोव्हेंबर, १९९९ व क्र. साविव्य-१००१/प्र.क्र.४८३/ना.पु. २८, दि. ८/८/२००१ अन्वये तिहेरी शिधापत्रिका योजना राज्यात राबविण्यात येत आहे. या योजनेनुसार राज्य शासनाने लक्ष्य निर्धारित सार्वजनिक वितरण व्यवस्थे अंतर्गत अर्ध्या

किंमतीत धान्याचे लाभ मिळण्याकरिता कुटुंबाचे वार्षिक उत्पन्न मर्यादा विहित करण्यात आली आहे.

१) शहरी क्षेत्र ----- रु.१५,०००/-

२) ग्रामिण क्षेत्र (अवर्षण व आदिवासी क्षेत्रासह) ---- रु. १५,०००/-

३. या उत्पन्नाच्या मर्यादेत असलेल्या कुटुंबाकरिता पिवळ्या रंगाची शिधापत्रिका देण्यास पात्र ठरविण्यात आले आहे व असे कुटुंब सर्वसाधारणपणे दारिद्र्य रेषेखालील कुटुंब समजण्यात येते.
४. दारिद्र्य रेषेखालील कुटुंब ओळखण्याकरिता उपरोक्त तीन प्रकारे कार्यवाही करण्यात येते. या सर्व वस्तुस्थितीचा विचार करून सूचित करण्यात येते की, दारिद्र्य रेषेखालील ज्या अर्जदार व्यक्तीने माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ अंतर्गत केलेल्या अर्जासोबत त्याचे वास्तव्य असलेल्या महानगरपालिका / नगर परिषद / नगर पंचायत / ग्राम पंचायत यांचेकडे दारिद्र्य रेषेखालील असलेल्या व्यक्तींच्या यादीत त्याचे नांव असल्याचे संबंधितांकडून घेण्यात आलेले प्रमाणपत्र किंवा पिवळ्या रंगाची शिधा वाटप पत्रिकेची साक्षांकित प्रत जोडणे अनुज्ञेय राहिल.
५. तरी यासंबंधातील उपरोक्त सूचना आपल्या विभागाशी संबंधित असलेल्या सर्व सार्वजनिक प्राधिकरणांस आपल्या स्तरावरून तात्काळ देण्यात याव्याव व यासंदर्भात आपल्याकडून करण्यात आलेल्या कार्यवाहीची माहिती या विभागास उपलब्ध करून द्यावी, ही विनंती.

आपला,

Sd/-

(ज.व. दिवाण)

उप सचिव, महाराष्ट्र

शासन

प्रत,

१) सर्व जिल्हाधिकारी

यांना विनंती करण्यात येते की, सदर पत्रातील परिच्छेद ३ मध्ये नमूद करण्यात आलेल्या सूचना

आपल्या कार्यक्षेत्रातील सर्व सार्वजनिक प्राधिकरणांना आपल्या स्तरावरून देण्यात याव्यात व यासंदर्भात आपल्याकडून

करण्यात आलेल्या कार्यवाहीची माहिती शासनास उपलब्ध करून द्यावी, ही विनंती.

२) सचिव, राज्य माहिती आयोग, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई यांना माहितीस्तव.

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५

माहिती उपलब्ध करून देण्याकरिता घ्यावयाच्या

शुल्काबाबत.

महाराष्ट्र शासन

सामान्य प्रशासन विभाग

शासन परिपत्रक क्रमांक : केमाअ - २००७/प्र.क्र.३४/०७/५

मंत्रालय, मुंबई - ४०००३२

दिनांक : ०९.०५.२००७

पहा:- १) माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५

२) महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २००५

परिपत्रक:

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ अंतर्गत मागणी करण्यात आलेली माहिती उपलब्ध करून देण्याकरिता अर्जदाराकडून घ्यावयाचे शुल्क, "महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २००५" अन्वयक विहित करण्यात आलेले आहे. त्यानुसार अर्जदाराकडून घेण्यात आलेली रक्कम तसेच या अधिनियमांतर्गत प्राप्त होणारी रक्कम कोणत्या लेखाशिर्षाखाली जमा करावी व अर्जदारास कोणत्या प्रकारची पावती द्यावी, याबाबतचे मार्गदर्शन करण्याची विनंती विविध कार्यालयांकडून वारंवार करण्यात येत आहे.

२. या अनुषंगाने असा खुलासा करण्यात येतो की, सर्वसाधारणपणे विविध प्रयाजनांसाठी आकारण्यात येणाऱ्या फी च्या रूपाने नागरिकांकडून त्या त्या कार्यालयांकडे भरल्या जाणाऱ्या रकमांसाठी जी पावती दिली जाते तशीच पावती माहिती अधिकारासंदर्भात प्राप्त होणाऱ्या रकमेसाठी सुध्दा दिली जाणे अपेक्षित आहे. अशा कार्यालयांनी ही जमा होणारी रक्कम ००७, इतर प्रशासनिक सेवा, ६०, इतर सेवा, ८००, इतर जमा रकमा, (१८) माहितीचा अधिकार (००७००१६-१) या अर्थसंकल्पीय लेखाशिर्षाखाली जमा करणे अपेक्षित आहे.
३. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या वेवसाईटवर प्रसिध्द करण्यात आला असून त्याचा संगणक सांकेतांक २००७०५०८१११४५९००१ असा आहे.
महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(ज.व.दिवाण)

शासनाचे सह सचिवप्रत

१) राज्यपालांचे सचिव	२) मुख्यमंत्र्यांचे प्रधान सचिव
३) उप मुख्यमंत्र्यांचे सचिव,	४) सर्व मंत्री/ राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव,
५) मुख्य सचिव	६) शासनाचे सर्व अपर मुख्य सचिव/ प्रधान सचिव/ सचिव,

*७) प्रबंधक, उच्च न्यायालय, मूळ न्याय शाखा, मुंबई *८) प्रबंधक, उच्च न्यायालय, अपिल शाखा, मुंबई

*९) प्रबंधक, महाराष्ट्र प्रशासकीय न्यायाधिकरण, मुंबई *१०) प्रबंधक, लोक आयुक्त व उप आयुक्त, मुंबई

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५

माहिती उपलब्ध करून देण्याकरिता घ्यावयाच्या
शुल्काबाबत.

महाराष्ट्र शासन

सामान्य प्रशासन विभाग

शासन परिपत्रक क्रमांक : केमाअ - २००७/प्र.क्र.३४/०७/५

मंत्रालय, मुंबई - ४०००३२

दिनांक : २८.०५.२००७

संदर्भ :- सा. प्र. वि. शा. प. क्र. केमाअ- २००७/प्र. क्र.३४/०७/५, दि. ९/०५/२००७

शुध्दीपत्रक :-

दि. ९.०५.२००७ च्या संदर्भाधीन शासन परिपत्रकातील परिच्छेद २ मध्ये नमूद केलेल्या लेखाशिर्षा ऐवजी पूढे नमूद केलेले लेखाशिर्ष वाचावे :- "००७०-इतर प्रशासनिक सेवा, ६० इतर सेवा, ८००, इतर जमा रक्कमा, (१८) माहितीचा अधिकार (००७०-०१६-१)"

हे शुध्दीपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या वेबसाईटवर प्रसिध्द करण्यात आला असून त्याचा संगणक सांकेतांक २००७०५२८१२३१०२००९ असा आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने

(ज. व. दिवाण)

सह सचिव, महाराष्ट्र शासन

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ बाबत.

**महाराष्ट्र शासन
सामान्य प्रशासन विभाग**

शासन परिपत्रक क्रमांक : केमाअ-२००६/११०२/प्र.क्र. ४४/०७/५

मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२.

दिनांक : ३१.०५.२००७

पहा :- सा.प्र.वि.शा.प.क्र. केमाअ-२००५/प्र.क्र.४३०/०५/५, दि. २०.०१.२००६

परिपत्रक :

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ मधील कलम २५ मधील तरतूदीनुसार राज्य माहिती आयोगाला या अधिनियमाच्या प्रत्येक वर्षातील अंमलबजावणीबाबतचा अहवाल तयार करण्या करिता या अधिनियमाच्या अंमलबजावणीसंदर्भातील विविध बाबींवरील माहिती विहित विवरणपत्रात दरमहा या विभागाकडे पाठविण्यात सर्व मंत्रालयीन विभागांना उपरोक्त नमूद दि. २०.०१.२००६ च्या परिपत्रकान्वये सूचना देण्यात आल्या आहेत. सदर शासन परिपत्रकातील विवरणपत्र-३ हे अपिलीय प्राधिका-यांकडून कसूरदार जन माहिती अधिका-यांविरुद्ध करण्यात आलेल्या दंडात्मक कारवाईची माहिती देण्याबाबत आहे. त्यानुसार विविध मंत्रालयीन विभागांकडून प्राप्त झालेल्या या विवरणपत्र-३ मधील माहितीचे अवलोकन केले असता काही प्रकरणी प्रथम अपिलीय प्राधिका-यांनी संबंधित जन माहिती अधिका-यांविरुद्ध दंडात्मक कारवाई केली असल्याचे दिसून आले आहे.

२. माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ मधील तरतूदीनुसार कसूरदार जन माहिती अधिका-यांविरुद्ध दंडात्मक कारवाई करण्याचे व संबंधित अधिका-यांविरुद्ध शिस्तभंग विषयक कारवाईची शिफारस करण्याचे सर्व अधिकार राज्य माहिती आयोगास प्रदान करण्यात आले आहेत. त्यामुळे या अधिनियमांतर्गत एखाद्या जन माहिती अधिका-यांविरुद्ध प्रथम अपिलीय प्राधिका-याने दंडात्मक कारवाई करण्याचे किंवा शिस्तभंग विषयक कारवाई करण्याचे आदेश पारित करण्याची बाब या अधिनियमातील तरतूदींशी विसंगत आहे याची सर्व संबंधितांनी नोंद घ्यावी.
३. तसेच उपरोक्त नमूद केल्यानुसार दंडात्मक कारवाईचे सर्व अधिकार माहिती आयोगास असल्याने दि. २०.०१.२००६ च्या शासन परिपत्रकासोबतचे विवरणपत्र-३ रद्द करण्यात येत असून या विवरणपत्र-३ मध्ये आता या विभागाकडे माहिती पाठविण्याची आवश्यकता नाही याचीही संबंधितांनी कृपया नोंद घ्यावी.
४. सदर शासन परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या वेबसाईटवर प्रसिध्द करण्यात आला असून त्याचा संगणक सांकेतांक २००७०५३१११२५४०००१ असा आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

सही/-

(ज.व. दिवाण)

शासनाचे सह सचिव

माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ मधील
कलम १९(१) अन्वये प्रथम अपिलीय अधिकारी
यांनी त्यांचेकडे प्राप्त होणारे सर्व अपील
विहित मुदतीत निकालात काढणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन

शासन परिपत्रक क्र.केमाअ-२००७/११८२/प्र.क्र.६५/०७/६(मा.अ)

सामान्य प्रशासन विभाग.

मंत्रालय, मुंबई - ४०००३२

दिनांक - ६ नोव्हेंबर, २००७

परिपत्रक

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ अन्वये माहिती अधिकाऱ्यांनी एक महिन्यात अर्जदारास माहिती पुरविणे आवश्यक आहे. पुरविलेल्या माहिती संदर्भा अर्जदार असमाधानी असल्यास, तो प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्यांकडे अपील दाखल करू शकतो स त्यावर प्रथम अपिल प्राधिकाऱ्याने सर्वसाधारण परिस्थिती ३० दिवसांत व अपवादात्मक परिस्थितीत ४५ दिवसात निर्णय घेणे आवश्यक आहे. प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्यांच्या निर्णयामुळे अर्जदाराचे समाधान झाले नसल्यास, कलम १९(१) अन्वये ता मुख आयुक्त, राज्य माहिती आयोग यांचेकडे द्वितीय अपील करू शकतो.

माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ मधील उपरोक्त तरतुदीच्या अनुषंगाने राज्य माहिती आयोगाने शासनाच्या असे निदर्शनास आणून दिले आहे की, जवळ जवळ ४५ टक्के प्रकरणांवर प्रथम अपिलीय अधिकारी अर्जदारांची अपीले निकाली काढताना आदेश पारीत करीत नाहीत किंवा आदेश पारीत केले असल्यास ते पारीत करण्यापूर्वी संबंधित अर्जदारास सुनावणीची संधी देत नाहीत. अशाप्रकारे प्रथम अपिलीय अधिकारी या अधिनियमान्वये यांचेवर सोपविण्यात आलेली जबाबदारी. योग्यरितीने पार पाडीत नाहीत. पर्यायाने अर्जदाराच्या हालअपेष्टीत भर पडत असून त्यांना यथोचित न्याय मिळत नाही. त्याचबरोबर त्यांच्या या वर्तणूकीमुळे राज्य माहिती आयोगाकडे दाखल होणाऱ्या द्वितीय अपीलाच्या अनुषंगाने त्याच्याही कामकाजात अनावश्यकपणे वाढ होत आहे.

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ अंतर्गत राज्य शासनाकडील विविध मंत्रालयीन विभागाकडे व त्याचे अधिपत्याखालील क्षेत्रिय प्रथम अपिलीय अधिकाऱ्यांकडे दाखल होणारी प्रथम अपिले ही समन्यायीक (quasi-judicial) स्वरूपाची असून प्रथम अपिलीय अधिकाऱ्यांनी या अनुषंगाने नैसर्गिक न्यायाच्या तत्वाचे पालन करणे क्रमप्राप्त ठरते. म्हणून प्रथम अपिलीय अधिकाऱ्यांनी अर्जदारास त्यांचे म्हणणे मांडण्याची संधी देऊन प्रकरण निकाली काढणे आवश्यक असते.

वरील पार्श्वभूमी लक्षात घेता सर्व मंत्रालयीन विभागांनी तसेच सर्व मंत्रालयीन विभागाच्या अधिपत्याखालील सर्व प्रथम अपिलीय अधिकाऱ्यांनी त्यांच्याकडील प्रथम अपिलांवर विहित मुदतीत अर्जदारास त्यांचे म्हणणे मांडण्याची संधी मिळण्याकरिता त्यांची सुनावणी घेऊन आवश्यक ते आदेश पारीत करावेत जेणेकरून माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ ची अमंलबजावणी अधिनियमातील तरतुदीनुसार राज्यभरात काटेकोरपणे होईल.

हे परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या वेबसाईटवर संगणक सांकेतांक क्र.२००७११०६१३२४१९००१ वर प्रसिध्द करण्यात आलेले आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांचे आदेशाने व नावाने.

टी.एफ.थेकेकरा शासनाच्या प्रधान सचिव

माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ मधील
कलम १९ (१) अन्वये प्रथम अपिलीय अधिकारी
यांनी त्यांचेकडे प्राप्त होणारे सर्व अपीले
विहित मुदतीत निकालात काढणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन

शासन परिपत्रक क्र. केंमाअ-२००७/११८२/प्र.क्र.६५/०७/६ (मा.अ.)

सामान्य प्रशासन विभाग,

मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२

दिनांक :- १२ डिसेंबर, २००७

परिपत्रक :-

माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ अन्वये माहिती अधिका-यांनी एक महिन्यात अर्जदारास माहिती पुरविणे आवश्यक आहे. पुरविलेल्या माहिती संदर्भात अर्जदार असमाधानी असल्यास, तो प्रथम अपिलीय प्राधिका-यांकडे अपील दाखल करू शकतो व त्यावर प्रथम अपिलीय प्राधिका-याने सर्वसाधारण परिस्थितीत ३० दिवसात व अपवादात्मक परिस्थितीत ४५ दिवसांत निर्णय घेणे आवश्यक आहे. प्रथम अपिलीय प्राधिका-याच्या निर्णयामुळे अर्जदाराचे समाधान झाले नसल्यास, कलम १९ (३) अन्वये तो मुख्य आयुक्त, राज्य माहिती आयोग यांचेकडे द्वितीय अपील दाखल करू शकतो.

माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ मधील उपरोक्त तरतूदीच्या अनुषंगाने राज्य माहिती आयोगाने शासनाच्या असे निदर्शनास आणून दिले आहे की, जवळ जवळ ४५ टक्के प्रकरणांवर प्रथम अपिलीय अधिकारी अर्जदारांची अपीले निकाली काढताना आदेश पारीत करीत नाहीत किंवा आदेश पारीत केले असल्यास ते पारीत करण्यापूर्वी संबंधित अर्जदारास सुनावणीची संधी देत नाहीत. अशाप्रकारे प्रथम अपिलीय अधिकारी या अधिनियमान्वये त्यांचेवर सोपविण्यात आलेली जबाबदारी योग्यरित्या पार पाडीत नाहीत. पर्यायाने अर्जदाराच्या हालअपेष्टांत भर पडत असून त्यांना यथोचित न्याय मिळत नाही. त्याचबरोबर त्यांच्या या वर्तणूकीमुळे राज्य माहिती आयोगाकडे दाखल होणा-या द्वितीय अपीलाच्या अनुषंगाने त्यांच्याही कामकाजात अनावश्यकपणे वाढ होत आहे.

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ अंतर्गत राज्य शासनाकडील विविध मंत्रालयीन विभागांकडे व त्यांचे अधिपत्याखालील क्षेत्रिय प्रथम अपिलीय अधिका-यांकडे दाखल होणारी प्रथम अपिले ही समन्यायीक (quasi-judicial) स्वरूपाची असून प्रथम अपिलीय अधिका-यांनी या अनुषंगाने नैसर्गिक न्यायाच्या तत्त्वाने पालन करणे क्रमप्राप्त ठरते. म्हणून प्रथम अपिलीय अधिका-यांनी अर्जदारास त्यांचे म्हणणे मांडण्याची संधी देऊन प्रकरण निकाली काढणे आवश्यक असते.

वरील पार्श्वभूमी लक्षात घेता सर्व मंत्रालयीन विभागातील तसेच सर्व मंत्रालयीन विभागाच्या अधिपत्याखालील सर्व प्रथम अपिलीय अधिका-यांनी त्यांच्याकडील प्रथम अपिलांवर

निर्णय घेण्यापूर्वी संबंधितांना त्यांचे म्हणणे मांडण्याची संधी मिळण्याकरिता सुनावणी पूर्वी किमान ७ दिवस अगोदर नोटीस मिळेल अशा पध्दतीने सुनावणी घेऊन उचित समर्थनासह आवश्यक ते स्वयंस्पष्ट आदेश पारीत करावेत. अपिलकर्त्यास नोटीस पाठविताना, त्याची इच्छा असल्यास तो स्वतः किंवा त्याचा प्रतिनिधी सुनावणीस उपस्थित राहू शकेल किंवा सुनावणीस उपस्थित न राहण्याचा पर्याय स्वीकारू शकेल असा उल्लेख नोटीसीत करण्यात यावा व सदर नोटीस पोस्टाचा दाखला घेऊन (अंडर सर्टिफिकेट ऑफ पोस्टींगने) पाठवावी. जेणेकरून अपिलकर्त्यास सुनावणीच्या वेळी त्याचे म्हणणे मांडण्यास पूर्ण वाव मिळून अन्याय झाल्याची भावना निर्माण होणार नाही व माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ ची अंमलबजावणी अधिनियमातील तरतूदीनुसार राज्यभरात काटेकोरपणे होईल.

हे परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या वेबसाईटवर 'संगणक सांकेतांक क्र. २००७१२१२१६४१५८००१ वर प्रसिध्द करण्यात आलेले आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांचे आदेशाने व नावाने,

सही/-
टी. एफ. थेक्केकरा
शासनाच्या प्रधान

सचिव

प्रत :-

मुख्य माहिती आयुक्त, राज्य माहिती आयोग, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई
सर्व माहिती आयुक्त, महाराष्ट्र राज्य माहिती आयोग,

- प्रबंधक, मूळ न्याय शाखा, उच्च न्यायालय, मुंबई
 - प्रबंधक, उच्च न्यायालय, अपील शाखा, मुंबई
 - सचिव, महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग, मुंबई
 - सचिव, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई
- प्रबंधक, लोकआयुक्त व उप लोकआयुक्त यांचे कार्यालय, मुंबई
मंत्रालयीन विभागाचे सर्व अपर मुख्य सचिव / प्रधान सचिव / सचिव
मंत्रालयीन विभागाच्या अधिपत्याखालील सर्व विभाग प्रमुख व कार्यालय प्रमुख
मुख्य सचिवांचे सह सचिव, महाराष्ट्र राज्य, मंत्रालय, मुंबई
सर्व मंत्रालयीन विभाग,
सर्व विभागीय आयुक्त,
सर्व जिल्हाधिकारी,
सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद
सर्व मंडळ / महामंडळे व शासनाचे सर्व सार्वजनिक उपक्रम
सर्व महानगर पालिका / नगरपालिका / नगर परिषद
निवड नस्ती, सा.प्र.वि., कार्यासन क्र. ६.

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५
अंतर्गतप्राप्त अर्ज / अपिले विहित
मुदतीत निकालात काढण्याबाबत.

महाराष्ट्र शासन

सामान्य प्रशासन विभाग

शासन परिपत्रक क्रमांक - केमाअर्ज - २००७/७४/प्र.क्र.१५४/०७/०६

मंत्रालय, मुंबई - ४०००३२ दिनांक : ३१ मार्च २००८

पहा: १) माहितीचा अधिकारी अधिनियम, २००५, दिनांक २२.१२.२००५

२) शासन अधिसूचनाक्र. आरटीआय - २००५/सी/आर.३१५/०५/दि.११/१०/२००५

३) शासन परिपत्रक क्र. केमाअ-२००७/११८२/प्र.क्र.६५/०७/०६/(मा.अ)दि. १२/१२/२००७

परिपत्रक:-

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ हा राज्यात दिनांक १२/१०/२००५ पासून लागू झाला असून अधिनियमांतर्गत प्राप्त झालेल्या अर्जाचा जन माहिती अधिकाऱ्याकडून विहित मुदतीत उत्तर दिले जात नाही, तसेच अधिनियमांतर्गत प्राप्त झालेल्या अपिलांची सुनावणी अपिलीय प्राधिकारी विहित मुदतीत घेत नाहीत अशा प्रकारच्या तक्रारी नागरिकांकडून प्राप्त होत आहेत.

२. या अनुषंगाने असे पुनः प्रसारित करण्यात येते की माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ अंतर्गत प्राप्त झालेला अर्ज त्या प्राधिकरणाच्या नसल्यास अधिनियमाच्या कलम ६ (३) अन्वये ५ दिवसात योग्य प्राधिकरणाकडे हस्तांतरीत करण्यात यावा. अधिनियमाच्या कलम ७(१) अन्वये कोणत्याही परिस्थितीत विनंती प्राप्त झाल्यापासून तीस दिवसांच्या आत, एकतर विहित करण्यात येईल अशा फी चे प्रदान केल्यावर माहिती देणे आवश्यक आहे. अथवा कलम ८ व ९ च्या तरतुदी प्रमाणे नाकारणे बंधनकारक आहे. तसेच अधिनियमाच्या कलम १९ (१) किंवा कलम १९(२) अन्वये केलेले अपील ते मिळाल्याच्या दिनांकापासून ३० दिवसांच्या आत किंवा दाखल केल्याच्या दिनांकापासून ४५ दिवसांत कारणे लेखी नमूद करून निकालात काढणे बंधनकारक आहे. अपिलावर निर्णय देताना उपनिर्दिष्ट दिनांक १२.१२.२००७ च्या परिपत्रकातील सूचनांचे अनुपालन करण्याची दक्षता घेणे आवश्यक आहे.

३. महाराष्ट्र शासनाने दिनांक ११/१०/२००५ रोजी प्रसारित केलेल्या अधिसूचनेच्या कलम ३ नुसार माहितीच्या अर्जासोबत सार्वजनिक प्राधिकरणाला देय असलेली फी रोख रकमेच्या स्वरूपात तिची योग्य पावती देऊन किंवा दर्शनी धनाकर्ष किंवा बँकेच्या धनादेशाद्वारे किंवा त्यावर १० रुपयांचा न्यायालय फी मुद्रांक याद्वारे स्वीकारण्यात येईल. तसचे अधिनियमातील कलम ७ (१) अन्वये आकारावयाचे जादा शुल्क रोख स्वरूपात (योब्य ती पावती देऊन) किंवा दर्शनी धनाकर्ष किंवा बँकेचा धनादेश किंवा मनिऑर्डर याद्वारे स्वीकारण्यात यावे.

४. वरील कार्यपद्धतीचे अनुपालन न करता अर्जदारास / अपीलकर्त्यांना त्रास होईल अशी कार्यवाही करणाऱ्या अधिकाऱ्यांविरुद्ध संबंधित कार्यालय प्रमुखानी त्वरित शिस्तभंगाची कारवाई सुरु करावी.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

न.म.शिंदे

अवर सचिव, महाराष्ट्र शासन

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ अन्वये
माहिती अधिकारी व अपिलीय प्राधिकारी
यांच्या नावाचे फलक लावणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन

सामान्य प्रशासन विभाग,

परिपत्रक क्रमांक : अहत-१००८/प्र.क्र.१८/०८/११-अ,

मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२.

दिनांक :- १५ मे, २००८.

शासन परिपत्रक :-

माहिती अधिकार अधिनियम २००५ अन्वये नियुक्त करण्यात आलेल्या माहिती अधिकारी आणि अपिलीय प्राधिकारी यांच्या नावांचे फलक अनेक क्षेत्रीय कार्यालयांमध्ये लावण्यात आलेले नाहीत असे मा. मुख्यमंत्री यांनी घेतलेल्या बैठकीत निदर्शनास आणून देण्यात आले. मा. मुख्यमंत्र्यांनी याबाबत तीव्र नाराजी व्यक्त केली. फलक लावण्याचे काम पूर्ण झालेले नाही, अशा ठिकाणी फलक लावण्याची कार्यवाही पुढील एक महिन्याच्या कालावधीत पूर्ण करावी असे निदेश मा. मुख्यमंत्र्यांनी दिले आहेत.

२. सदर बैठकीमध्ये माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या नियम ४ खाली आवश्यक ठरविण्यात आलेली शासकीय कार्यालयांबाबतची १७ मुद्यांबाबतची माहिती अनेक कार्यालयांनी राज्य शासनाच्या वेबसाईटवर नोंदविलेली नाही असे निदर्शनास आणून देण्यात आले. अशी माहिती प्रसिध्द केली नसल्यास ती राज्य शासनाच्या वेबसाईटवर प्रसिध्द करण्याची कार्यवाही तातडीने करण्यात यावी अशा सूचना मा. मुख्यमंत्र्यांनी दिल्या. सदर माहिती वेळोवेळी अद्ययावत करण्यात यावी असेही निर्देश बैठकीत देण्यात आले.
३. वरील निदेशास अनुलक्षून मंत्रालयीन विभाग तसेच त्यांच्या अधिपत्याखालील सर्व क्षेत्रीय कार्यालये यामध्ये माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ अन्वये आवश्यक असलेले जन माहिती अधिकारी व अपिलीय प्राधिकारी यांचे फलक लावले जातील. तसेच माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या नियम ४ खालील १७ बाबींची माहिती प्रसिध्द करणेबाबत सर्व प्रशासकीय विभागांच्या सचिवांनी कार्यवाही करावी असे या परिपत्रकाद्वारे निदेशित करण्यात येत आहे. ही कार्यवाही पूर्ण करण्यासाठी तसेच माहिती वेळोवेळी अद्ययावत केली जाईल हे पाहण्यासाठी प्रत्येक विभागाने एक नोडल अधिकारी नेमावा. नोडल अधिकारी नेमण्याबाबतचे आदेश शासनाच्या वेबसाईटवर प्रसिध्द करण्यात यावे.
४. याबाबतचा पूर्तता अहवाल सर्व सचिवांनी सामान्य प्रशासन विभाग, कार्यासन क्रमांक ११-अ कडे दिनांक ३१ मे, २००८ पर्यंत पाठवावा.
महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नांवाने,

(सतीश त्रिपाठी)

अपर मुख्य सचिव (सेवा)

**राज्य माहिती आयोगाकडून पारीत होणारे निर्णय,
निदेश, इ. चे काटेकोरपणे पालन करणे बाबत.**

**महाराष्ट्र शासन
शासन परिपत्रक क्र. केंमाअ-२००८/६८८/प्र.क्र.२१९/०८/६ (मा.अ.)
सामान्य प्रशासन विभाग,
मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२.
दिनांक :- १० जून, २००८**

परिपत्रक :-

माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ मधील कलम १८(३) मध्ये नमूद केलेल्या बाबींसंदर्भात चौकशी करण्यासाठी राज्य माहिती आयोगास दिवाणी प्रक्रिया संहिता, १९०८ (१९०८ चा ५) अन्वये दाव्याची न्यायचौकशी करतांना, दिवाणी न्यायालयाकडे जे अधिकार निहित करण्यात आलेले आहेत, तेच अधिकार असतील असे स्पष्ट करण्यात आले आहे. तसेच कलम १९ (७) अन्वये तक्रारी व द्वितिय अपीलासंदर्भातील आयोगाचा निर्णय बंधनकारक असल्याचे स्पष्ट करण्यात आले आहे. त्यामुळे आयोगाने सार्वजनिक प्राधिकरणांना दिलेले निदेश, तक्रारी व द्वितिय अपीलांवरील निर्णय इ. चे अनुपालन विहित कालावधीत करणे आवश्यक आहे. मात्र काही सार्वजनिक प्राधिकरणांकडून आयोगास योग्य प्रतिसाद दिला जात नसल्याचे निदर्शनास आले आहे.

वरील पार्श्वभूमी लक्षात घेता सर्व मंत्रालयीन विभागांनी तसेच सर्व मंत्रालयीन विभागाच्या अधित्वाखालील सर्व राज्य जन माहिती अधिकारी व प्रथम अपिलीय अधिकारी यांना सूचित करण्यात येते की, आयोगाचे सार्वजनिक प्राधिकरणांनी दिलेले निर्देश, तक्रारी व द्वितिय अपीलांवरील निर्णय इ. चे योग्य रितीने अनुपालन विहित कालावधीत करुन आयोगाच्या निदेशांप्रमाणे त्याचा अनुपालन अहवाल आयोगाने विहित केलेल्या कालावधीत आयोगास कटाक्षाने सादर करण्याची दक्षता घेण्यात यावी. याबाबत कर्तव्यच्युती करणा-यांविरुद्ध संबंधित सक्षम प्राधिका-याने तातडीने उचित विभागीय कार्यवाही करावी.

हे परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या वेबसाईटवर संगणक सांकेतांक क्र. २००८०६१०१४५०००००९ वर प्रसिध्द करण्यात आलेले आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांचे आदेशाने व नावाने,

(प्र.मा. माळवदकर)
शासनाचे उपसचिव.

प्रत :-

राज्य मुख्य माहिती आयुक्त, राज्य माहिती आयोग, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई,
राज्य माहिती आयुक्त, राज्य माहिती आयोग कार्यालय, बृहन्मुंबई, कोकण विभाग, पुणे
विभाग, औरंगाबाद विभाग, नागपूर विभाग,

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५
अंतर्गत प्राप्त होणा-या अर्जासंदर्भात
अकिफायतशीर पत्रव्यवहार टाळून
विहित मुदतीत अर्ज निकालात
काढणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन
शासन परिपत्रक क्र. केमाअ-२००८/प्र.क्र.९३/०८/सहा (मा.अ.)
सामान्य प्रशासन विभाग,
मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२.
दिनांक :- ६ सप्टेंबर, २००८

परिपत्रक :-

माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ अन्वये माहिती अधिका-यांनी ३० दिवसात अर्जदारास माहिती पुरविणे आवश्यक आहे. अर्जदारास माहिती पुरविण्यासाठी जादा शुल्काची आवश्यकता असल्यास माहिती अधिका-यांनी महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २००५ मध्ये विहित केलेल्या दराप्रमाणे सदर शुल्क परिगणित करून अर्जदारास कळविणे व कळविलेले शुल्क प्राप्त झाल्यानंतर अर्जदारास तात्काळ माहिती पुरविणे आवश्यक आहे. मात्र अशी कार्यवाही करताना रुपये २/-, ३/-, ४/- अशा किरकोळ जादा शुल्काकरिताही माहिती अधिका-यांकडून अर्जदारांना पत्र पाठविण्यात येत असल्याचे तसेच काही प्रकरणी पोस्टाने माहिती हवी असल्यास टपालाची तिकीटे लावलेले लिफाफे अर्जदारांकडून मागविण्यात येत असल्याचे शासनाच्या निदर्शनास आले आहे. अर्जदारांकडून जादा शुल्क घेऊन माहिती पुरविण्याची कृती तांत्रिकदृष्ट्या व कायदेशीरदृष्ट्या योग्य असली तरी असे किरकोळ जादा शुल्क भरण्याचे कळविण्यासाठी माहिती अधिका-यांकडून पत्रव्यवहार होतो व अर्जदारांकडून असे शुल्क प्रदान केल्यानंतर प्रत्यक्षात माहिती पाठविण्यासाठी पुन्हा **पोस्टाचा दाखला घेऊन (अंडर सर्टिफिकेट ऑफ पोस्टींगने)** पत्रव्यवहार करणे भाग पडते. अशा कार्यवाहीत खर्ची पडणारे मनुष्यबळ, स्टेशनरी, कार्यालयीन वेळ तसेच टपाल खर्च इ. विचारात घेता अशा किरकोळ रकमेच्या मागणीपेक्षा प्रथम पत्रातच संबंधितांना माहिती पुरविल्यास ते आर्थिकदृष्ट्या किफायतशीर ठरेलच शिवाय प्रशासकीयदृष्ट्याही ते अधिक सोयीचे व मर्यादित मनुष्यबळ व संसाधनांवरील ताण टाळणारे ठरू शकेल. तसेच सामान्य अर्जदारांसही त्यास हवी असणारी माहिती विनाविलंब पुरविण्याचा हेतू साध्य होईल. तरी वरील पार्श्वभूमी विचारात घेऊन, जेथे अत्यंत किरकोळ जादा शुल्क आवश्यक आहे अशा अर्जावर वरील तर्कसंगती वापरून राज्य जन माहिती अधिका-यांनी प्रकरणपरत्वे उचित निर्णय घ्यावा. पुढे असेही स्पष्ट करण्यात येते की, जेथे अर्जदारास माहिती पाठविण्यासाठी अधिनियमातील कलम ७ (१) मधील जादा शुल्क मागविण्याची आवश्यकता नसून पहिल्याच पत्रोत्तरात माहिती पाठविणे शक्य आहे व त्यासाठी साधारण टपाल हशीलापेक्षा अधिक टपाल हशील लागत नाही तेथे सदर टपाल हशीलाचा खर्च अर्जदारांकडून घेणे योग्य नाही.

२. याव्यतिरिक्त असेही स्पष्ट करण्यात येते की, माहिती अधिका-यांकडे प्राप्त झालेल्या अर्जातील माहिती किंवा माहितीचा भाग अन्य सार्वजनिक प्राधिकरणाशी संबंधित असेल तर तो अर्ज, माहिती अधिका-यांनी माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ मधील कलम ६ (३) अन्वये कोणत्याही परिस्थितीत ५ दिवसांत त्या संबंधित प्राधिकरणाकडे हस्तांतरित करावा व अर्जदारास तत्संबंधी सूचना द्यावी. कलम ६ (३) मध्ये **अन्य प्राधिकरण (Another Public Authority)** या बाबत असणारा उल्लेख **एकवचनी** आहे. जेथे अर्जातील माहिती एकापेक्षा अधिक सार्वजनिक प्राधिकरणांशी संबंधित असेल, तेथे अशा एकापेक्षा अधिक सार्वजनिक प्राधिकरणांकडे अर्जाच्या प्रती हस्तांतरित करणे आवश्यक नाही. अशा प्रकरणी ज्या माहिती अधिका-याकडे अर्ज प्राप्त झालेला आहे, त्यांनी स्वतःच्या प्राधिकरणाशी संबंधित माहिती पुरवून अर्जदारास इतर मुद्यांसंदर्भात संबंधित प्राधिकरणांकडे वेगळे अर्ज करण्याचे सुचवावे, अशा आशयाचे मार्गदर्शन केंद्र शासनाच्या मिनिस्ट्री ऑफ पर्सोनेल, पब्लिक ग्रिडन्सेस अँड पेन्शन्स, डिपार्टमेंट ऑफ पर्सोनेल अँड ट्रेनिंग यांच्या कार्यालयीन जापन क्रमांक - १०/२/२००८ - आयआर, दिनांक १२/६/२००८ अन्वये प्रसूत करण्यात आले आहे.

या व्यतिरिक्त या अधिनियमांतर्गत माहिती पुरविताना, सार्वजनिक प्राधिकरणांकडे कलम २ (च) मध्ये व्याख्या केलेली व उपलब्ध असलेली माहितीच पुरविणे अभिप्रेत असून जेथे वेगवेगळ्या माहितीचे संकलन, संशोधन, पृथक्करण करणे आवश्यक आहे अशा स्वरूपातील माहिती पुरविणे अभिप्रेत नाही.

३. अर्ज करतांना तसेच जादा शुल्काचे प्रदान करतांना रोख रकमेव्यतिरिक्त दर्शनी धनाकर्ष, बँकेचा धनादेश तसेच मनीऑर्डर इ. मार्गांनी शुल्क भरण्याची सोय महाराष्ट्र माहितीचा अधिकार नियम, २००५ अन्वये अर्जदारांना उपलब्ध करून देण्यात आली आहे. मात्र अनेक सार्वजनिक प्राधिकरणांकडून दर्शनी धनाकर्ष, बँकेचा धनादेश तसेच मनीऑर्डर, इ. कोणाच्या नावे (In favour of ...) काढण्यात यावे, यास प्रसिध्दी दिल्या जात नाही. त्यामुळे वेगळ्याच आदात्याच्या (Payee) नावे पाठविलेले शुल्क शासन तिजोरीत जमा करणे कठीण होते व अनावश्यक पत्रव्यवहार तसेच माहिती पाठविण्यास विलंब इ. प्रसंग उद्भवतात. तरी अर्जदाराने दर्शनी धनाकर्ष, बँकेचा धनादेश तसेच मनीऑर्डर इ. कोणाच्या नावे (In favour of . . .) असावेत, यास सर्व सार्वजनिक प्राधिकरणांनी नोटीस बोर्ड तसेच वेबसाईटवरून व्यापक प्रसिध्दी द्यावी.

हे परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या वेबसाईटवर संगणक सांकेतांक क्र. २००८०९०६१४२७३६००१ वर प्रसिध्द करण्यात आलेले आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांचे आदेशानुसार व नावाने,

विलास थोरात
कार्यासन अधिकारी,
महाराष्ट्र शासन.

**माहितीच्या अधिकाराखाली प्राप्त माहिती अथवा
इतर स्त्रोताद्वारे प्राप्त झालेले शासकीय
अधिका-यांविरुद्धचे पुरावे सादर झाल्यास
त्वरित दंडात्मक कारवाई करण्याबाबत.**

महाराष्ट्र शासन
सामान्य प्रशासन विभाग,
शासन परिपत्रक क्र.अहत-१६०८/प्र.क्र.४७/०८/११-अ,
मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२.
दिनांक : १ नोव्हेंबर, २००८

शासन परिपत्रक :-

माहितीच्या अधिकाराखाली प्राप्त माहिती अथवा इतर स्त्रोताद्वारे शासकीय अधिका-यांविरुद्ध भ्रष्टाचार / गैरव्यवहाराचे पुरावे मिळाल्यास अशा अधिका-यांविरुद्ध प्रशासकीय सेवेतील त्यांच्या वरिष्ठ अधिका-यांनी त्यांच्या अधिकारात त्वरित दंडात्मक कार्यवाही करावी, तसेच शासकीय कर्मचा-यांची कार्यालयातील वेळेवरील उपस्थिती तपासण्यासाठी खात्रीलायक संगणकीय पद्धती निर्माण करणे हे मुद्दे मा. मुख्यमंत्री यांच्या अध्यक्षतेखाली श्री. अण्णा हजारे यांच्या समवेत दि. १३ ऑगस्ट, २००८ रोजी संपन्न झालेल्या बैठकीत उपस्थित करण्यात आले होते. त्यासंबंधी मार्गदर्शक सुचना निर्गमित करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती. याबाबत शासन खालीलप्रमाणे निर्देश देत आहे.

(अ) शासकीय कर्तव्ये पार पाडताना होणा-या विलंबास प्रतिबंध कायद्यातील कलम १० (२), (३) प्रमाणे शासकीय अधिका-याने / कर्मचा-याने नेमून दिलेले काम व त्यांचेशी संबंधित असलेली कर्तव्ये पार पाडताना जाणुनबुजून किंवा हेतूपुरस्सर दुर्लक्ष केले तर त्यांचे विरुद्ध महाराष्ट्र नागरी सेवा शिस्त व अपिल नियमानुसार शिस्तभंगाची कारवाई करता येते. च अशा अधिकारी / कर्मचा-यांच्या गोपनीय अहवालात कर्तव्य पालनात केलेली कसूर नमूद करण्याच्या तरतूदीप्रमाणे वरीष्ठ अधिका-यांनी कार्यवाही करावी. तसेच माहितीच्या अधिकाराखाली अथवा अन्यथा प्राप्त माहितीद्वारे शासकीय अधिकारी / कर्मचा-यांविरुद्ध भ्रष्टाचार अथवा गैरव्यवहाराचे पुरावे मिळाल्यास अशा अधिकारी / कर्मचा-यांविरुद्ध प्रशासकीय सेवेतील त्यांच्या वरिष्ठ अधिका-याने त्यांच्याविरुद्ध विनाविलंब शिस्तभंगाची कारवाई करावी.

(ब) प्रत्येक प्रशासकीय विभागाने जिल्हा हा घटक समजून त्या जिल्ह्यातील गट-अ / वरिष्ठतम गट-ब अधिका-याच्या नेतृत्वाखाली दक्षता पथक गठीत करावे. या पथकामार्फत त्यांच्या कार्यालयातील कनिष्ठ अधिकारी / कर्मचारी यांच्याविरुद्ध प्राप्त झालेल्या तक्रारी निवारणाची व्यवस्था करावी व त्यासंबंधी पाठपुरावा करावा.

(क) वरीष्ठ अधिकारी कनिष्ठ अधिका-यांविरुद्धच्या तक्रारीच्या अनुषंगाने कार्यवाही करीत नाहीत अथवा ती टाळण्याचा प्रयत्न करतात अशी वस्तुस्थिती आढळल्यास अशा वरीष्ठ अधिका-यांविरुद्ध प्रशासकीय विभागांनी शिस्तभंगाची कारवाई करण्याचा विचार करावा.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या WWW.maharashtra.gov.in या वेबसाईटवर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संगणक संकेतांक क्रमांक २००८११०४१२३२५८००१ असा आहे.

आदेशानुसार,

प्रति,

राज्यपालाचे प्रधान सचिव,
मुख्यमंत्र्यांचे प्रधान सचिव,
उपमुख्यमंत्री यांचे सचिव,
सर्व मंत्री व राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव / स्वीय सहायक,
अपर मुख्य सचिव (सेवा), सामान्य प्रशासन विभाग,
शासनाचे सर्व अपर मुख्य सचिव / प्रधान सचिव / सचिव,
महासंचालक लाचलुचपत प्रतिबंधक विभाग,

(प्र.ल. पाठक)
उप सचिव

- प्रबंधक, उच्च न्यायालय (मूळ शाखा), मुंबई
- प्रबंधक, उच्च न्यायालय (अपील शाखा), मुंबई
- प्रबंधक, लोक आयुक्त व उप लोक आयुक्त यांचे कार्यालय, मुंबई
- सचिव, महाराष्ट्र विधानसभा सचिवालय, मुंबई
- सचिव, महाराष्ट्र विधानपरिषद सचिवालय, मुंबई
- सचिव, महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग, मुंबई
- सचिव, राज्य निवडणूक आयोग, मुंबई

सर्व मंत्रालयीन विभाग,

मंत्रालयीन विभागाच्या नियंत्रणाखालील सर्व विभाग / कार्यालय प्रमुख
सामान्य प्रशासन विभागातील सर्व प्रशासकीय कार्यालये
सामान्य प्रशासन विभागातील कार्यासने, निवडनस्ती.

माहितीचा अधिकारासंदर्भात अर्जदारांशी केल्या
जाणा-या पत्रव्यवहारावर कार्यालयाचा दूरध्वनी क्रमांक,
फॅक्स क्रमांक व ई-मेल आयडी इ. नमूद करण्याबाबत.

महाराष्ट्र शासन
सामान्य प्रशासन विभाग
शासन परिपत्रक क्र. केंमाअ-२००८/८७०/प्र.क्र.३००/०८/सहा,
मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२.
दिनांक : १३/५/२००९.

परिपत्रक :-

माहिती अधिकारासंदर्भात अर्जदारांशी केल्या जाणा-या पत्रव्यवहार कार्यालयाचा / जन माहिती अधिका-यांचा पूर्ण पत्ता / दूरध्वनी क्रमांक / उपलब्ध असल्यास, फॅक्स क्रमांक / ई-मेल आयडी इत्यादी बाबी नमूद केलेल्या नसल्याने अर्जदारांना अनेक अडचणी उद्भवतात असे निदर्शनास आले आहे. त्यामुळे सर्व सार्वजनिक प्राधिकरणांनी माहितीचा अधिकार व इतरही सर्वसाधारण बाबीसंदर्भात केल्या जाणा-या पत्रव्यवहारावर संबंधित कार्यालयाचा / जन माहिती अधिका-यांचा पूर्ण पत्ता / दूरध्वनी क्रमांक / ई-मेल आयडी इत्यादी इत्यादी बाबी नमूद करण्याची दक्षता घ्यावी, जेणेकरून अर्जदारांना संबंधितांशी योग्य व जलद पद्धतीने संपर्क साधणे शक्य होईल तसेच अनावश्यक पत्रव्यवहार व उपलब्ध मर्यादित संसाधनावर पडणारा ताण टाळण्याचेही सार्वजनिक प्राधिकरणांना शक्य होईल.

माहितीच्या अधिकारासंदर्भात देय असलेले शुल्क रोख रकमेच्या स्वरूपात / बँकेचा धनादेश किंवा मनिऑर्डरच्या स्वरूपात भरण्याबाबत अर्जदारांना सूचना देणा-या पत्रव्यवहारामध्ये सदर रक्कम अथवा मनिऑर्डर कोणाच्या नावे पाठवावी, चलनाद्वारे रक्कम भरावयाची असल्यास बँकेचा तपशिल व लेखाशिर्ष याचाही स्पष्ट उल्लेख सर्व सार्वजनिक प्राधिकरणांनी त्यांच्या पत्रव्यवहारामध्ये करण्याची दक्षता घ्यावी, या व्यतिरिक्त पत्रव्यवहारातील भाषा सौजन्यपूर्वक तसेच अर्जदारांना मार्गदर्शक ठरेल अशीच ठेवण्याच्या अद्यारुत तत्वाचीही काटेकोरपणे अंमलबजावणी करण्यात यावी.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

नं.म. शिंदे
अवर सचिव, महाराष्ट्र शासन

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ बाबत
प्राप्त होणा-या पत्रांच्या तसेच अहवालांच्या
अनावश्यक प्रतीबाबत सूचना.

महाराष्ट्र शासन
सामान्य प्रशासन विभाग,
शासन परिपत्रक क्र. केमाअ-२००८/१२६४/प्र.क्र. ४३७/०८/सहा,
दिनांक : १३/५/२००९

परिपत्रक :-

राज्यामध्ये माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ दिनांक १२ ऑक्टोबर, २००५ अंमलात आला आहे. हा अधिनियम केंद्राचा असून या अधिनियमाच्या अंमलबजावणीचे समन्वयन / संनियंत्रण करण्याच्या दृष्टीने सर्व मंत्रालयीन विभागांकडून विविध नियमकालिक / प्रासंगिक अहवाल या विभागामार्फत मागविले जातात. सर्व क्षेत्रीय कार्यालयांनी विहित पद्धतीनुसार त्यांची माहिती संबंधित मंत्रालयीन प्रशासकीय विभागाकडे पाठविणे व मंत्रालयीन प्रशासकीय विभागांनी ती संकलित स्वरूपात या विभागास संपाठविणे आवश्यक आहे. या व्यतिरिक्त, कलम-६ अंतर्गत सार्वजनिक प्राधिकरणाकडे प्राप्त होणारे अर्ज त्यांनी त्यांच्या स्तरावरच निकाली काढणे आवश्यक आहे. मात्र शासनाच्या असे निदर्शनास आले आहे की, ब-याच क्षेत्रीय कार्यालयांकडून माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ याबाबतचे विविध अहवाल व पत्रांच्या प्रती अनावश्यकरित्या सामान्य प्रशासन विभागास पृष्ठांकित केल्या जातात. त्यामुळे मनुष्यबळ, स्टेशनरी, कार्यालयीन वेळ तसेच, टपाल खर्च इत्यादी उपलब्ध मर्यादित संसाधनांवर अनावश्यक ताण पडतो. त्याचप्रमाणे शासनाकडे अनावश्यकरित्या प्राप्त होणा-या पत्रव्यवहारामुळे महत्वाच्या टपालाकडे दुर्लक्ष होऊ शकते.

सबब, या विभागामार्फत विनिर्दिष्टपणे मागविण्यात येणा-या अहवालांव्यतिरिक्त, माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ बाबतचे अहवाल तसेच पत्रव्यवहाराच्या प्रती या विभागास अनावश्यकरित्या पाठविण्यात येणार नाहीत, याची सर्व क्षेत्रीय कार्यालयांनी दक्षता घ्यावी.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

नं.म. शिंदे
अवर सचिव,
महाराष्ट्र शासन

माहितीचा अधिकार अधिनियमांच्या प्रभावी
अंमलबजावणी संदर्भात ऑगस्ट २००९ च्या
अंतिम सप्ताहात विशेष मोहिम राबविणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन,
सामान्य प्रशासन विभाग,
शासन आदेश क्रमांक-केंमाअ-२००९/६३१/प्र.क्र.२६७/०९/सहा
दिनांक - २४ जुलै, २००९

प्रस्तावना:-

माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ हा कायदा दिनांक १२/१०/२००५ पासून आंमलात आला आहे. या अधिनियमातील कलम ४ (१) (क) मधील तरतुदीप्रमाणे सार्वजनिक प्राधिकरणांने सर्व अभिलेख योग्य रितीने सूचीबद्ध करून त्याची निर्देश सूची तयार करणे व ही माहिती नेटवर्कवर उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे. कलम ४ (१) (ख) मधील तरतुदीनुसार हा अधिनियम अधिनियमात झाल्यापासून १२० दिवसांच्या आत १७ बाबींवरील माहिती तयार करून ती प्रसिध्द करणे आवश्यक होते. तसेच सदर माहिती वेळोवेळी अद्ययावतही करणे आवश्यक आहे. कलम ५(१) व ५ (२) मधील तरतुदी पहाता सार्वजनिक प्राधिकरणांनी आवश्यक असतील तेवढ्या जास्तीत जास्त अधिकाऱ्यांना राज्य जन माहिती अधिकारी व प्रथम अपिलीय प्राधिकारी म्हणून निर्देशित करणे आवश्यक आहे. शासनाने या कार्यवाहीबाबत वेळोवेळी सूचना निर्गमित केलेल्या आहेत. या उपरांत जनतेकडून या संदर्भात तक्रारी प्राप्त होत आहेत. दैनंदिन कामकाजाच्या व्यापामुळे अभिलेख सूचीबद्ध करणे व त्यांची निर्देशसूची तयार काणे इ. कामे सार्वजनिक प्राधिकरणांनी पूर्ण केल्याने माहिती पूरविण्यात विलंब होतो असे निदर्शनास आले आहे.

अभिलेख सूचीबद्ध करणे व त्यांची निर्देशसूची तयार करणेबाबींचे दीर्घकालीन महत्त्व विचारात घेता या कामासाठी विशेष मोहिम राबवून ते प्राथम्याने पूर्ण करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती. याबाबत शासन पुढील आदेश देत आहे.

आदेश:-

- (१) सर्व सार्वजनिक प्राधिकरणांनी ऑगस्ट २००९ मधील अंतीम सप्ताह हा अभिलेख सूचीबद्ध करणे व त्यांची निर्देशसूची तयार करणे ही कामे या विशेष मोहिमे अंतर्गत प्राथम्याने हाती घ्यावीत. कार्यालयातील सर्व अभिलेखांची निंदणी, वर्गवारी करून ते सर्व सूचीबद्ध करण्यात यावेत व त्यांच्या निर्देशसूच्या तयार करण्यात याव्यात. तातडीच्या व आत्यावश्यक दैनंदिन बाबींकडे या मोहीमेमुळे दुर्लक्ष होणार नाही याचीही दक्षता सर्व सर्वाजहनक प्राधिकरणांनी घेणे आवश्यक आहे.
- (२) ज्या सार्वजनिक प्राधिकरणांनी अद्याप कलम ४ च्या तरतुदींना अपेक्षित १७ बाबींवरील माहिती तयार करून जनतेकरीता उपलब्ध केलेली नाही व शासनाच्या वेबसाईटवर प्रसिध्द केलेली नाही तसेच सहायक जन माहिती अधिकारी, जन माहिती अधिकारी व अपिलीय प्राधिकाऱ्यांना निर्देशित करून त्यांचे फलक दर्शनी ठिकाण लावले नाहीत अशा सार्वजनिक प्राधिकरणांनी कोणत्याही परिस्थितीत दिनांक ३१/८/२००९ पर्यंत अशी कार्यवाही करण्याची व संबंधित कार्यालय

प्रमुखांच्या गोपनीय अहवालात तशी नोंद घेण्याची कार्यवाही सक्षम प्राधिकाऱ्यांनी तात्काळ करावी.

- (३) जिल्ह्यातील सर्व सार्वजनिक प्राधिकरणांनी माहिती अधिकारी / प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्यांचे फलक दर्शनी ठिकाणी प्रदर्शित करणे, १७ बाबीची माहिती तयार करून त्यास प्रसिध्दी देणे या कामांकरिता नेमलेल्या संनियंत्रण अधिकाऱ्यांचे अहवाल शासनाकडे प्राप्त झालेले नाहीत. त्यामुळे सर्व जिल्हाधिकाऱ्यांनी त्यांच्या जिल्ह्यांचे १०० टक्के अनुपालनासंदर्भातील संकलित अहवाल दिनांक ३१/८/२००९ पूर्वी शासनास पाठवावेत. अहवाल पाठवितांना जिल्ह्यातील सर्व सार्वजनिक प्राधिकरणांची यादी व त्यांच्या कार्यपूरतेबाबतची नोंद त्यात असणे आवश्यक राहिल.
- (४) या शासन निर्णयाच्या अनुषंगाने करण्यात आलेल्या कार्यवाहीचा आढावा सर्व सार्वजनिक प्राधिकरणांनी त्यांच्या प्रशासकीय विभागाणी सामान्य प्रशासन विभागाकडे तो कोणत्याही परिस्थितीत दिनांक १५/०९/२००९ पूर्वी सादर करावा. हे आदेश महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या वेबसाईटर संगणक सांकेतांक क्रमांक २००९०७२४२००८५६००९ वर प्रसिध्द करण्यात आलेले आहेत.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(टी.एफ. थेकेकरा)
शासनाच्या प्रधान सचिव

माहितीच्या अधिकाराखाली प्राप्त माहिती अथवा इतर
स्त्रोताद्वारे प्राप्त झालेले शासकीय अधिकाऱ्यांविरुद्धचे
पुरावे सादर झाल्यास त्वरित दंडात्मक कारवाई
करण्याबाबत.

महाराष्ट्र शासन
सामान्य प्रशासन विभाग,
शासन परिपत्रक क्र. अहत-१६०८/प्र.क्र. ४७/०८/११-अ,
मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२.
दिनांक : ३ ऑगस्ट, २००९
वाचा :- शासन परिपत्रक क्र. अहत-१६०८/प्र.क्र.४७/०८/११-अ, दि. १.११.२००८

शासन परिपत्रक :-

उपरोक्त संदर्भाधीन शासन परिपत्रक दि. १.११.२००८ रोजीच्या शासन परिपत्रकामधील
परिच्छेद घड येथील तरतुद खालीलप्रमाणे आहे.

(क) वरीष्ठ अधिकारी कनिष्ठ अधिकाऱ्यांविरुद्धच्या तक्रारीच्या अनुषंगाने कार्यवाही करीत नाहीत
अथवा ती टाळण्याचा प्रयत्न करतात अशी वस्तुस्थिती आढळल्यास अशा वरीष्ठ
अधिकाऱ्यांविरुद्ध प्रशासकीय विभागांनी शिस्तभंगाची कारवाई करण्याचा विचार करावा.

शासकीय कर्तव्ये पार पाडताना होणाऱ्या विलंबास प्रतिबंध कायद्यातील कलम १० (२),
(३) मधील तरतुदीपेक्षा सदर तरतुद सौम्य आहे. अशा तक्रारी शासनास प्राप्त झाल्या आहेत.
या संदर्भात पुनर्विचार करुन शासन परिपत्रक दि. १.११.२००८ मधील परि.(क) खालील प्रमाणे
सुधारित करण्यात येत आहे.

(क) घ्वरिष्ठ अधिकारी कनिष्ठ अधिकारी / कर्मचाऱ्यांविरुद्धच्या भ्रष्टाचार अथवा गैरव्यवहाराचे
पुरावे मिळाल्यास अशा अधिकारी / कर्मचाऱ्यांविरुद्ध कार्यवाही करीत नाहीत अथवा ती
टाळण्याचा प्रयत्न करतात अशी वस्तुस्थिती सिध्द झाल्यास अशा वरिष्ठ अधिकाऱ्यांविरुद्ध
प्रशासकीय विभागांनी शिस्तभंगाची कार्यवाही करावीड.

सदर शासन परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या वेबसाईटवर
उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संगणक संकेतांक २००९०८०३१४०८४९००१ असा आहे.

आदेशानुसार,

प्रति,

राज्यपालांचे प्रधान सचिव,
मुख्यमंत्र्यांचे प्रधान सचिव,
उपमुख्यमंत्री यांचे सचिव,
सर्व मंत्री व राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव / स्वीय सहायक,
अपर मुख्य सचिव (सेवा), सामान्य प्रशासन विभाग,
शासनाचे सर्व अपर मुख्य सचिव / प्रधान सचिव / सचिव,

(प्र.ल. पाठक)
उप सचिव

माहितीचा अधिकार अधिनियमाच्या प्रभावी
अमलबजावणी संदर्भात ऑगस्ट २००९ च्या
अंतिम सप्ताहात विशेष मोहिम
राबविणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन,
ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग
शासन परिपत्रक क्रमांक-केंमाअ-२००९/प्र.क्र.९०/समन्वय कक्ष,
मंत्रालय मुंबई - ४०००३२
दिनांक- ४ ऑगस्ट, २००९.

परिपत्रक

वाचा:-

शासन आदेश सामान्य प्रशासन विभाग क्रमांक -
२००९/६३१/प्र.क्र.२६७/०९/सहा, दिनांक २४ जुलै, २००९

माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ हा कायदा दिनांक १२/१०/२००५ पासून अमलात आला आहे. या अधिनियमातील कलम ४ (१) (क) मधील तरतुदीप्रमाणे प्रत्येक सार्वजनिक प्राधिकरणाने सर्व अभिलेख योग्य रितीन सूचीबद्ध करून त्यांची निर्देश सूची तयार करणे व संगणकीकरण करणे शक्य असेल अशा अभिलेखांचे वाजवी कालावधीत व साधन संपत्तीच्या उपलब्धतेनुसार संगणकीकरण करणे व ही माहिती नेटवर्कवर उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे. कलम ४ (१) (ख) मधील तरतुदीनुसार हा अधिनियम अधिनियमात झाल्यापासून १२० दिवसांच्या आत १७ बाबींवरील माहिती तयार करून तो प्रसिध्द करणे आवश्यक होते. तसेच माहिती वेळोवेळी सूचना निर्गमित केलेल्या आहेत. या उपरांत जनतेकडून या संदर्भात तक्रारी प्राप्त होत आहेत. दैनंदिन कामकाजाच्या व्यापामुळे अभिलेख सूचीबद्ध करणे व त्यांची निर्देशसमची तयार करणे. कामे सार्वजनिक प्राधिकरणांनी पूर्ण न केल्याने माहिती पुरविण्यात विलंब होता असे निदर्शनास आले आहे.

अभिलेख सूचीबद्ध करणे व त्यांची निर्देशसूची तयार करणे या बाबींचे दीर्घकालीन महत्व विचारात घेता या कामासाठी विशेष मोहिम राबवून ते प्राथम्याने पूर्ण करण्याची बाब शासनाच्या विचारधीन होती. याबाबत शासन आदेश सामान्य प्रशासन विभाग, क्रमांक इ २००९/६३१/प्र.क्र.२६७/०९/सहा, दिनांक २४ जुलै, २००९ अन्वये आदेश देण्यात आले आहेत. या आदेशाच्या अनुषंगाने खालील प्रमाणे निर्देश देण्यात येत आहेत.

- (१) सर्व विभागीय आयुक्त कार्यालयातील उप आयुक्त (आस्थापन/विकास शाखा) व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद (सर्व) यांनी ऑगस्ट २००९ मधील अंतिम सप्ताह हा अभिलेख सुचिबद्ध करणे व त्यांची निर्देशसूची तयार करणे ही कामे या विशेष मोहिमे अंतर्गत प्राथम्याने हाती घ्यावीत. कार्यालयातील सर्वअभिलेखांची नोंदणी, विगतवारी करून ते सर्व सुचिबद्ध करण्यात यावेत व त्यांच्या निर्देशसूच्या तयार करण्यांत याव्यात, तातडीच्या व अत्यावश्यक दैनंदिन बाबींकडे या मोहिमेमुळे दुर्लक्ष होणार नाही याचीही दक्षता त्यांनी घ्यावी.
- (२) ज्या विभागीय आयुक्त कार्यालयातील उप आयुक्त (आस्थापना/विकास शाखा) व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी अद्याप कलम - ४ च्या तरतुदींना

अपेक्षित १७ बाबींवरील माहिती तयार करून जनतेकरीता उपलब्ध केलेली नाही व शासनाच्या वेबसाईटवर प्रसिध्द केलेली नाही. तसेच सहायक जन माहिती अधिकारी, जन माहिती अधिकारी व अपिलीय प्राधिकाऱ्यांना निर्देशित करून त्यांचे फलक दर्शनी ठिकाणी लावले नाहीत अशा विभागीय आयुक्त कार्यालयातील उप आयुक्त (आस्थापना/विकास शाखा) व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी कोणत्याही परिस्थितीत दिनांक ३१/८/२००९ पर्यन्त अशी कार्यवाही पूर्ण करावी. दिनांक ३१/८/२००९ नंतर याबाबत जनतेकडून तक्रार प्राप्त झाल्यास संबंधिताविरुध्द कठोर कार्यवाही करण्याची व संबंधित कार्यालय प्रमुखाच्या गोपनीय अहवालात तशी नोंद घेण्यात येईल, याची नोंद घेण्यात यावी.

- (३) सर्व विभागीय आयुक्त कार्यालयातील उप आयुक्त (आस्थापना/विकास शाखा) व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी कार्यालयातील सहाय्यक जन माहिती अधिकारी, जन माहिती अधिकारी/प्रथम अपिलीय अधिकारी प्राधिकाऱ्यांचे फलक दर्शनी ठिकाणी प्रदर्शित करण, १७ बाबींची माहिती तयार करून त्यास प्रसिध्दी देणे या कामाकरीता नेमलेल्या संनियंत्रण अधिकाऱ्यांचे अहवाल शासनाकडे प्राप्त झालेले नाहीत. त्यामुळे सर्व विभागीय आयुक्त कार्यालयातील उप आयुक्त (आस्थापना/विकास शाखा) व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी त्यांच्या कार्यालयाच्या १०० टक्के अनुपानपासंदर्भातील संकलित अहवाल दिनांक ३१/८/२००९ पर्यन्त शासनास पाठवावेत. अहवाल पाठवतांना सर्व विभागीय आयुक्त कार्यालयातील उप आयुक्त (आस्थापना/विकास शाखा) व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी यादी व त्यांच्या कार्यपूर्ततेबाबतची नोंद त्यात असणे आवश्यक राहिल.

- (४) या शासन परिपत्रकाच्या अनुषंगाने करण्यात आलेल्या कार्यवाहीचा आढावा अहवाल सर्व विभागीय आयुक्त कार्यालयातील उप आयुक्त (आस्थापना/विकास शाखा) व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी या विभागाकडे कोणत्याही परिस्थितीत दिनांक ३१/८/२००९ पर्यंत सादर करावा.

हे परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.govt.in या वेबसाईटवर संगणक सांकेतिक क्रमांक २००९०८०४९८४३५५००१ वर प्रसिध्द करण्यात आलेले आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नांवाने,

(र.ग.सय्यद)

शासनाचे उप सचिव.

माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ खाली
प्राप्त अर्जावर वेळेत कार्यवाही करणे

महाराष्ट्र शासन
ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग,
शासन परिपत्रक क्र.मा.अअ-२००९/प्र.क्र.७३/समन्वयक कक्ष,
मंत्रालय, मुंबई - ३२
दिनांक - १० ऑगस्ट, २००९

परिपत्रक

प्रत्येक सार्वजनिक प्राधिकारणाच्या कामकाजामध्ये अधिकाधिक पारदर्शकता आणि उत्तरदायित्व निर्माण करण्याच्या दृष्टीने आणि नागरिकांना माहिती मिळण्याच्या अधिकाराची व्यवहार्य पद्धती आखून देण्यासाठी माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ हा कायदा पारित करण्यात आलेला आहे. लोकशाहीमध्ये माहितगार नागरिक समूह निर्माण करणे, व्यवहारात पारदर्शकता आणणे शासन यंत्रणेचे प्रजेला जाब देण्यासाठी उत्तरदायित्व ठरविणे ही या कायद्याची काही उद्दिष्टे आहेत. या कायद्याची उपयुक्तता आणखीन जास्त चांगल्या रितीने सिध्द व्हावी म्हणून जन माहिती अधिकारी व अपिलीय अधिकारी यांनी आपली जबाबदारी काटेकोरपणे पार पाडल्यास जनतेला मोठा दिलासा मिळून त्यांचे प्रश्न सोडविण्यास मदत होवू शकते. २. त्यासाठी खालील प्रमाणे सूचना पुन्हा देण्यात येत आहेत.

- १) जन माहिती अधिकाऱ्यांनी त्यांच्याकडे माहितीच्या अधिकार अधिनियम २००५ अंतर्गत प्राप्त झालेले अर्ज काळजीपूर्वक वाचून व त्याचा मतीतीर्थ जाणून अर्जदारास माहिती देण्याचा प्रयत्न करावा. ज्या ठिकाणी एखाद्या मुद्याचे स्पष्टीकरण आवश्यक वाटते. त्यावेळेला अर्जदारास दूरध्वनीद्वारे किंवा पत्राने संपर्क साधून बोलविण्यात याचे व मुद्दा स्पष्ट करून घेण्यात यावा. ही कार्यवाही शक्यतो अर्ज मिळाल्यापासून पहिल्या ५ दिवसांतच करणे आवश्यक आहे. अर्ज किंवा त्याचा काही भाग हा दुसऱ्या जनप्राधिकरणाशी संबंधित असल्यास तो अर्ज किंवा त्याचा भाग हा ५ दिवसांच्या आत संबंधित जन माहिती अधिकाऱ्याकडे माहिती देण्यासाठी पाठविण्यात यावा व तसे अर्जदारासही तात्काळ कळविण्यात यावे.
- २) एखादी माहिती जनमाहिती अधिकाऱ्याकडे उपलब्ध नसल्यास कोणत्या मुद्दयी माहिती उपलब्ध नाही हे स्पष्टपणे अर्जदारास कळविण्यात यावे. अर्जदारास हवी असणारी माहिती ही फार विस्तृत स्वरूपाची असल्यास जर अर्जदारास निश्चितपणे चर्चेला बोलविण्यात यावे. चर्चेतून वा आपसातील सहमतीने व अर्जदार अस संपूर्ण नस्तीची/ कागदपत्रांची तपासणी करून घेवून त्यांना त्यांच्या मुद्द्यांशी संबंधित आवश्यक तर माहिती देण्याचा प्रयत्न करण्यात यावा.

- ३) माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ खाली माहिती मिळविण्यासाठी केलेल्या अर्जातील एखादी विनंती ही माहिती किंवा अभिलेख या सदरात येत नाही असे जनमाहिती अधिकाऱ्यास वाटत असल्यास त्यासंबंधीचे विस्तृत कारण जन माहिती अधिकारी यांनी द्यावे. ज्यावेळेला माहिती नाकारायची असेल त्यावेळी अधिनियमाच्या कलम ८ व ९ च्या कोणत्या पोट कलमानुसार माहिती नाकारली जात आहे हे स्पष्टपणे नमूद करावे.
- ४) जन माहिती अधिकाऱ्यांनी अर्जदारास माहिती देत असतांना पत्रात स्पष्टपणे आपले नांव व पदनाम. कार्यालयीन दूरध्वनी क्रमांक, फॅक्स क्रमांक इत्यादी माहिती द्यावी. त्याचप्रमाणे प्रथम अपिलीय अधिकारी यांचे नाव, पदनाम व संपूर्ण कार्यालयीन पत्ता नमूद करावा व किती दिवसांच्या आत अपील दाखल करायचे याचाही उल्लेख त्यात असावा.
- ५) प्रथम अपिलातील अपिलार्थीस सुनावणी देणे हे आवश्यक आहे. अपिलार्थीचे सर्वच मुद्दे मान्य करण्यात येत असतील तर अपिलार्थीस सुनावणीस बोलाविण्यात आले नाही तरी चालेल. अन्यथा अपिलार्थीस सुनावणीसाठी बोलविणे आवश्यक आहे याची सर्व अपिलीय अधिकाऱ्यांनी जाणीव ठेवावी. प्रथम अपीलाच्या आदेशामध्ये द्वितीय अपिलीय अधिकारी यांचे नाव व त्यांचा पत्ता निश्चितपणे नमूद करण्यात यावा व किती दिवसात अपील दाखल करावे याचाही उल्लेख सदर आदेशात करण्यात यावा.
- ६) ज्या ठिकाणी प्रथम अपिलीय अधिकाऱ्यांनी जन माहिती अधिकारी यांनी आपले कर्तव्य बजावण्यात कसून केलेली आहे, असे वाटत असल्यास त्याबाबत अपिलार्थीचा मूळ अर्ज, अपिलार्थीचे अपील जन माहिती अधिकारी यांनी दिलेले निवेदन व अपिलीय अधिकारी यांचे म्हणणे व शिफारस व त्यांचा निर्णय या सर्व गोष्टी आयोगास पाठविणे आवश्यक आहे.
- ७) प्रथम अपीलाच्या सुनावणीच्या वेळेला जनमाहिती अधिकारी यांनी अर्जदारास माहिती न दिल्याबद्दलचे त्यांचे म्हणणे स्तुतपणे द्यावे. जनमाहिती अधिकारी यांचे यासंदर्भातील जे म्हणणे असेल ते त्याचे अध्ययन करण्यास अपिलार्थीस पुरेपूर संधी मिळणे शक्य होण्यासाठी व परिणामी अपिलार्थीस शक्यतो ३ दिवस अगोदर देण्याचा प्रयत्न करावा. ते शक्यच झाले नाही वा अर्जदारास मे मिळाले नाही असे त्यांचे म्हणणे असेल तर अपीलाच्या सुनावणीच्या वेळेला ते निश्चितपणे देण्यात यावे.
- ८) जन माहिती अधिकाऱ्यांने माहिती देण्यात कसूर केलेली आहे असे अपिलीय अधिकाऱ्यांच्या निदर्शनास आल्यास त्याची नोंद त्यांनी आपल्या आदेशात करावी. तसेच या आदेशाची प्रत त्यांनी जन माहिती अधिकारी

यांच्या विरुद्ध करावयाच्या कारवाईच्या शिफाराशीसह आयोगाकडे पाठवावी. त्यामुळे प्रत्येक जन माहिती अधिकाऱ्याच्या कामगिरीचे प्रत्येक अर्जागणीक मुल्यमापन होवून कायद्याची एकूणच परिणामकारकता वाढीस लागेल. जन माहिती अधिकाऱ्याविरुद्ध शास्तीची कारवाई झाली असेल किंवा त्यांच्या विरुद्ध विभागीय चौकशीत काही शिक्षा ठोठावण्यात आली असेल तर त्यांचीही नोंद गोपनीय अहवालात व सेवापुस्तकात घेण्यात यावी.

- ९) जन माहिती अधिकारी व प्रथम अपिलीय अधिकारी यांनी त्यांचे कर्तव्य बजावित असताना त्यांना त्यांच्या विभागात ज्या अडचणी आल्या असलीत त्या दूर करण्याचा विभाग प्रमुखाने प्रयत्न करावा.

माहितीचा अधिकार अधिनियमाच्या प्रभावी
अमलबजावणी संदर्भात ऑगस्ट २००९ च्या
अंतिम सप्ताहात विशेष मोहिम राबविणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन,
सहकार, पणन व सस्त्रोद्योग विभाग,
शासन परिपत्रक क्रमांक - केमाअ - २००९ / प्र. क.र. ९४ / ६ - स,
मंत्रालय, मुंबई - ४० ०३२.
दिनांक ११ ऑगस्ट, २००९.

परिपत्रक

वाचा:-

शासन आदेश सामान्य प्रशासन विभाग क्रमांक - केमाअ-
२००९/६३१/प्र.क्र.२६७/०९/सहा, दिनांक २४ जुलै, २००८

माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ हा कायदा दिनांक १२/१०/२००९ पासून अंमलात आला आहे. या अधिनियमातील कलम ४ (१) (क) मधील तरतुदीप्रमाणे प्रत्येक सार्वजनिक प्राधिकरणाने सर्व अभिलेख यांग्य रीतीने सूचीबद्ध करून त्याची निर्देश सूची तयार करणे व संगणकीकरण करणे शक्य असेल अशा अभिलेखांचे वाजवी कालावधीत व साधन संपत्तीच्या उपलब्धतेनुसार संगणकीकरण करणे व ही माहिती नेटवर्कवर उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे. कलम ४ (१) (ख) मधील तरतुदीनुसार हा अधिनियम अधिनियमित झाल्यापासून १२० दिवसांच्या आत १७ बाबींवरिल माहिती तयार करून तो प्रसिध्द करणे आवश्यक होते. तसेच सदर माहिती वेळोवेळी अद्यायावतही करणे आवश्यक आहे. कलम ५ (१) व ५ (२) मधील तरतुदी पहता सार्वजनिक प्रधिकरणांनी आवश्यक असतील तेवढ्या जास्तीत जास्त अधिकायांना राज्य जन माहिती अधिकारी व प्रथम अपीलीय अधिकारी म्हणून निर्देशित करणे आवश्यक आहे. शासनाने या कार्यवाहीबाबत वेळोवेळी सूचना निर्गमित केलेल्या आहेत. या उपरांत जनतेकडून या संदर्भात तक्रारी प्राप्त होत आहेत. दैनंदिन कामकाजाच्या व्यापामुळे अभिलेख सूचीबद्ध करणे व त्यांची निर्देशसूची तयार करणे इ. कामे सार्वजनिक प्राधिकरणांनी पूर्ण न केल्याने माहिती पुरविण्यात विलंब होतो असे निर्देशनास आले आहे.

अभिलेख सूचीबद्ध करणे व त्यांची निर्देशसूची तयार करणे या बींचे दीर्घकालीन महत्त्व विचारात घेता या कामासाठी विशेष माहिम राबवून ते प्राथम्याने पूर्ण करण्याची बाब शासनाच्या विचारधीन होती. याबाबत शासन आदेश सामान्य प्रशासन विभाग, क्रमांक - २००९/६३१/प्र.क्र.२६७/०९ सहा, दिनांक २४ जुलै, २००९ अन्वये आदेश देण्यात आले आहेत या आदेशाच्या अनुषंगाने खालीलप्रमाणे निर्देश देण्यात येत आहेत.

- (१) सर्व विभागीय सार्वजनिक प्राधिकरणांनी ऑगस्ट २००९ मधील अंतिम सप्ताह हा अभिलेख सूचीबद्ध करणे व त्यांची निर्देशसूची तयार करणे ही कामे या विशेष माहिती अंतर्गत प्राथम्याने हाती घ्यावीत. कार्यालयातील सर्व अभिलेख्यांची निंदणी, विगतवारी करून ते सर्व सूचीबद्ध करण्यात यावेत व त्यांच्या निर्देशसूच्या तयार करण्यांत याव्यात, तातडीच्या व अत्यावश्यक दैनंदिन बाबींकडे या मोहिमेमुळे दुर्लक्ष होणार नाही याचीही दक्षता त्यांनी घ्यावी.
- (२) ज्या सार्वजनिक प्रधिकरणांनी अद्याप कलम - ४ च्या तरतूदींना अपेक्षित १७ बाबींवरिल माहिती तयार करून जनतेकरिता उलब्ध केलेले नाही व शासनाच्या वेबसाईटवर प्रसिध्द केलेली नाही. तसेच सहायक जन माहिती अधिकारी, जन माहिती अधिकारी व अपिलीय प्राधिका-यांना निर्देशित करून त्यांचे फलक दर्शनी ठिकाणी लावले नाहीत अशा सार्वजनिक प्रधिकरणांनी कोणत्याही परिस्थितीत दिनांक ३१/८/२००९ पर्यंत अशी कार्यवाही पूर्ण करावी. दिनांक ३१/०८/२००९ पर्यंत याबाबत जनतेकडून तक्रार प्राप्त झाल्यास संबंधिताविरुद्ध कठोर कार्यवाही करण्याची व संबंधित कार्यालय प्रमुखांच्या गोपनीय अहवालात तशी नोंद घेण्यात येईल, याची नांद घेण्यात यावी.
- (३) सर्व सार्वजनिक प्रधिकरणांनी त्यांच्या कार्यालयाच्या १०० टक्के अनुपालनासंदर्भातील संकलित अहवाल दिनांक ३१/०८/२००९ पर्यंत शासनास पाठवावा. सर्व सार्वजनिक प्राधिकरणांनी यादी व त्यांच्या कार्यपूरते बाबतची नोंद त्यात असणे आवश्यक राहिल.
- (४) या शासन परिपत्रकाच्या अनुषंगाने करण्यात आलेल्या कार्यवाहीचा आढावा अहवाल सर्व सार्वजनिक प्रधिकरणांनी या विभागाकडे कोणत्याही परिस्थितीत दिनांक ३१.०८.२००९ पर्यंत सादर करावा.
- (५) हे परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या वेसाईटवर संगणक संकेतांक क्रमांक २००९०८१११६४६२३००१ वर प्रसिध्द करण्यात आलेले आहेत.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नांवाने,

क. कि. पारकर
शासनाच्या उप सचिव

माहिती अधिकार अधिनियम २००५ अंतर्गत
सार्वजनिक प्रधिकरणांनी त्यांच्या
अधिपत्याखालील सर्व सार्वजनिक
प्रधिकरणांची सूची तयार कणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन,
सामान्य प्रशासन विभाग,
शासन आदेश क्रमांक - केमाअ २००९/५१५/प्रक्र.३७६/०९/सहा.
दिनांक १८/०९/२००९

पहा- केंद्र शासनाच्या मिनीस्ट्री ऑफ पर्सोनेन, पब्लिक ग्रिव्हन्सेस अँड पेन्शन्स,
डिपार्टमेंट ऑफ पर्सोनेल अँड ट्रेनिंग यांचे क्रमांक - १/१२/२००७ - IR,
दिनांक ३१/०७/२००७

प्रास्ताविक:-

व्दितिय प्रशासकीय सुधारणा आयोगाने त्यांच्या अहवालात केंद्र शासनास केलेल्या काही शिफारशी, माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ अंतर्गत सार्वजनिक प्रधिकरणांची तपशिलवार सूची तयार करण्यासंदर्भातील असून सदर शिफारशी केंद्र शासनाने उपरनिर्दिष्ट कार्यालयीन इ पापनान्वये स्विकारल्या आहेत. तसेच सदर कार्यालयीन ज्ञापनात दर्शविलेली कार्यपध्दती अनुसरून सर्व राज्यांनीही सार्वजनिक प्रधिकरणांची तपशिलवार सूची तयार करण्याचे निदेश सर्व राज्यांना दिलेले आहेत. राज्यात माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ च्या प्रभावी अंमलबजावणी वर देशरेख ठेवण्याच्या दृष्टीने वेळोवेळी राज्यातील सर्व सार्वजनिक प्राधिकरणांची माहिती घ्यावी लागते. त्यासाठी राज्यातील सर्व सार्वजनिक प्राधिकरणांची तपशिलवार सूची संकलित स्वरूपात उपलब्ध असणे आवश्यक ठरते. तथापि शासनासने वेळोवेळी सूचना देवूनही मंत्रालयीन विभाग तसेच त्यांच्या अधिपत्याखालील कार्यालयांकडे अद्याप असा तपशिल तयार नसल्याचे निदर्शनास येते. परिणामी या अधिनियमाच्या प्रभावी अंमलबजावणीचा आढावा घेण्यात अडचणी निर्माण होतात. या व्यतिरिक्त काही अर्जदरांकडून विविध विभाग / कार्यालयांकडे त्यांच्या अधिपत्याखालील सार्वजनिक प्राधिकरणांची / जन माहिती अधिका-यांच्या सूचीची मागणी केली जाते व सद्यस्थितीत अशा सूच्या तयार नसल्याने त्या त्यांना पूरविणे श्याक्य होत नाही, असेही निदर्शनास आले आहे सार्वजनिक प्राधिकरणांची तपशिलवार सूची तयार करण्याचे दीर्घकालीन महत्व विचारात घेता शासन खालीलप्रमाणे आदेश देत आहे.

आदेश :-

(१) प्रत्येक मंत्रालयीन प्रशासकीय विभागाकडे तसेच कार्यालयांकडे त्यांच्या प्रशासकीय विभागाच्या अधिपत्याखाली असणा-या तसेच प्रशासकीय अधिपत्याखाली नसलेल्या मात्र त्या विभागाशी जवळचा संबंध असणा-या सर्व संबंधित सार्वजनिक प्रधिकरणांची तपशिलवार सूची उपलब्ध असणे आवश्यक आहे. **त्यामुळे अशी तपशिलवार सूची प्रत्येक प्रशासकीय विभागांनी तसेच त्यांच्या अधिपत्याखालील कार्यालयांनी दि.१५/०१०/२००९ पर्यंत करावी व वेळोवेळी ती अद्ययावत करण्याची कार्यवाही करावी.** अशा प्रमारे तपशिलवार सूची तयार करण्याच्यादृष्टीने संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणांची पुढीलप्रमाणे विगतवारी करण्यात यावी. (१) संविधानाद्वारे किंवा तदन्वये निर्मित झालेली प्राधिकरणे (२) संसद किंवा विधीमंडळाने केलेल्या अन्य कायद्याद्वारे स्थापित प्राधिकरणे (३) सार्वजनिक उपक्रम, (४) समुचित शासनाच्या कार्यकारी आदेशांद्वारे गठीत करण्यात आलेली प्राधिकरणे, (५) शासनाची मालकी, नियंत्रण असलेल्या किंवा मोठ्या प्रमाणात वित्त पुरवठा करण्यात येणा-या अशासकीय संस्था.

वरील विगतवारीनुसार सर्व सार्वजनिक प्राधिकरणांची अद्ययावत माहिती संबंधित विभागांनी ठेवणे आवश्यक आहे.

(२) प्रत्येक सार्वजनिक प्रधिकरणाकडे त्यांच्या अधिपत्याखालील सर्वात कनिष्ठ स्तरावरील सार्वजनिक प्राधिकरणांपर्यंतची माहिती असणे आवश्यक आहे व अशा प्रकारे तयार केलेली तपशिलवार सूची संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणांनी वेबसाईटवर प्रसिध्द करणे आवश्यक आहे.

(३) वरीलप्रमाणे कार्यपद्धती अनुसरून सर्व प्रशासकीय विभागांनी त्यांच्या अधिपत्याखालील/ त्यांच्याशी संबंधित असलेल्या कनिष्ठ पातळीपर्यंतच्या सर्व सार्वजनिक प्राधिकरणांची सूची तयार केल्याची व वेबसाईटवर प्रसिध्द केल्याची खातरजमा करावी. तसेच अशी सूची प्रत्येक महिन्याच्या शेवटी अद्ययावत करून अद्ययावतीकरणाचा दिनांकही वेबसाईटवर प्रसिध्द करावा. या व्यतिरिक्त, सदर माहिती सी. डी. स्वरूपात सामान्य प्रशासन विभागाकडे दिनांक ३०/१०/२००९ पर्यंत ठवाव्यात.

हे आदेश महाराष्ट्र शासनाच्या वेबसाईटवर संगणक सांकेतांक क्रमांक २००९०९१८५५७१०००१ वर प्रसिध्द करण्यात आलेले आहेत.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

विलास थोरात
कार्यासन अधिकारी, महाराष्ट्र शासन.

राज्य माहिती आयोग, पुणे खंडपीठ
राज्य माहिती आयोग, खंडपीठ पुणे
नवीन प्रशासकीय इमारत, चौथा मजला
कौन्सिल हॉलसमोर, पुणे - १
दूरध्वनी : ०२० - २६०५०५८०/०६३२/३३
दिनांक : १३ जून २००८

-: सूचनापत्रक :-

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ अन्वये माहिती मागण्यासाठी अर्ज करताना अर्जदाराने व असे अर्ज/अपील याबाबत जन माहिती अधिकारी व प्रथम अपिलीय प्राधिकारी यांनी अधिक दक्षता घेतल्यास प्रक्रिया अधिक सुलभ होईल. या अधिनियमात नमूद केलेली 'माहिती'ची व्याख्या समजून घेऊन नेमकी मागणी करणे, अधिनियमातील तरतुदीनुसार विहित मुदतीत पुढील कार्यवाही करणे याबरोबरच आणखी काही बाबी विचारात घेणे आवश्यक आहे. या दृष्टीने पुढील मार्गदर्शक सूचना करण्यात येत आहेत:

१. माहितीची मागणी नेमकी व सुस्पष्ट असावी. अनेक अर्जदार अशा मागणीऐवजी वारेमाप भाष्य करतात, त्याची आवश्यकता नाही.
२. एका अर्जात किती मुद्यांची /विषयांची माहिती मागवावी यावर बंधन नसेल तरी अनेक मुद्दे एकत्रित मांडण्याने माहिती देणे व मिळणे ही प्रक्रिया लांबते व गुंतागुंतीची होते. म्हणून एका अर्जात एकाच विषयाची माहिती मागणी अधिक उचित होईल.
३. अनेक अर्ज, निवेदने, उत्तरे सुवाच्या अक्षरात नसतात. तसेच कागदाच्या चारही बाजूंना आवश्यक ती कोरी जागा सोडलेली नसते. असे लेखन सुलभ प्रक्रियेत अडथळा आणणारे ठरते. लेखन सुवाच्य, दोन ओळींमध्ये व चारही बाजूंना पुरेसे अंतर ठेवून करावे.
४. 'आनुकंपा तत्वावर नेमणूक करावी' '७/१२ सदरी नाव दाखल करावे' 'सेवाज्येष्ठतेनुसार पदोन्नती मिळावी' अशासारख्या मागण्या काही अर्जदार 'माहितीच्या अधिकारात' करतात. प्रशासकीय कार्यवाहीच्या अशा मागण्या ही 'माहिती' ठरत नाही. 'माहिती'च्या व्याख्येत आपली मागणी येते की नाही, याची खात्री अर्जदाराने करून घेतली पाहिजे.
५. माहितीची मागणी करणारा अर्ज प्राप्त झाल्यापासून ३० दिवसांत माहिती / उत्तर देणे नियमानुसार बंधनकारक आहे. अर्ज आपल्याशी संबंधित नसल्यास संबंधित विभागाकडे तो पाठविण्यास पाच दिवसांची अतिरिक्त मुदत कायद्याने दिलेली आहे. या दोन्हीचे जनमाहिती अधिकाऱ्यांनी काटेकोरपणे पालन केले पाहिजे.
६. प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्यांनी अपिलाचा निर्णय किमान ३० व कमाल ४५ दिवसांमध्ये देणे कायद्याने बंधनकारक आहे. अनेक अपिलांमध्ये अपिलीय प्राधिकाऱ्यांकडून ही मुदत पाळली जात नसल्याचे दिसते. नियमानुसार विहित मुदतीत कार्यवाही न करणाऱ्या अधिकाऱ्यांवर कारवाही होऊ शकते, याची नोंद घेऊन प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्यांनी कार्यपद्धती अवलंबवावी.
७. प्रश्नार्थक मुद्दे आहेत, अशा किंवा 'कार्यालयांतर्गत पत्रव्यवहार आहे' 'माहिती गोपनीय आहे' अशा कारणावरून काही अधिकारी माहिती नाकारतात. माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५ च्या कलम ८ मध्ये नमूद केलेल्या व्यतिरिक्त व 'माहिती'च्या व्याख्येत

- न बसणाऱ्या व्यतिरिक्त माहिती नाकारता येणार नाही, हे जनमाहिती अधिकाऱ्यांनी व अपिलीय प्राधिकाऱ्यांनी लक्षात ठेवले पाहिजे.
८. जन माहिती अधिकारी/ प्रथम अपिलीय प्राधिकारी यांनी उत्तर / निर्णय देताना कोणाकडे, किती मुदतीत व कोणत्या पूर्णतेसह अपिल करावयाचे याची माहिती देणे आवश्यक आहे. अशी माहिती दिल्याचे अनेकदा दिसून येत नाही.
 ९. अनेक जन माहिती अधिकारी / अपिलीय प्राधिकारी व संबंधित अधिकारी केवळ पदनाम नमूद करून स्वक्षरी करतात किंवा त्यांच्या वतीने अन्य व्यक्ती स्वाक्षरी करतात. संबंधित सर्व अधिकारी व कर्मचारी यांनी पदनामाबरोबरच स्वतःचे नावही स्पष्टपणे नमूद केले पाहिजे.
 १०. राज्य माहिती आयोगाकडे करावयाच्या अपिलाला रुपये २०/- चे मुद्रांकशुल्क लावणे आवश्यक असते. अनेक अपिलकर्ते हे शुल्क लावत नाहीत, पुरेशी कागदपत्रे सोबत जोडत नाहीत. त्यामुळे पत्रव्यवहार वाढतो. तो टाळणे प्रक्रियेची गती वाढविण्यास उपयुक्त ठरेल. (१. माहिती अर्जाला रुपये १०/-, प्रथम अपिलाला रुपये २०/-, मुद्रांक लावणे आवश्यक आहे)
 ११. राज्य माहिती आयोगाकडे केलेल्या अपिलाची छायांकित प्रत प्रथम अपिलीय प्राधिकारी / जन माहिती अधिकारी यांना आवश्यक पाठवावी. आपल्या निर्णयाने अपीलकर्त्याचे समाधान झाले नसल्यास किंवा आपण पारित केलेल्या आदेशाची अंमलबजावणी झाली नसल्यास, राज्य माहिती आयोगाकडील सूचना मिळेपर्यंत ते आपल्या निदर्शनाला आलेले नसते, असे अनेक अपिलीय प्राधिकाऱ्यांचे म्हणणे असते. प्रत देण्याने ही उणीव दूर होईल. मात्र प्रथम अपिलाला आपण पारित केलेल्या आदेशानुसार कार्यवाही होते की नाही, हे पाहणे ही अपिलीय प्राधिकाऱ्याची जबाबदारी आहे.
 १२. काही अर्जदार माहितीच्या अधिकाराचा दबावासाठी व अन्य हेतूसाठी दुरुपयोग करीत असल्याच्या तक्रारी येत आहेत. जागरूक नागरिक व पारदर्शक कारभार करणारे अधिकारी अशा दुरुपयोगाला आळा घालू शकतील. असा दुरुपयोग सिध्द झाल्यास आयोग त्याची गंभीर दखल घेईल .
 १३. काही अर्जदार माहितीची मागणी करणारा अर्ज, अपिलीय प्राधिकाऱ्यांकडे केलेल्या प्रथम अपिलाची प्रत त्या त्या वेळी राज्य माहिती आयोगाकडे पाठवितात. अशा प्रती पाठवू नयेत. मात्र राज्य माहिती आयोगाकडे केलेल्या अपिलासोबत
 - अ) जन माहिती अधिकाऱ्याकडे केलेल्या माहिती अर्जाची छायांकित प्रत:
 - ब) जन माहिती अधिकाऱ्याने उत्तर दिलेल्या पत्राची प्रत:
 - क) प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे केलेल्या प्रथम अपिलाची प्रत
 - ड) प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याच्या आदेशाची प्रत:
 एवढी कागदपत्रे अवश्य जोडावीत.
 १४. सर्वजनिक प्राधिकरणांच्या कारभारात पारदर्शकता यावी व उत्तरदायित्व वाढावे, लोकशाहीत आवश्यक असलेला माहितीसमृद्ध समाज साकार व्हावा, हा 'माहितीचा अधिकार अधिनियम २००५' चा उद्देश आहे. तो लक्षात घेऊन, जन माहिती अधिकारी व अपिलीय प्राधिकाऱ्यांनी माहिती देण्याबाबत सकारात्मक भूमिका घेणे व नागरिकांनी माहितीच्या अधिकाराचा विवेकाने वापर करणे आवश्यक आहे.
 १५. माहिती अधिकार अधिनियम २००५ चे कलम ४ नुसार १७ विषयांची माहिती सार्वजनिक प्राधिकरणांनी स्वतःहून जाहीर करावयाची आहे. त्यासाठी कायद्याने १२० दिवसांची मुदत दिली होती. परंतु, प्रदीर्घ कालावधी उलटून गेल्यानंतरही अद्याप अनेक

प्राधिकरणांनी यानुसार अंमलबजावणी केली नाही. हा नियमभंग आहे हे लक्षात घेऊन संबंधित प्राधिकरण प्रमुखांनी आवश्यक माहिती स्वेच्छेने जाहीर करण्याची पूर्तता करावी. नागरिकांच्या माहिती बाबतच्या अनेक तक्रारी यातून दूर होतील.

राज्य माहिती आयुक्त,
पुणे खंडपीठ

राज्य माहिती आयोग, महाराष्ट्र राज्य, पुणे खंडपीठ

क्र.संकीर्ण/२००९/प्रक्र.५१/०९/आस्था
राज्य माहिती आयोग, पुणे खंडपीठ,
नवीन प्रशासकीय इमारत, चौथा मजला,
कौन्सिल हॉल समोर, पुणे - ४११ ००९
फोन नं. २६०५०५८०/२६०५०६३२/३३
दि. ५.८.२००९

परिपत्रक

राज्य माहिती आयोग, पुणे खंडपीठाच्या कार्यक्षेत्रातील पुणे, सातारा, सांगली, कोल्हापूर व सोलापूर या पाच जिल्ह्यांतील विविध शासकीय, निमशासकीय कार्यालये, शिक्षणसंस्था, स्थानिक स्वराज्य संस्था, महामंडळे व अन्य प्राधिकरणे, माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या कलम २ (ज) अन्वये घसार्वजनिक प्राधिकरणं या संज्ञेत समाविष्ट होतात त्या सहकारी संस्था यांमधील माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ या अधिनियमाच्या अंमलबजावणीत अद्यापही अनेक उणिवा आहेत. तसेच अधिनियमातील कलम ४ च्या परिपूर्ण अंमलबजावणीबाबतही समाधानकारक स्थिती नाही, असे विविध अपिले व तक्रारी यांमधून आयोगाच्या निदर्शनास येत आहे. सार्वजनिक प्राधिकरणांच्या कारभारातील पारदर्शकता, कर्मचारी / अधिकारी यांचे उत्तरदायित्व आणि माहितीसमृद्ध नागरिक हा या कायद्याचा गाभा आहे. तो प्रत्यक्षात साध्य करण्यासाठी कायद्याची आस्थापूर्वक, कार्यक्षम अंमलबजावणी सर्वांच्याच हिताची असल्यामुळे त्यावर भर देणे गरजेचे आहे.

निरीक्षणे -

या संदर्भात आयोगाच्या निदर्शनास आलेल्या ठळक बाबी पुढीलप्रमाणे आहेत :-

- १) बव्हंशी अर्जाबाबत तीस दिवसात उत्तर दिले जात नाही. प्रथम अपिलाची सुनावणीही विहित मुदतीत केली जात नाही.
- २) सहज देता येण्यासारखी माहितीही विहित मुदतीत दिली जात नाही.
- ३) शुल्काबाबतचे पत्र महिना संपताना पाठवले जाते. अनेकदा शुल्काचा नेमका तपशील दिला जात नाही.

- ४) बहुतेक वेळा माहिती पूर्ण दिली जात नाही. संबंधित विभागांकडून माहिती घेण्यास अर्जदाराला सांगितले जाते. असे न करता पाच दिवसांत अर्ज संबंधित विभागाकडे पाठविला पाहिजे किंवा माहिती मिळवून दिली पाहिजे, असे कायद्यात बंधन आहे. त्यानुसार कृती होत नाही.
- ५) माहिती नाकारताना पत्रामध्ये, तसेच प्रथम अपिलाच्या निकालपत्रात, अधिनियमातील तरतुदीमध्ये नमूद केल्यानुसार, पुढील अपील कोणाकडे करावयाचे याची, तसेच अपील करण्याची मुदत / कालावधी या विषयीची माहिती नमूद केलेली नसते.
- ६) अपिलीय प्राधिकाऱ्यांच्या आदेशात कारणमीमांसा क्वचित असते.
- ७) माहिती विशिष्ट दिवसात द्यावी, असा आदेश अनेकदा असतो, पण मुळात विलंब झाला असल्यास त्याची कारणे व जबाबदार कोण याचा स्पष्ट उल्लेख आवश्यक असूनही केला जात नाही.
- ८) आयोगापुढील अपिलाच्या सुनावणीच्या वेळी / घविशेष अपील निर्गत कार्यक्रमाड तील प्रपत्रात -
 - (अ) कबूल केल्याप्रमाणे नंतर कार्यवाही होत नाही. अहवाल किंवा कार्यवाही याबाबत वारंवार स्मरण द्यावे लागते.
 - (ब) विशिष्ट दिवशी संबंधितांना भेटण्यास अपीलकर्त्याला सांगितले जाते, परंतु त्यावेळी संबंधित अधिकारी भेटत नाहीत, अन्य कर्मचारी दखल घेत नाहीत.
- ९) अभिलेखांचे अवलोकन करु देण्याबाबत निश्चित कार्यपध्दती नाही.
- १०) माहिती अधिकारविषयक कार्यवाहीत एकाच आस्थापनेतील विविध विभागांमध्ये सुसूत्रता नाही.

वरील सर्व बाबींच्या परिणामी माहितीचा अधिकार कायद्याच्या कार्यवाहीबाबत नागरिकांच्या मनात असमाधानाची भावना निर्माण होते. तक्रारी, अर्ज, अपिले या स्वरूपात आयोगाकडे सातत्याने ती मांडली जाते. ही परिस्थिती लक्षात घेता सार्वजनिक प्राधिकरणांमधील कार्यपध्दतीत बदल होणे व या कायद्याची प्रभावीपणे अंमलबजावणी केली जाणे आवश्यक आहे. त्यासाठी संबंधितांना लेखी व तोंडी स्वरूपात जाणीव देण्याबरोबरच संबंधित अधिकारी, कर्मचारी यांच्याशी चर्चा करून शंकांचे निरसन करणे, नागरिकांच्या अपेक्षा लक्षात घेऊन पूरक कार्यपध्दती आखणे यावर राज्य माहिती

आयोगाचे पुणे खंडपीठ भर देत आले आहे. अंमलबजावणीत व्यक्तिप्रधानतेपेक्षा व्यवस्थात्मक स्वरूप प्रस्थापित व्हावे, हा त्यामागील उद्देश व प्रयत्न आहे. सांगली-मिरज-कुपवाड महानगरपालिकेत अशा उपाययोजनेनंतर गेल्या दहा महिन्यांपासून विशिष्ट कार्यपद्धती अवलंबिली जात आहे. तेथील अनुभव लक्षात घेऊन पुणे महानगरपालिकेतही आयोगातर्फे अशी बैठक घेण्यात आल्यानंतर दि. १ ऑगस्ट २००९ पासून अशाच कार्यपद्धतीचा काही सुधारणांसह अवलंब करण्यात येत आहे. (महापालिकेने प्रसृत केलेल्या सोबतच्या प्रसिध्दीपत्रकावरून त्याचे स्वरूप स्पष्ट होईल.)

कार्यपद्धतीबाबत सूचना -

राज्य माहिती आयोग, पुणे खंडपीठाच्या कार्यक्षेत्रातील सर्वच सार्वजनिक प्राधिकरणांमध्ये याच धर्तीवर माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ ची योग्य प्रकारे, लोकाभिमुख व कार्यक्षमतेने अंमलबजावणी होणे अपेक्षित आहे. त्यासाठी आयोगातर्फे पुढीलप्रमाणे सूचना देण्यात येत आहेत :-

- (१) माहितीच्या अधिकाराखाली येणाऱ्या अर्जाबाबत संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणांच्या विविध विभागांमध्ये सुसूत्रीकरणाची व्यवस्था असावी. वरिष्ठ दर्जाच्या अधिकाऱ्यांनी / विभाग प्रमुखांनी त्याचे प्रमुख म्हणून काम पहावे.
- (२) येणारे अर्ज, त्यांना दिली जाणारे उत्तरे, प्रथम अपील व त्यावरील निर्णय या साऱ्यांची स्वतंत्र नोंदवही असावी. आलेल्या अर्जावरील उत्तराची अंतिम मुदत, तसेच केलेली कार्यवाही याची त्यात संबंधित कर्मचाऱ्याच्या / अधिकाऱ्याच्या नाव व स्वाक्षरीसह स्पष्ट नोंद असावी.
- (३) माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ मध्ये येणाऱ्या अर्जाला उत्तर देण्यासाठी तीस दिवसांची मुदत असली, तरी दहा दिवसात उत्तर तयार व्हावे. ती केवळ जन माहिती अधिकारी यांची जबाबदारी न मानता माहिती प्रत्यक्ष ज्यांच्या अखत्यारीत असते त्यांनीही त्यावर अंतर्गत नोंदीसाठी स्वाक्षऱ्या कराव्यात. अशा प्रकारे तयार झालेली माहिती विभाग प्रमुखांनी / वरिष्ठ अधिकाऱ्यांनी तपासून घ्यावी व तीन आठवड्यांच्या आत ही सर्व प्रक्रिया पूर्ण करून अर्जदाराला ती जन माहिती अधिकाऱ्यांच्या स्वाक्षरीने दिली जावी अथवा माहिती देय नसल्यास तसे अर्जदाराला त्वरित कळविले जावे.

अनेक प्रकरणांमध्ये दिलेल्या माहितीबाबत अपुरेपणा, संदिग्धता, अधिकाऱ्यांमधील दुमत अशा अडचणी येत असल्यामुळे अशी पध्दती उपयुक्त ठरेल.

- (४) अपिलीय प्राधिकारी यांच्या आदेशाची अंमलबजावणी झाल्याचे अनेकदा दिसून येत नाही. ती करवून घेणे ही संबंधित अपिलीय प्राधिकाऱ्यांची जबाबदारी आहे. विषय वरिष्ठांशी संबंधित असल्यास त्यांना त्याबाबत लेखी कल्पना दिली पाहिजे. त्यानुसार त्याबाबतच्या कार्यवाहीची जबाबदारी संबंधित वरिष्ठांची राहिल.
- (५) अभिलेख आढळत नाहीत, असे उत्तर अनेकदा दिले जाते. अशा बाबतीत अभिलेखांच्या वर्गवारीनुसार जतनाचा कालावधी स्पष्ट केला पाहिजे. त्यानुसार अभिलेख आढळत नसल्यास जतनाची जबाबदारी असणाऱ्यांविरुद्ध महाराष्ट्र सार्वजनिक अभिलेख अधिनियम, २००५ अन्वये फौजदारी गुन्हा नोंदविला पाहिजे.
- (६) अभिलेखाच्या अवलोकनासाठी सर्वसाधारण सूचना खालीलप्रमाणे :-

शासकीय अभिलेख नागरिकांना पाहण्यासाठी तत्परतेने उपलब्ध झाले पाहिजेत, परंतु अनेकदा त्यासाठी वारंवार हेलपाटे मारावे लागतात, अशा तक्रारी नागरिकांकडून येतात. माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या कलम ४ अन्वये असे सर्व अभिलेख हा सार्वजनिक दस्तऐवज असल्यामुळे नागरिकांना सहजतेने उपलब्ध झाला पाहिजे. तसेच अनेकदा संबंधित विषयातील नेमक्या कोणत्या कागदपत्रांच्या प्रती मागाव्यात हे नागरिकांना समजण्याच्या दृष्टीने अभिलेखांचे अवलोकन उपयुक्त ठरते, असा अनुभव आहे. त्या दृष्टीने -

- (अ) अभिलेखांच्या अवलोकनासाठी दर आठवड्यातील ठराविक दिवशी ठराविक वेळ जाहीर करावी.
- (ब) साधे अर्ज घेऊन त्याच दिवशी अभिलेखाचे अवलोकन करू दिले जावे. त्यासाठी नागरिकाला पुन्हा यावे लागता कामा नये.
- (क) कळविलेल्या दिवशी व वेळी सर्व संबंधित अधिकारी / कर्मचारी हजर राहतील याची दक्षता घ्यावी.
- (ड) अभिलेख अवलोकनासाठी उपलब्ध करून देताना फक्त अर्जदार व संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाचा एक प्रतिनिधी उपस्थित असावा. अवलोकनासाठी जाताना ब्लेड, कात्री, पिशवी /

बॅग, कॅमेरा, मोबाईल वगैरे कोणतेही साहित्य नेता येणार नाही. पेन्सिल व कोरा कागद संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाने पुरविल्यास अधिक चांगले. ते शक्य नसल्यास अर्जदाराला फक्त पेन्सिल व कोरे कागद घेऊन उपस्थित राहता येईल. अभिलेख अवलोकनासंदर्भात उभय बाजूंतर्फे सांगितल्या गेलेल्या विविध अनुभवांमुळे वरीलप्रमाणे पथ्ये पाळणे आवश्यक आहे.

- (७) सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या प्रशासकीय प्रमुखांनी (व त्यांना शक्य नसेल तेवहा उपप्रमुखांनी) महिन्यातून एकदा या सर्व कामकाजाचा आढावा घ्यावा.
- (८) केवळ जन माहिती अधिकारी व अपिलीय प्राधिकारी यांच्यापुरती माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ ची कक्षा मर्यादित नाही. प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्षरीत्या सर्व कर्मचाऱ्यांची / अधिकाऱ्यांची ती जबाबदारी आहे, याची जाणीव सर्व अधिकारी व कर्मचाऱ्यांमध्ये निर्माण होणे आवश्यक आहे. त्यासाठी प्रशिक्षण, चांगल्या कामाला प्रोत्साहन व अयोग्य कृतीबद्दल कारवाई असे सूत्र असणे आवश्यक आहे.
- (९) प्लोकशाही दिनाङ्क सारखा महिन्यातून एकदा माहिती अधिकार दिनङ्क ठेवता आल्यास अधिक उपयुक्त ठरेल. (सोलापूर महानगरपालिकेपाठोपाठ आता पुणे महानगरपालिकेत हा उपक्रम सुरु होत आहे.) दर महिन्याच्या कार्यक्रमांतर्गत आढावा बैठकीच्या नंतरचा हा दिवस असणे नागरिक व अधिकारी या दोघांच्याही दृष्टीने सोयीस्कर ठरेल. त्यावेळी प्रलंबित अर्जांचा विचार / निपटारा जागीच करण्याची पध्दती अवलंबिता येईल.

कलम ४ ची अंमलबजावणी -

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या कलम ४ ची अंमलबजावणी परिपूर्णरीत्या व तत्परतेने झाली पाहिजे. या कलमान्वये १७ विषयांची माहिती सर्व सार्वजनिक प्राधिकरणांनी जाहीर करणे बंधनकारक आहे. सार्वजनिक प्राधिकरणातील बव्हंश कारभाराची माहिती नागरिकांना त्यातून मिळणे अपेक्षित आहे. त्यासाठी मूळ कायद्यात (दि. १२ ऑक्टोबर २००५ पासून) १२० दिवसांची मुदत दिलेली होती, परंतु अद्यापही बहुसंख्य सार्वजनिक प्राधिकरणांमध्ये त्याची पूर्णपणाने कार्यवाही झालेली नाही. कर्मचारी / अधिकारी यांची नावे, जबाबदाऱ्या इ. ढोबळ तपशील दिला जातो. परंतु तेवढ्यापुरतीच या कलमाची व्याप्ती मर्यादित नाही. कलम ४ मधील १ (सी) व १ (डी) नुसार सार्वजनिक प्राधिकरणांनी घेतलेले

निर्णय, योजना, धोरणे निविदा प्रक्रिया आदि सर्व विषयांची संपूर्ण माहिती त्या त्या वेळी नागरिकांसाठी जाहीर करावयाची आहे. बहुसंख्य आस्थापनांमध्ये ती केली जात नाही, असे निदर्शनास येते. कायद्यात नमूद केल्याप्रमाणे अंमलबजावणी न झाल्यास ते नागरिकांना माहिती नाकारणे ठरेल व ही माहिती देण्यास जबाबदार असलेले संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणांचे प्रशासकीय प्रमुख (जन माहिती अधिकारी ठरुन) त्याला जबाबदार ठरतील. माहिती नाकारणे हा माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ अन्वये दंडनीय गुन्हा आहे, याची जाणीव सर्व संबंधितांना या अनुषंगाने देण्यात येत आहे.

कलम ४ अन्वये जाहीर करावयाची माहिती सार्वजनिक प्राधिकरणांच्या संकेतस्थळावर (website) प्रसिध्द केली जाणे एवढेच पुरेसे नाही. त्याचा लाभ घेण्यासाठी आवश्यक अशा संगणकादि सुविधा सर्वच नागरिकांना उपलब्ध असतातच असे नाही. म्हणून नागरिकाने मागणी केल्यास ही माहिती लिखित स्वरूपातही उपलब्ध असली पाहिजे.

अहवाल / आढावा

उपरोक्त सूचनांच्या अनुषंगाने करण्यात येणाऱ्या कार्यवाहीबाबत प्रत्येक जिल्ह्यातील त्या त्या विभागाच्या प्रमुखांनी दि. १५ सप्टेंबर २००९ पर्यंत आयोगाला मुद्देनिहाय अहवाल सादर करावा. विविध विभागांच्या सर्व प्रादेशिक विभागप्रमुखांनी त्यांच्या अधिपत्याखालील सर्व कार्यालयांना सदर परिपत्रकानुसार कार्यवाही करण्याची जबाबदारी पार पाडावी व आपण केलेल्या कार्यवाहीबाबत आयोगास अवगत करावे. यानुसार अहवाल सादर झाल्यानंतर आवश्यकतेनुसार जिल्हा पातळीवर आयोगातर्फे आढावा बैठका आयोजित करण्यात येतील.

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ च्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी वरील कार्यपद्धतीच्या अनुषंगाने आपण काही सुचवू इच्छित असल्यास त्याचे स्वागतच असेल.

(विजय कुवळेकर)

**राज्य माहिती आयुक्त,
पुणे खंडपीठ**

मा. राज्य माहिती आयुक्त, पुणे खंडपीठ, पुणे यांचे परिपत्रक क्र. संकीर्ण/२००९/५१/०९/आस्थापना माहितीसाठी व तदनुषंगिक आवश्यक त्या कार्यवाहीसाठी सोबत पाठविण्यात येत आहे.

(रविराज फल्ले)
उप सचिव
राज्य माहिती आयुक्त,
पुणे खंडपीठ

प्रति,

सर्व विभाग प्रमुख यांना.

माहितीचा अधिकार अधियमाचे अंतर्गत अनेक प्रकरणामध्ये विविध राज्य माहिती आयोग, केंद्रीय माहिती आयोग, विविध उच्च न्यायालये व सर्वोच्च न्यायालयात निर्णय देण्यात आले आहेत. यापेकी काही न्याय निर्णयांची संक्षिप्त माहिती पुढे दिली आहे. अशा निर्णयांच्या अध्ययनामुळे कायद्यात वापरलेल्या संकल्पना समजणे सोपे होते. केवळ अभ्यासासाठी काही भाग संक्षिप्तपणे दिलेला आहे. मात्र तपशिलात निर्णय समजून घ्यायचा असेल अथवा संदर्भ म्हणून वापरायचा असेल तर ते मुळ निर्णय वाचावेत.

०१) न्यायालयाचे मुख्य न्यायाधीश हे सार्वजनिक प्राधिकरण आहेत.

(दिल्ली उच्च न्यायालय, रिट याचिका क्रमांक : सी २८८/२००८, दिनांक : ०२.०९.२०१०, सप्टेंबर २००९, सर्वोच्च न्यायालय, याचिकाकर्ता विरुद्ध सुभाषचंद्र अग्रवाल व इतर, उत्तरवादी) हाच निर्णय दिल्ली उच्च न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाने एलपीए क्रमांक ५०१, २००९ मध्ये दिनांक १२ जानेवारी २००९ रोजी कायम केला.

या प्रकरणात सर्वोच्च न्यायालयाच्या न्यायाधिकांची मालमत्ता व दायित्वाबाबतची माहिती किती न्यायाधीशांनी जाहीर केली, अशी मागणी मूळ याचिकाकर्त्याने केली होती. या प्रकरणात सर्वोच्च न्यायालयाचे मुख्य न्यायाधीश हे स्वतंत्रपणे सार्वजनिक प्राधिकरण ठरतात का या मुद्द्यांचा निर्णय घेण्यासाठी सर्वोच्च न्यायालयाने दिल्ली उच्च न्यायालयात याचिका दाखल केली होती.

दिल्ली उच्च न्यायालयाने माहितीचा अधिकार अधिनियमानुसार सर्वोच्च न्यायालयाचे मुख्य न्यायाधीश हे सार्वजनिक प्राधिकरण ठरतात असा निर्णय दिला. तसेच न्यायाधीशांची मालमत्ता व दायित्वे यासंबंधीचे अभिलेख देखील 'माहिती' असल्याचे स्पष्ट केले. ही माहिती मुख्य न्यायाधीशांकडे विश्वासाने दिलेली असते व त्यामुळे अर्जदाराला ती देण्याची आवश्यकता नाही हे सर्वोच्च न्यायालयाचे म्हणणेदेखील न्यायालयाने फेटाळले.

०२) सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या ताब्यात असलेली माहिती देणेबाबत.

(दिल्ली उच्च न्यायालय, रिट याचिका क्रमांक : ७२६५/२००७, दिनांक : २५.०९.२०१०, पूर्ण प्रज्ञा पब्लिक स्कूल, याचिकाकर्ता विरुद्ध केंद्रीय माहिती आयोग व इतर, उत्तरवादी)

सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या अधिपत्याखालील खाजगी संस्थेची माहिती, त्या संस्थेकडून घेऊन देता येईल का, असा प्रश्न या प्रकरणात उपस्थित करण्यात आला. या याचिकेमध्ये माहिती अधिकार कायद्याच्या २ (च) व २ (ज) या कलमांची चर्चा करण्यात आली. अंतिमतः जर सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या अधिनस्त एखादी खाजगी संस्था असेल तर या संस्थेकडून सुध्दा माहिती घेऊन सार्वजनिक प्राधिकारी अशी माहिती संबंधित व्यक्तीला किंवा अर्जदाराला देऊ शकतो असा निर्णय झाला. त्यामुळे जी माहिती एखादया खाजगी संस्थेकडून सार्वजनिक प्राधिकरणाला उपलब्ध होऊ शकेल, अशी सर्व माहिती सुद्धा माहिती अधिकाराखाली माहिती या व्याख्येमध्ये येते.

०३) त्रयस्थ पक्षाचे अधिकार

(गुजरात उच्च न्यायालय, याचिका क्रमांक : एस.सी.ए./१६०७३/२००७ व एस.सी.ए./१७०६७/२००७, दिनांक : १६.०८.२००७ रिलायन्स उद्योग समूह, याचिकाकर्ता विरुद्ध गुजरात राज्य माहिती आयोग व इतर ४)

सदर प्रकरणात त्रयस्थ पक्ष असणाऱ्या रिलायन्स उद्योगासंबंधी काही माहिती परस्पर अर्जदाराला दिल्यामुळे त्रयस्थ पक्षाच्या हक्कांचे उल्लंघन झाले असा मुद्दा घेऊन, रिलायन्स उद्योगाने माहिती आयुक्तांच्या निर्णयाविरुद्ध गुजरात उच्च न्यायालयात दाद मागितली..

निकालपत्रामध्ये अतिशय विस्तृतपणे त्रयस्थ पक्षाचे माहिती अधिकारासंबंधात कोणकोणते अधिकार आहेत, याबाबत चर्चा करण्यात आली आहे. कोणत्याही त्रयस्थ व्यक्ती किंवा संस्थेसंबंधी माहिती देताना, निर्णय देण्यापूर्वी व निर्णय दिल्यानंतर त्रयस्थ पक्षाचे कोणते अधिकार रहातील हे या निकालपत्रात खालीलप्रमाणे स्पष्ट करण्यात आले.

अ) त्रयस्थ पक्षाचे निर्णय देण्यापूर्वीचे अधिकार

१. माहिती अधिकाराच्या कलम ११ नुसार त्रयस्थ पक्षाशी संबंधित कोणतीही माहिती देण्यापूर्वी त्रयस्थ पक्षाला लेखी नोटीस दिली गेली पाहिजे.
२. अशा नोटीसमध्ये जनमाहिती अधिकाऱ्याने त्रयस्थ पक्षाबद्दल अर्जदाराने कोणत्या स्वरूपाच्या माहितीची मागणी केली आहे हे, स्पष्ट केले पाहिजे.
३. त्रयस्थ पक्षाला स्वतः संबंधीची माहिती, जन माहिती अधिकाऱ्याकडून मूळ अर्जदाराला देण्यापूर्वी, कोणत्याही वेळी गोपनीय असल्याचे जाहीर करण्याचा हक्क आहे. कारण अशा माहितीची गोपनीयता ही अनेक मुद्द्यांवर अवलंबून असते. उदा. त्रयस्थ पक्षाचा व्यवसाय, व्यवसायाच्या संबंधाचे स्वरूप, व्यवसाय संबंधाबद्दल इतर अनेक संस्थांशी केलेला पत्रव्यवहार व त्याबाबत त्रयस्थ पक्षाने दिलेले विविध अहवाल इत्यादी.
४. त्रयस्थ पक्षाला माहिती अधिकाऱ्याने लेखी अथवा तोंडी युक्तिवाद करण्यासाठी बोलावले पाहिजे.
५. त्रयस्थ पक्षासंबंधात कोणताही निर्णय घेताना किंवा अर्जदाराला माहिती देताना त्रयस्थ पक्षाने दिलेले लेखी म्हणणे व त्यांची भूमिका विचारात घेतली गेली पाहिजे.
६. त्रयस्थ पक्षाला सुनावणीची संधी दिल्यानंतर कलम ८ (घ), ८ (ज) व कलम ११ (१) विचारात घेऊन जर सार्वजनिक हित हे त्रयस्थ पक्षाच्या होणाऱ्या संभाव्य नुकसानीपेक्षा जास्त असेल तरच माहिती दिली गेली पाहिजे.
७. असा निर्णय गुंतागुंतीचा असल्यामुळे जन माहिती अधिकाऱ्याने अतिशय काळजीपूर्वक व सुस्पष्ट आदेश पारित केले पाहिजे. सुस्पष्ट आदेश मिळवण्याचा त्रयस्थ पक्षाचा पूर्णपणे हक्क आहे व त्रयस्थ पक्षाचे म्हणणे विचारात घेऊन ही माहिती का दिली जात आहे या संदर्भात जन माहिती अधिकारी यांच्या मनात काय आहे हे निकालपत्र वाचल्यावर समजले पाहिजे.

ब) निर्णय दिल्यानंतरचे अधिकार

१. त्रयस्थ पक्षासंबंधी कोणतीही माहिती एखाद्या अर्जदाराने मागितल्यानंतर व अशी माहिती गोपनीय ठेवावी असे म्हणणे त्रयस्थ पक्षकाराने सादर केल्यानंतर देखील जर जन माहिती अधिकाऱ्याने माहिती देण्याचा निर्णय घेतला व त्याविरुद्ध त्रयस्थ पक्षाने आपल्याला या

निर्णयाविरुद्ध अपिलामध्ये दाद मागायची आहे असे सांगून, झालेले आदेश स्थगित करण्यासाठी लेखी विनंती केली तर सर्वसाधारण परिस्थितीत अपिलाचा कालावधी संपेपर्यंत अशी माहिती देण्याचे राखून ठेवले पाहिजे.

२. एखादी चुकीची व गोपनीय माहिती अर्जदाराला दिली गेल्यानंतर अपिलामध्ये त्रयस्थ पक्षकाराच्या बाजूने निर्णय झाला तरी, अशी माहिती प्रत्यक्षात परत मागून घेणे अशक्यप्राय आहे. कारण माहिती ही हवेमध्ये पसरणाऱ्या एखाद्या वासाप्रमाणे आहे व ती एकाकडून दुसरीकडे जाऊ शकते व त्यामध्ये त्रयस्थ पक्षाचे नुकसान होऊ शकते. ही बाब विचारात घेता या संदर्भात अतिशय दक्षता घेतली पाहिजे.

४) माहिती अधिकार अधिनियमाखालील दंडात्मक कारवाई मधील संयुक्त जबाबदारी

(मुंबई उच्च न्यायालय, रिट याचिका क्रमांक : १८६९/२००८, दिनांक : २४.०३.२००८, श्री अमर मारुती साळुंखे, याचिकाकर्ता व इतर वि. राज्य माहिती आयोग, मुंबई उत्तरवादी)

सदर प्रकरणात याचिकाकर्ते व तहसीलदार यांना झालेल्या दंडात्मक कारवाई विषयी दाद मागितली होती.. सर्व याचिकाकर्ते हे तहसील कार्यालयात काम करत होते.

याचिकाकर्त्यांचे असे म्हणणे होते की, माहिती न देण्यासंदर्भातील चूक ही त्यांची नसून त्याबाबतची सर्व जबाबदारी तहसीलदार यांची आहे. कारण तहसीलदार यांनीच सदर प्रकरणात त्यांच्या कार्यालयाने चूक केली असे मान्य केले होते.

माहिती आयुक्त यांनी जबाबदारी निश्चित करताना, सदर प्रकरणाचा सखोल अभ्यास केला असल्याचे निदर्शनास आले. तसेच या प्रकरणाचे पुनर्विलोकन केल्यानंतर सुध्दा दिलेले आदेश योग्यच आहेत, असे त्यांच्या निदर्शनास आले. सदर प्रकरणात याचिकाकर्ते हे केवळ आपला दोष दुसऱ्यांवर ढकलण्याचा प्रयत्न करत आहेत, असे अनुमान काढून, मुंबई उच्च न्यायालयाने याचिका फेटाळून लावली.

०५) माहिती आयुक्तांच्या आदेशानंतर देखील माहिती न दिल्याबाबत.

(आंध्र प्रदेश उच्च न्यायालय, रिट याचिका क्रमांक : ४१०९, दिनांक : २९.२.२००८, शफिक उल्झमान, आयएस; पै. झफीरउल्झमान, याचिकाकर्ते विरुद्ध मुख्य माहिती आयुक्त, आंध्रप्रदेश व इतर, उत्तरवादी)

मोहंमद शफीकझमान या आय.ए.एस. अधिकाऱ्याने ही रिट याचिका दाखल केली होती. या प्रकरणी याचिकाकर्त्याने, लाच लुचपत प्रतिबंधक विभागाने (अॅन्टी करप्शन ब्युरो), राज्यातील ज्या आयएएस अधिकाऱ्यांची चौकशी केली आहे व विभागीय चौकशी किंवा खटला दाखल करण्याचे प्रस्ताव शासनाला सादर केले आहेत, अशा अधिकाऱ्यांची यादी मागविली होती.

या प्रकरणात सुरुवातीला याचिकाकर्त्याला माहिती देण्यात आली नव्हती. त्यामुळे त्यांनी मुख्य माहिती आयुक्तांकडे कलम १८ खाली दाद मागितली. मुख्य माहिती आयुक्तांकडे प्रकरण प्रलंबित असताना, शासनाच्या सचिवांनी ही माहिती कायद्याचे कलम ८ (१)(ज) व ८ (१)(ज) नुसार देता येत नाही, असे म्हटले होते. त्यानंतर याचिकाकर्त्याने उच्च न्यायालयात रिट याचिका दाखल केली.

मुख्य माहिती आयुक्तांनी निर्देश देऊन सुध्दा माहिती न देण्याची वृत्ती योग्य नसून, दोन आठवड्यांच्या आत माहिती देण्याबाबत, उच्च न्यायालयाने आदेश पारित केले.

६) विलंबाबाबत दंड

(पंजाब व हरियाना उच्च न्यायालय, याचिका क्रमांक : ६५५८/२००७, दिनांक : २८.३.२००८ राजन सचदेव, याचिका कर्ता विरुद्ध राज्य माहिती आयोग, पंजाब व इतर, उत्तरवादी).

या प्रकरणात अर्जदार हे वकील व नोटरी होते. त्यांनी जनमाहिती अधिकारी यांच्याकडे काही दस्तऐवजांच्या प्रमाणित प्रती मागितल्या होत्या. मुख्य माहिती आयुक्तांनी सदरची माहिती अर्जदाराला देण्यात आली आहे व ती देण्यामध्ये झालेला विलंब जाणीवपूर्वक किंवा हेतुपुरस्सर झालेला नाही, त्यामुळे दंड करण्याची आवश्यकता नाही असे म्हटले होते. सर्व पक्षकारांचे म्हणणे ऐकून उच्च न्यायालयाने असे अनुमान काढले की, जन माहिती अधिकाऱ्यावर कायद्यातील कलम २० नुसार दंडात्मक कारवाई करण्यासाठी अनेक प्रकारची कारणे असू शकतात. सदर प्रकरणामध्ये माहिती देताना झालेला विलंब जाणीवपूर्वक किंवा हेतुपुरस्सर झालेला नाही, असे निदर्शनास आल्यामुळे याचिका फेटाळून लावण्यात येत आहे.

०७) बार कौन्सिल व राज्य माहिती आयुक्त

(पंजाब व हरियाणा उच्च न्यायालय, रिट याचिकेचा निर्णय क्रमांक : १९६८२, दिनांक : २२.१.२००८, पंजाब व हरियाणाचा बार कौन्सिल, याचिकाकर्ता विरुद्ध राज्य माहिती आयोग व इतर, उत्तरवादी.)

या प्रकरणात याचिकाकर्ता, असणारी बार कौन्सिल ही वकिलांची संस्था आहे. पंजाब, हरियाणा राज्य व चंडीगड या केंद्रशासित प्रदेशामध्ये काम करणाऱ्या वकिलांना, बार कौन्सिलने विहित केलेली गट विमा योजना बंधनकारक केली आहे. त्यासंबंधीची माहिती बार कौन्सिलने मागितली होती. राज्य माहिती आयोगासमोर हे प्रकरण प्रलंबित असतानाच, बार कौन्सिलने उच्च न्यायालयात घटनेच्या कलम २२६ कलमानुसार याचिका दाखल केली. सर्व पक्षकारांचे म्हणणे ऐकल्यानंतर उच्च न्यायालयाने ऑडव्होकेटस् अॅक्ट १९६१ या कायद्यातील तरतुद विचारात घेऊन असा निर्णय दिला की, संबंधित राज्य व केंद्रशासित प्रदेशांचे बार कौन्सिलवर कोणतेही नियंत्रण नाही व ते समुचित शासन या व्याख्येमध्ये बसत नाही. त्यामुळे बार कौन्सिलच्या संदर्भात केंद्र शासन व केंद्रीय माहिती आयुक्त हे संबंधित आहेत.

८) न्यायालयाचा अवमान :

(कर्नाटक उच्च न्यायालय, रिट याचिका क्रमांक : सी.सी.सी. क्र. ५२५/२००८, दिनांक : २७.०१.२००९, जी बसवराजू, याचिकाकर्ता विरुद्ध श्रीमती अरुंधती, उत्तरवादी.)

कर्नाटकच्या माहिती आयुक्तांनी आदेश देऊनसुद्धा माहिती न दिली गेल्यामुळे, ज्यांनी माहिती दिली नाही त्यांच्या विरोधात, न्यायालयाचा अवमान केल्याबद्दल कायद्यामधील कलम ११ व १२ नुसार कारवाई करण्यासाठी ही याचिका दाखल करण्यात आली होती.

या याचिकेमध्ये माहिती आयुक्तांना माहितीच्या अधिकारातील कलम १८ व १९ नुसार अधिकार दिले असल्यामुळे, आयुक्तांच्या निर्देशानंतरसुद्धा जर माहिती दिली गेली नाही तर न्यायालयाचा अवमान होतो का, असा प्रश्न उपस्थित करण्यात आला. त्यावर उच्च न्यायालयाने माहिती कायद्याच्या कलम २० नुसार, जे अधिकारी माहिती देणार नाही त्यांच्याविरुद्ध दंडात्मक कारवाई करण्याचे अधिकार आयुक्तांना दिले आहेत. तसेच अशा अधिकाऱ्यांच्या विरोधात विभागीय

कारवाई करण्यासाठी शिफारस करण्याचा अधिकार देखील त्यांना आहे. याचा अर्थ माहिती अधिकाराचा कायदा, कार्यपद्धती व त्यावर उपाय उपलब्ध करून देणारा कायदा आहे. आपल्या आदेशांचे पालन न झाल्यास कलम २० नुसार कारवाई करण्याचे अधिकार देखील आयुक्तांना दिले असल्यामुळे याचिकाकर्त्याने माहिती अधिकार कायद्याच्या कलम २० नुसार दाद मागितली पाहिजे. म्हणून अवमान याचिका मान्य करण्यात येत नाही असा निर्णय दिला.

९) कस्टम विभागाच्या बक्षीस योजनेची माहिती

(कलकत्ता उच्च न्यायालय, रिट याचिका क्रमांक : १२१/२००९, दिनांक : ३०.७.२००९, बासुदेव बत्याबाळ, याचिकाकर्ता वि. केंद्रीय माहिती आयोग व इतर, उत्तरवादी; रिट याचिका क्रमांक : ३१०/२००९, कस्टम कमिशनर (बंदर), याचिकाकर्ता वि. माहिती आयुक्त, केंद्रीय माहिती आयोग व इतर, उत्तरवादी)

या दोन याचिकांमध्ये केंद्रीय माहिती आयोगाच्या व कस्टम विभागाच्या निर्णयाविरुद्ध दोन व्यक्तींनी दाद मागितली होती. उत्तरवादी क्र.०२ यांनी, याचिकाकर्ते कलकत्ता येथे विशेष अन्वेषण शाखेमध्ये कार्यरत असताना त्यांना कस्टम विभागाने एकूण किती बक्षिसाची रक्कम देण्यात आली व संबंधित फाईलचा व केसचा क्रमांक देण्याविषयी माहिती मागितली होती. जन माहिती अधिकारी यांनी माहितीचा अधिकार कलम ८(१) (छ) व ८(१) (ज) नुसार माहिती देण्यात येत नाही असे उत्तर दिले होते. त्याविरुद्ध करण्यात आलेले अपील देखील फेटाळून लावण्यात आलेले होते. दुसऱ्या अपिलामध्ये माहिती आयुक्तांनी, मूळ अर्जात अर्जदाराने दोन स्वतंत्र मागण्या केल्या होत्या. त्यामध्ये जन माहिती अधिकाऱ्याने फरक न केल्यामुळे, अर्जदाराने अपिलामध्ये दाद मागितली असे सांगितले. अर्जदाराने मागिलेली माहिती द्यावी असे आदेश माहिती आयुक्तांनी दिले.

कलकत्ता उच्च न्यायालयाने सर्व पक्षकारांचे म्हणणे विचारात घेऊन एकूण किती बक्षिस देण्यात आले, या संबंधीची माहिती देण्याचा माहिती आयुक्तांचा निर्णय समर्थनीय आहे, तथापि दुसऱ्या विनंतीबाबत मूळ याचिकाकर्त्याने आग्रह धरला नव्हता असे म्हटले. अर्जदाराच्या दोन विनंतीमधला फरक माहिती आयोगानेही समजून घेतला नाही, असे उच्च न्यायालयाने नमूद केले. तसेच, संबंधित फाईलचे क्रमांक इत्यादी माहिती कलम ८(१)(छ) व कलम ८(१) (ज) प्रमाणे देण्याची आवश्यकता नाही, असे न्यायालयाने नमूद केले.

१०) उत्पन्नाबाबत माहिती प्रसिध्द करण्याबाबत

(चेन्नई उच्च न्यायालय, रिट याचिका क्रमांक : ४७८९७/२००६, दिनांक : १७/०४/२००८, आर अन्बाझगन, याचिकाकर्ता विरुध्द श्रीमती विजया व इतर, उत्तरवादी)

याचिकाकर्ते आर अन्बाझगन तामिळनाडू न्यूज प्रिंट अँड पेपर्स लिमिटेड मध्ये काम करत होते व त्यानंतर त्यांनी पदाचा राजीनामा दिला.

श्रीमती विजया यांनी जन माहिती अधिकाऱ्यांकडे याचिकाकर्त्याबद्दल व त्यांच्या वार्षिक उत्पन्नाबाबत मूळ माहिती मागितली होती. ही माहिती का पाहिजे आहे, याबाबत कोणतेही कारण प्रतिवादी क्रमांक ०४ यांनी आपल्या मूळ अर्जात दिले नाही. कंपनीच्या मुख्य मॅनेजर यांनी, मागितलेली माहिती ही वैयक्तिक स्वरूपाची असल्यामुळे त्रयस्थ व्यक्तीस देण्यास नकार दिला होता. तथापि, माहिती आयुक्त यांनी तामिळनाडू न्यूज प्रिंट अँड पेपर्स लिमिटेड हा राज्यशासनाचा सार्वजनिक उपक्रम असून कायद्याच्या कलम २ (ज) मधील पोटकलम घ (एक) नुसार माहितीचा अधिकार कायद्याच्या कक्षेत येत असल्यामुळे सर्व प्रश्नांना ताबडतोब उत्तरे देणारी माहिती देण्यात यावी असा निकाल दिला होता.

सदर प्रकरणात निर्णय देताना उच्च न्यायालयाने असा निर्णय दिला की, माहितीचा अधिकार कायदानुसार जी माहिती संसदेला व विधिमंडळाला देताना नाकारली जात नाही, ती माहिती व्यक्तींनासुध्दा उपलब्ध झाली पाहिजे, किंबहुना या महामंडळावर, कर्मचारी व अधिकाऱ्यांचे संपूर्ण वेतन स्वतःहून प्रसिध्द करण्याची जबाबदारी आहे. कलम ४ नुसार अशी माहिती महामंडळाने प्रसिध्द केली असती, तर ती आपोआपच उत्तरवादींना मिळाली असती. सदर याचिकाकर्ते यांना मिळणारे वेतन हे, सार्वजनिक उपक्रमातून दिले जात आहे व अशा वेतनाला आयकर लागू होतो. त्यामुळे एकूण किती पगार देण्यात आला, ही बाब गोपनीय असू शकत नाही शिवाय अशी माहिती उघड केल्याचा लोकहिताशी संबंध नाही हे म्हणणे चुकीचे आहे.

आता याचिकाकर्ते यांनी महामंडळाचा राजीनामा दिला असल्यामुळे आता ते महामंडळाचे सेवक ठरत नाही, असा युक्तिवाद याचिकाकर्त्यांनी केला होता. त्यावर उच्च न्यायालयाने मूळ अर्जाच्या दिनांकाची परिस्थिती विचारात घेणे आवश्यक आहे, असे म्हटले आहे. उच्च न्यायालयात याचिका प्रलंबित असताना व मूळ आदेशाला स्थिगिती असताना, याचिकाकर्त्याने राजीनामा दिला

असल्यामुळे राजीनाम्याच्या घटनेचा गैरफायदा त्यांना आता घेता येणार नाही, असे न्यायालयाने अनुमान काढले व माहिती द्यावी असे निर्देश दिले.

११) ई-मेलची माहिती द्यावी मात्र कारणमीमांसा माहिती या संज्ञेत बसत नाही.

(आंध्रप्रदेश उच्च न्यायालय, रिट याचिका क्रमांक : २०१८२/२००७, दिनांक : २७.०१.०९, दिवाकर एस. नटराजन, याचिकाकर्ता वि. आंध्रप्रदेश राज्य माहिती आयोग व इतर, उत्तरवादी)

या प्रकरणात याचिकाकर्त्यांनी उत्तरवादी क्र.०३ यांच्याकडे माहिती अधिकाराच्या कायद्यानुसार काही माहिती मागितली होती. या अर्जांमध्ये त्यांनी मुख्य सचिवांना पाठविलेल्या ई-मेलचा उल्लेख केला होता. तथापि, उत्तरवादी क्र. ०३ यांनी उत्तर पाठवताना, या संदर्भात माहिती अधिकाराखाली केलेल्या नियमांची प्रत जोडली. तथापि, याचिकाकर्त्याने मागितलेली इतर माहिती ही, माहिती या व्याख्येमध्ये बसत नाही असे उत्तर दिले होते.

त्यामुळे उच्च न्यायालयात याचिकाकर्त्याने प्रतिवादींची भूमिका ही, माहिती अधिकार कायद्याच्या विरोधात आहे असे प्रतिपादन केले. त्याचप्रमाणे त्यांनी याचिकेत असे नमूद केले की, माहिती अधिकाराखालील अर्ज हा विशिष्ट स्वरूपात असण्याची गरज नाही. तसेच ही माहिती कशासाठी पाहिजे आहे, हे सांगण्याची कायद्यानुसार आवश्यकता नाही. विशेषतः अर्जदाराने नेमके कोणाला ई-मेल केले होते, त्याच्या प्रती उत्तरवादी यांनी मागितल्यानंतर याचिकाकर्त्याने याचिका दाखल केली आहे.

सर्व पक्षकारांचे युक्तिवाद व माहिती अधिकाराचे कलम ६ विचारात घेऊन उच्च न्यायालयाने असे अनुमान काढले की, एका बाजूला माहिती व दुसऱ्या बाजूला त्या माहितीची उपलब्धता या दोन्हीमध्ये फरक केला गेला पाहिजे. माहिती अधिकाराखाली माहितीची व्याख्या अतिशय विस्तृत असून त्यामध्ये दस्तऐवज, ई-मेल, अभिप्राय, प्रसिध्दीपत्रके, प्रतिमाने या स्वरूपातील कोणतेही साहित्य इत्यादींचा समावेश करण्यात आला आहे. एखाद्या कार्यालयातील माहिती वरीलपैकी कोणत्या तरी स्वरूपात ठेवलेली असते, ती आहे तशी उपलब्ध करून देणे, कायद्याला अभिप्रेत आहे. परंतु एखादी गोष्ट अशी का आहे किंवा का नाही याबद्दलची कारणमीमांसा, याचिकाकर्ते यांनी केवळ ई-मेलचा संदर्भ देऊन, हव्या असलेल्या माहितीचा तपशील न देता कलम ६(१)(ख) प्रमाणे, त्यासंदर्भात उत्तरवादींच्या पातळीवर काही कार्यवाही होऊ शकेल का हे समजावून घेण्याचा प्रयत्न केला आहे. त्यामुळे आवश्यक असणाऱ्या माहितीचा तपशील नसल्याने उत्तरवादींनी याचिकाकर्त्याची विनंती फेटाळली. या सर्वांवरून ई-मेलच्या आधारे काहीतरी कार्यवाही करणे किंवा न करणे हे

याचिकाकर्त्यांना अपेक्षित आहे. त्यामुळे माहिती अधिकाराचा कायदा किंवा निर्णय या दोन्हीमध्ये याचिकाकर्त्यांना कोणती माहिती हवी आहे, याचा तपशील दिला नाही व पाठपुरावा करूनही ते देऊ इच्छित नाहीत. त्यामुळे उत्तरवादी क्रमांक १ राज्य माहिती आयोगाच्या निर्णयात काही चूक आढळून येत नाही. सबब याचिका फेटाळण्यात आली.

१२) अतिक्रमण निर्मूलनाचे आदेश माहिती आयोगास देता येत नाहीत

(गुजरात उच्च न्यायालय, रिट याचिका क्र. : एस. सी. ए. क्र. १६७७०/२००७, दिनांक : ३१/०८/२००७, गोकलभाई नानाभाई पटेल वि. मुख्य माहिती आयुक्त, गुजरात व इतर)

या याचिकेमध्ये मुख्य माहिती आयुक्तांनी माहिती अधिकार कायद्याखाली असलेल्या अधिकाराचा गैरवापर केला असा मुद्दा याचिकाकर्त्याने उपस्थित केला होता.

मुख्य माहिती आयुक्तांनी याचिकाकर्त्याला संधी न देता त्यांचे अतिक्रमण काढून टाकण्याचे आदेश दिले होते. सर्व पक्षकारांचे युक्तिवाद ऐकून उच्च न्यायालयाने असा निर्णय दिला की, मुख्य माहिती आयुक्तांनी दिलेले आदेश हे, माहिती अधिकार कायद्याच्या अधिकारक्षेत्राबाहेर जाऊन दिले आहेत. माहिती आयुक्तांचे अधिकार कायद्याच्या कलम १८, १९ व २० मध्ये नमूद केले आहे. ते विचारात घेतले असता, त्यांनी दिलेले अतिक्रमण काढून टाकण्याचे आदेश पूर्णपणे बेकायदेशीर आहेत. माहिती अधिकाराखाली एकतर माहिती पुरवता येईल अथवा अर्ज काढून टाकता येईल. परंतु अतिक्रमण दूर करण्याचे आदेश देता येणार नाहीत. अतिक्रमण असणे किंवा नसणे हा विषय पूर्णपणे दिवाणी स्वरूपाचा आहे व त्यावर माहिती आयुक्तांना निर्णय देता येणार नाही. शिवाय या प्रकरणात पहिल्या अपिलात किंवा दुसऱ्या अपिलात देखील याचिकाकर्त्यांना पक्षकार करण्यात आले नव्हते.

१३) माहिती आयुक्तांच्या नोटीसच्या विरोधात याचिका

(कर्नाटक उच्च न्यायालय, रिट याचिका क्रमांक : १८५३२/२००७, दिनांक : २८/०२/२००८, दि ग्रेन मर्चन्ट कॉर्पोरेटिव्ह बँक, याचिकाकर्ता विरुद्ध मुख्य माहिती आयुक्त, कर्नाटक, उत्तरवादी)

या याचिकेमध्ये मुख्य माहिती आयुक्त, कर्नाटक यांनी दिलेल्या नोटीसच्या विरोधात याचिकाकर्त्याने दाद मागितली आहे. उत्तरवादी क्र. ०२ यांनी माहिती अधिकाराखाली बँकेकडून काही

माहिती मागितली होती, त्यासंदर्भात मुख्य माहिती आयुक्तांनी याचिकाकर्त्यांना नोटीस पाठवली होती. या याचिकेमध्ये बँकेने अशी भूमिका घेतली, ज्यांनी माहिती मागितली आहे त्यांच्या संदर्भातील दावा कोर्टांमध्ये प्रलंबित असताना माहिती अधिकाराखाली दाव्याबद्दलचा पुरावा कोणालाही मागता येणार नाही. या सुनावणीदरम्यान याचिकाकर्त्यांनी दिवाणी दावा प्रलंबित आहे, शिवाय अर्जदार हे राज्यशासनाकडे सुध्दा वेगवेगळ्या पातळीवर अर्ज करीत आहेत असे म्हटले आहे.

याचिकेच्या सुनावणीनंतर कर्नाटक उच्च न्यायालयाने असा निर्णय दिला की, आता केवळ याचिकाकर्त्यांना मुख्य माहिती आयुक्तांनी नोटीस दिली आहे. या प्रकरणामध्ये असलेला दिवाणी दावा किंवा माहिती का देऊ नये याबद्दलची कारणमीमांसा इत्यादी बाबी याचिकाकर्ते माहिती आयुक्तांच्या समोर उपस्थित करू शकतात. अशा परिस्थितीत माहिती आयुक्तांनी केवळ नोटीस दिली म्हणून नोटीस रद्द करणारी याचिका योग्य नाही व ती वेळेअगोदर दाखल केली आहे म्हणून फेटाळून लावण्यात येत आहे.

१४) माहिती अधिकाराखालील दंडात्मक कारवाई :

(पंजाब व हरियाणा उच्च न्यायालय, रिट याचिका क्रमांक : १७८५/२००८, दिनांक : २८/०७/२००९, श्री एस एस जोहल, याचिकाकर्ता विरुद्ध राज्य माहिती आयोग, पंजाब, उत्तरवादी)

राज्य माहिती आयोगाने याचिकाकर्त्यांना निर्देशांचे पालन न केल्याबद्दल माहिती अधिकाराखाली रुपये २५,०००/- (रुपये पंचवीस हजार फक्त) एवढा दंड केला होता. त्या आदेशाच्या विरोधात याचिकाकर्त्याने याचिका दाखल केली. याचिकाकर्ते हे, महापालिका आयुक्त, या पदावर जालंधर येथे कार्यरत होते. त्यांचेकडे प्रतिवादी क्रमांक ०२ यांनी माहितीच्या अधिकाराखाली काही माहिती मागितली होती. माहिती अधिकाराखाली विहीत केलेल्या फी पेक्षा जास्त रक्कम, फी म्हणून आकारल्यामुळे प्रतिवादी क्रमांक ०२ यांनी माहिती आयुक्तांकडे तक्रार केली व त्यानंतर माहिती आयोगाने याबद्दलची कारणे स्पष्ट करण्यासाठी याचिकाकर्त्यांना सुनावणीसाठी उपस्थित रहावे असे सांगितले. अनेक संधी देऊनसुध्दा याचिकाकर्ते माहिती आयुक्तांपुढे उपस्थित न राहिल्यामुळे आयोगाने या प्रकरणाला गांभिर्याने दखल घेतली आणि दररोज रुपये २५०/- (रुपये दोनशे पन्नास फक्त) याप्रमाणे एकूण २५०००/- (रुपय पंचवीस हजार

फक्त) रुपये दंड करणारे आदेश काढले. तसेच या आदेशाची प्रत मुख्य सचिवांना पाठवून याचिकाकर्त्यांच्या वेतनातून कपात करावी असे निर्देश आयोगाने दिले होते.

सर्व पक्षकारांचे युक्तिवाद ऐकून उच्च न्यायालयाने असे निर्देश दिले आहेत की, याचिकाकर्त्यांना प्रत्यक्षात नोटीस बजावण्यात आल्याबद्दल, कागदपत्रांमध्ये कोणताही पुरावा नाही. त्यांची जालंधरवरून बदली झाली होती व त्यानंतर ते रजेवरच होते. मूळ अर्जकर्ते उत्तरवादी क्रमांक ०२ यांच्या विरोधात, याचिकाकर्त्यांनी त्यांच्या वरिष्ठांकडे एक तक्रार दाखल केली होती.

माहिती अधिकाराखाली अर्जदाराविरुद्ध तक्रार केल्यामुळे माहिती आयुक्तांनी या प्रकरणाला गंभीरतेने घेत दंडाचे आदेश पारित केले, हा याचिकाकर्त्यांचा युक्तिवाद उच्च न्यायालयाने मान्य केला. याचिकाकर्त्यांना राज्य माहिती आयोगासमोर आपले म्हणणे मांडण्याची संधी देत ही, याचिका निकालात काढली.

१५) माहिती अधिकाराखालील दंडात्मक कारवाई

(दिल्ली उच्च न्यायालय, रिट याचिका क्रमांक : ७१२१/२००७, दिनांक : १६/०४/२००९, डॉ मधू जैन, याचिकाकर्त्या विरुद्ध केंद्रीय माहिती आयोग व इतर, उत्तरवादी)

डॉ. सुब्रतो रॉय नावाच्या व्यक्तीने स्वतःच्या बदली संबंधीचे रेकॉर्ड व माहिती स्वतः पाहण्याची मागणी केली होती. त्यावेळी याचिकाकर्त्या, जनमाहिती अधिकारी म्हणून कार्यरत होत्या. अर्जदारांना प्रयत्न करूनही माहिती न मिळाल्यामुळे त्यांनी माहिती आयुक्तांकडे दाद मागितली. सुरुवातीला माहिती देण्यामध्ये झालेला ०८ दिवसांचा विलंब हा, याचिकाकर्त्यांमुळे झालेला नाही व त्याची चौकशी करण्याची सुध्दा गरज नाही, तसेच दंड देखील करण्याची आवश्यकता नाही असे अनुमान माहिती आयुक्तांनी काढले होते. तथापि, त्यानंतर याचिकाकर्त्या विलंबासाठी जबाबदार आहेत असे नमूद करून त्यांना रुपये १३०००/- दंड करण्याचे आदेश आयोगाने पारित केले. त्याविरुद्ध याचिका केली आहे.

सर्व पक्षकारांचे युक्तिवाद ऐकून उच्च न्यायालयाने असे नमूद केले की दोन्ही आदेशांचे एकत्र वाचन केले असता, आयोगाला जेवढा विलंब या प्रकरणात जाणवला, त्यासंदर्भात स्वतंत्र कारणे

दाखवा नोटीस याचिकाकर्त्यांना व इतर व्यक्तींना देण्यात आली नाही. आयोगाने स्वतःच्याच पहिल्या आदेशाकडे दुर्लक्ष करून याचिकाकर्त्या विलंबासाठी जबाबदार आहेत असे अनुमाने काढले आहे. आपलेच मूळ आदेश दुर्लक्षून रुपये १३०००/- (रुपये तेरा हजार फक्त) दंडाचे आदेश पारित केले. मूळ आदेशात याचिकाकर्ते निर्दोष आहेत असे एकदा अनुमान निघाल्यावर पुन्हा त्या विरोधात आदेश देता येणार नाही असे न्यायालयाचे मत झाले. याचिकाकर्तींची तक्रार योग्य असल्याचे आढळले, त्यानुसार रिट याचिका मान्य करण्यात आली व माहिती आयोगाचा निर्णय रद्दबातल करण्यात आला.

१६) पूर्वग्रहदूषित व्यक्ती व माहितीचा अधिकार

(चेन्नई उच्च न्यायालय, रिट याचिका क्रमांक : ५४२७/२००७, दिनांक : २५/०६/२००७, व्ही. व्ही. मिनरल विरुद्ध संचालक, जिऑलॉजी व मायनींग, चेन्नई)

या प्रकरणातील याचिकाकर्ता एक रजिस्टर्ड फर्म आहे. या फर्मविषयी व फर्मला देण्यात आलेल्या भाडेपट्ट्याविषयी उत्तरवादी क्र. ४ (डी. दयादेवदास) ने उत्तरवादी क्र. ०३ कडे (सहा. जन माहिती अधिकारी, उप संचालक (खाण), तिरुणवेली) यांच्याकडे काही माहिती मागितली होती. मागितलेली माहिती ही फर्मच्या भाडेपट्ट्याशी व वाहतूक परमिटशी संबंधित होती. ही कागदपत्रे मुख्यतः शासनाकडे अभिलेख म्हणून होती व शासन देखील अशा कागदपत्रांच्या बाबतीत एक हितसंबंधीत पक्षकार होते.

उत्तरवादी क्र. ०४ च्या अर्जाला याचिकाकर्त्यांनी कडाडीचा विरोध केला आणि उत्तरवादी क्र.०४ ही एक फसवणूक करणारी व गुन्हेगारी प्रवृत्तीची व्यक्ती आहे व याचिकाकर्त्यांशी त्यांचे संबंध हे व्यापारी स्पर्धेचे आहेत. त्या आधारे उत्तरवादी क्र. ०३ ने माहिती अधिकार कायद्याच्या कलम ८ (१) (ड) विचारात घेता उत्तरवादी क्र. ०४ ची विनंती फेटाळून लावली. या आदेशाच्या विरोधात उत्तरवादी क्र. ०४ ने केलेले अपील मान्य करण्यात आले व त्यांनी मागितलेली सर्व माहिती देण्याचे उत्तरवादी क्र. ०३ यांना निर्देश देण्यात आले.

या निर्णयाविरुद्ध याचिकाकर्ता कंपनीने उच्च न्यायालयात याचिका दाखल केली. पक्षकारांचा युक्तिवाद विचारात घेऊन उच्च न्यायालयाने माहिती अधिकार कायद्याच्या कलम ८ व ११ चा एकत्रित विचार करता कंपनीने केलेले भाडेपट्टा व वाहतूक परमीट हे वैधानिक अधिकाऱ्यांच्या ताब्यात आहे, असे मानता येणार नाही. एवढेच नाहीतर जी माहिती शासनाकडे उपलब्ध आहे व केवळ शासनाच्याच ताब्यात आहे, अशा माहितीच्या बाबतीत व विशेषतः सार्वजनिक दस्तऐवजाच्या बाबतीत, तिसऱ्या पक्षकाराकडून त्याचे मत विचारात घेण्याचा प्रश्न उद्भवत नाही. असे केल्यामुळे याचिकाकर्त्यांच्या कोणत्याही विशेष हक्कांवर किंवा व्यापारी हितसंबंधावर गदा येत नाही. याउलट अशी माहिती दिल्यामुळे कोणत्याही पक्षाला (पार्टीला) या कागदपत्रांच्या आधारे योग्य ठिकाणी दाद मागता येईल व त्यामुळे अंतिमतः असा निष्कर्ष काढण्यात आला की, माहिती मागविणारी व्यक्ती व्यापारी संबंधामधील असली व एखाद्या व्यापाराचे रहस्य जाणून घेण्याचा जर त्याने प्रयत्न केला तर अशी माहिती देण्याचे नाकारावे परंतु त्याच व्यक्तीने जर सार्वजनिक कागदपत्रे मागितली व ती कोणत्याही उद्देशाने जरी मागितली तरी, ती दिली पाहिजेत. एखाद्याबद्दल पूर्वग्रहदूषित दृष्टिकोनातून जाणिवपूर्वक कोणी माहिती मागितली तरी, सार्वजनिक कागदपत्रांच्या संदर्भात अशी व्यक्ती व सामान्य नागरिक यामध्ये फरक करता येणार नाही.

१७) माहितीचा अधिकार व विलंब :

(पंजाब व हरियाणा उच्च न्यायालय, रिट याचिका क्रमांक : ३४९४/२००७, दिनांक : ११/०२/२००८, राजबाला, याचिकाकर्ती विरुद्ध हरियाणा राज्य आणि इतर, उत्तरवादी)

राज्य माहिती आयोगाच्या निर्णयाविरुद्ध याचिकाकर्तीने ही याचिका एवढ्या मुद्द्यावर दाखल केली की, उत्तरवादी क्र. ०३ व ०४ यांची माहिती, कायद्याच्या कलम २० नुसार कायद्याला अभिप्रेत असलेली जेवढी माहिती देणे अभिप्रेत होते, त्यापेक्षा कमी माहिती दिली आहे. राज्य माहिती आयोगापुढे सुनावणी चालू असताना, याचिकाकर्त्यांना उर्वरित माहिती देण्यात आली असे असून

सुध्दा राज्य माहिती आयोगाने संबंधितांविरुध्द दंडात्मक कारवाई केली नाही. असा दंड करण्यासाठी ही याचिका करण्यात आली.

सर्व बाजूंचा युक्तिवाद ऐकून उच्च न्यायालयाने असा निष्कर्ष काढला की, एकदा राज्य आयोगाने सुनावणी अंती सदर प्रकरणामध्ये, माहितीच्या त्रुटी किंवा विलंबाबाबत कोणताही वाईट हेतू नव्हता. आणि झालेला विलंब सुध्दा केवळ माहिती अधिकार कायद्याच्या तरतूदींचा योग्य तो अर्थ न लावता आल्यामुळे झाला आहे. व तो कायद्याच्या कलम २० (१)(परंतुक-२) नुसार वाजवी आहे. कलम २० (१) च्या दुसऱ्या परंतुकानुसार एखाद्या ऑफिसरने योग्य ती काळजी घेतली आहे किंवा नाही हे सिध्द करण्याचे काम जनमाहिती अधिकाऱ्याचे आहे. एकदा त्याने झालेला विलंब माफ केल्यानंतर पुन्हा हा प्रश्न उपस्थित करण्याचा किंवा त्यामध्ये काही कायदेशीर त्रुटी असण्याचा प्रश्न येत नाही.

१८) खाजगी माहिती

(कर्नाटक उच्च न्यायालय, बंगलोर, रिट याचिका क्रमांक : ७९५३/२००७, दिनांक : १६ जुलै २००८, श्री एच. रामकृष्ण गौडा, याचिकाकर्ता विरुध्द कर्नाटक राज्य माहिती आयोग व इतर, उत्तरवादी)

या प्रकरणामध्ये उत्तरवादी क्र. ०२ ने मागितलेली माहिती याचिकाकर्त्याने द्यावी, असे निर्देश देण्यात आले होते. ही माहिती म्हैसूर येथील मालमत्तेशी संबंधित होती. अशी माहिती दिल्यामुळे याचिकाकर्त्याच्या खाजगी आयुष्यामध्ये डोकावल्यासारखे होईल, असे याचिकाकर्त्याचे म्हणणे होते व त्यामुळे कलम ८ नुसार अशी माहिती देण्यासाठी अपवाद करण्यात यावे, असे त्यांचे म्हणणे होते. याचिकाकर्ते हे, कर्नाटक राज्य कॉयॅर बोर्ड या महामंडळाचे व्यवस्थापकीय संचालक होते. यावर कर्नाटक उच्च न्यायालयाने असा निर्णय दिला की, प्रत्येक लोक सेवकाने मालमत्तेविषयीची व कुटुंब सदस्यांविषयीची माहिती जाहीर करणे अभिप्रेत आहे. एवढेच नाहीतर अशी सर्व माहिती नेहमीच्या पध्दतीने याचिकाकर्त्यांनी यापूर्वीच जाहीर केली आहे. त्यामुळे अशी माहिती ही कलम ८ (ज) नुसार अपवाद ठरू शकत नाही.

१९) नष्ट केलेल्या कागदपत्रांची माहिती

(दिल्ली उच्च न्यायालय, रिट याचिका क्रमांक : ६६३७/२००७, दिनांक : ३०/०१/२००९, श्रीमती साधना, याचिकाकर्त्या विरुद्ध मुख्य माहिती आयुक्त व इतर, उत्तरवादी)

या प्रकरणामध्ये याचिकाकर्त्या श्रीमती साधना यांनी दिल्ली पोलिसांकडे दाखल केलेल्या तक्रारीसंबंधी काही माहिती मागितली होती. त्यावर जनमाहिती अधिकाऱ्यांनी असे उत्तर दिले की, मागितलेली कागदपत्रे ही दिनांक १७/०९/२००४ रोजीच्या आदेशान्वये नष्ट करण्यात आली आहेत. त्यानंतर केंद्रीय माहिती आयोगाकडे अपील करण्यात आले व आयोगाने पुन्हा नव्याने सुनावणी घेऊन निर्णय देण्याच्या सूचना दिल्या. त्याविरुद्ध याचिकाकर्त्या श्रीमती साधना यांनी उच्च न्यायालयात दाद मागितली. रेकॉर्ड नष्ट करण्याच्या संदर्भात काही विसंगती आहेत व त्यामुळे माहिती कायद्याच्या कलम २० नुसार संबंधितांना दंड केला पाहिजे, अशी त्यांनी मागणी केली. माहिती कायद्याचे कलम ७ (१) व कलम २० चा विचार करून उच्च न्यायालयाने असा आदेश दिला की, कागदपत्रे नष्ट करण्याच्या संदर्भात जरी काही बदल व विसंगती दिसत असली तरी, जनमाहिती अधिकारी किंवा अपिलीय अधिकारी यांच्या हेतूबद्दल शंका घेण्यासारखे कोणतेही कारण नसल्यामुळे व त्यामध्ये दुर्भावनापूर्ण हेतू नसल्यामुळे, घटनेच्या कलम २२६ नुसार याचिका म्हणून या प्रकरणात हस्तक्षेप करण्याचे कारण नाही.

२०) ग्राहक व माहितीचा अधिकार

(मद्रास उच्च न्यायालय, रिट याचिका क्रमांक : ३५४९०/२००७, दिनांक : २४/०१/२००८ ए.सी. शेखर, याचिकाकर्ता विरुद्ध उपनिबंधक सहकारी संस्था व इतर, उत्तरवादी)

या प्रकरणातील याचिकाकर्ते हे उत्तरवादी क्र. ०२ या संस्थेमध्ये सेल्समन म्हणून कार्यरत होते. उपनिबंधक असणाऱ्या उत्तरवादी क्र. ०१ यांनी उत्तरवादी क्र. ०२ म्हणजे उपनिबंधक सहकारी संस्था यांना, उत्तरवादी क्र. ०३ या पक्षकाराने मागितलेली माहिती देण्याचे जे निर्देश दिले त्याविरुद्ध ही याचिका याचिकाकर्त्यांनी दाखल केली होती..

या प्रकरणात मागविण्यात आलेली माहिती ही, उत्तरवादी क्र. ०२ संस्थेमार्फत चालवल्या जात असलेल्या सात रेशन धान्य दुकानासंबंधी व याचिकाकर्त्याला ठेवाव्या लागणाऱ्या रजिष्टर्स संबंधी होती.

सर्व पक्षकारांचे युक्तिवाद ऐकून उच्च न्यायालयाने असा निष्कर्ष काढला की, हा संपूर्णपणे उत्तरवादी क्र. ०१ व ०२ यांच्यामधील पत्रव्यवहार असून, त्यासंदर्भात याचिकाकर्त्यांना आव्हान देण्याचा कोणताही अधिकार नाही. विशेषतः कोणत्याही नागरिकाने अशी माहिती मागितल्यानंतर, याचिकाकर्ते, हे त्याविरुद्ध ही माहिती खाजगी आहे असा दावा करू शकत नाहीत. एवढेच नाही तर या प्रकरणात उत्तरवादी क्र. ३ हे मागितलेल्या माहितीच्या संदर्भात नवीन नाहीत किंबहुना ते स्वतः एक लाभार्थी व ग्राहक म्हणून शासनाच्या वतीने सबसिडीद्वारे देण्यात येणारे धान्य मिळण्यास पात्र आहेत व त्या दुकानात ग्राहकदेखील आहेत. शिवाय जी माहिती मागविण्यात आलेली आहे, त्यातील कोणतीही माहिती याचिकाकर्त्यांच्या खाजगी व्यवहारासंबंधी नसून, तो ज्या कार्यालयाशी निगडित आहे, त्याच्याशी संबंधित आहे. त्यामुळे ती माहिती मिळण्याचा त्यांना अधिकार आहे. उत्तरवादी क्र. ०१ यांनी माहिती देण्याचे जे निर्देश दिले आहेत, ते हाणून पाडण्याचा याचिकाकर्त्यांचा उद्देश मान्य करता येत नाही.

२१) माहितीचा अधिकार व मुदतीत करावयाची कार्यवाही :

(ओरिसा उच्च न्यायालय, दिनांक १४/०२/२००६, नंदिता गिरी, याचिकाकर्त्या व इतर ११ विरुद्ध मुख्य माहिती आयुक्त व इतर ०७, उत्तरवादी)

या केसमध्ये म्हणजे उच्च न्यायालयात सदर याचिकाकर्त्यांची अशी मागणी होती की उच्च न्यायालयाने उत्तरवादी क्र. ०३, भारत सरकार व उत्तरवादी क्र. ०४, ओरिसा सरकार यांच्या विरुद्ध *मॅन्डॅमस* याचिका मान्य करून कोणत्याही तक्रारीचे निवारण हे ठरावीक वेळेच्या आत करण्याबद्दल कोणतीही कायदेशीर तरतूद सध्या अस्तित्वात नसल्यामुळे माहिती अधिकार कायद्याच्या कलम १८ खाली केंद्रीय व राज्य माहिती आयुक्तांना अशी तरतूद करण्याचे निर्देश द्यावेत. सर्वोच्च न्यायालयाने युनियन ऑफ इन्डिया विरुद्ध असोसिएशन ऑफ डेमॉक्रॅटिक रिफॉर्मस या प्रकरणामध्ये न्यायालय हे

एखाद्या कायदा किंवा नियमांमध्ये बदल करावा असे निर्देश देऊ शकत नाही, याचा पुनर्उच्चार केला व याचिका फेटाळून लावली.

२२) माहिती अधिकाराखाली दंड करण्याचे अधिकार

(दिल्ली उच्च न्यायालय, रिट याचिका क्रमांक : ३८४५/२००७, दिनांक : २८-४-०९, मुजबिर रहमान, याचिकाकर्ता वि. केंद्रीय माहिती आयोग व इतर, उत्तरवादी)

या प्रकरणामध्ये याचिकाकर्त्यांनी दिनांक २९/११/२००५ रोजी काही माहिती उत्तरवादींकडे मागितली होती. ही माहिती देण्यासाठी विलंब लावल्यामुळे अर्जदारांना पहिले व दुसरे अपील करण्यास भाग पाडले होते. उत्तरवादी क्र. ०३ असणाऱ्या संस्थेने, विचारलेल्या प्रश्नांबद्दल संवेदनशीलता दाखवली नाही व अंतिमतः मुख्य माहिती आयोगाने नोटीस काढल्यानंतर उत्तरवादींनी अर्जदारांना माहिती दिली, असा त्यांचा दावा होता.

मुख्य माहिती आयुक्तांनी जन माहिती अधिकाऱ्यांवर नोटीस काढून दंडात्मक कारवाई का करू नये, अशी विचारणा केली. होती. या दोन्ही आदेशांमध्ये सदर प्रकरणी विलंब झाला आहे, हे स्पष्ट करण्यात आले होते.

उच्च न्यायालयाने सदर प्रकरणात माहिती अधिकार कायद्याच्या कलम २० च्या सखोल वाचनानंतर दंडात्मक कारवाई करायची असेल तर, खालील ०३ प्रकारची परिस्थिती असली पाहिजे असे नमूद केले.

अ) माहितीचा अर्जच स्वीकारण्यास नकार दिला तर;

ब) विहित केलेल्या मुदतीत माहिती दिली गेली नाही तर; आणि

क) वॉईट हेतूने माहिती नाकारली गेली तर किंवा जाणीवपूर्वक चुकीची, अर्धवट व दिशाभूल करणारी माहिती दिली गेली तर, मागणी केलेली माहिती नष्ट करण्याचा प्रयत्न करण्यात आला असेल तर वरीलपैकी प्रत्येक अट ही पुरेशा कारणांशिवाय उल्लंघन या अटीवर वाचली पाहिजे. मुख्य माहिती आयुक्तांनी आपल्या आदेशामध्ये उत्तरवादी क्र. ०६ यांनी विलंबाबाबत कोणतेही स्पष्ट कारण दिलेले नाही, असे म्हटले आहे. असे अनुमान काढल्यानंतर सुध्दा, कायद्याच्या कलम २० (१) नुसार आयोगाने दंडात्मक कारवाई केली नाही. तथापि, जन माहिती अधिकाऱ्याच्या विरुद्ध अशी कारवाई केली पाहिजे अशी शिफारस केली. त्यामुळे उच्च न्यायालयाने असे म्हटले की जरी कलम २० (१) खाली कारवाई करण्याची शिफारस करण्यात आली तरी, कलम २० खाली दंड न करण्याच्या आयोगाच्या कृतीचे समर्थन करता येणार नाही. त्यामुळे उत्तरवादी क्र. ०३ यांना उत्तरवादी क्र. ०६ यांच्या पगारातून पाच समान हप्त्यात रुपये २५०००/- एवढी रक्कम वसूल करण्याचे उच्च न्यायालयाने निर्देश दिले

२३) पेशंटची माहिती व माहितीचा अधिकार

(मुंबई उच्च न्यायालय, रिट याचिका क्रमांक : डब्ल्यू पी/१७५०/२००७, दिनांक २३/०३/२००७, स्वरूप सिंग हिऱ्या नाईक, याचिकाकर्ता विरुद्ध महाराष्ट्र शासन, उत्तरवादी)

या प्रकरणातील याचिकाकर्ते हे महाराष्ट्र विधिमंडळाचे सदस्य होते व त्यांच्या विरुद्ध उच्च न्यायालयात अवमान याचिका दाखल करण्यात आली होती.. दिनांक १० मे २००६ च्या निकालपत्राद्वारे उच्च न्यायालयाने त्यांना एक महिना कारावासाची शिक्षा ठोठावली. दिनांक १२ मे २००६ रोजी मुंबई पोलिसांसमोर त्यांनी समर्पण केले व त्यांना कस्टडीत ठेवण्यात आले. दिनांक १४ मे २००६ रोजी त्यांना सर जे. जे. इस्पितळात ब्लड प्रेशर व हृदय रोगाच्या संभाव्य आजारामुळे दाखल करण्यात आले. इस्पितळात त्यांच्यावर पुढील २१ दिवस उपचार करण्यात आले व ५ जून २००६ रोजी त्यांना इस्पितळातून सोडण्यात आले. ११ जून २००६ पर्यंत उर्वरित कालावधीसाठी ते तुरुंगामध्ये राहिले व ११ जून रोजी त्यांची तुरुंगवासाची मुदत संपल्यामुळे, त्यांना मुक्त करण्यात आले.

उत्तरवादी क्रमांक ०९ ही एक खाजगी व्यक्ती व नागरिक असून त्यांनी जे. जे. इस्पितळाच्या जन माहिती अधिकाऱ्यांना याचिकाकर्त्यांच्या सर्व मेडीकल रिपोर्टच्या प्रती माहिती अधिकाराखाली मागितल्या. या अर्जामध्येच अर्जदाराला लोकहिताच्या दृष्टीने, शिक्षा दिलेल्या आरोपीला हॉस्पिटलच्या ए.सी. रुममध्ये कसे व का ठेवण्यात आले हे, जाणून घेण्याचा अधिकार आहे असे अर्जात स्पष्टपणे नमूद केले होते.

वरील माहिती दिली न गेल्यामुळे सदर प्रकरण उच्च न्यायालयात गेले. माहितीच्या कायद्यातील सर्व संबंधित तरतुदींचा विचार करून उच्च न्यायालयाने असे अनुमान काढले की, इंडियन मेडिकल कौन्सिल ॲक्ट व माहितीच्या कायद्याचे कलम ८ हे एकत्रित वाचले पाहिजे त्यामुळे जन माहिती अधिकाऱ्याने अशी माहिती देताना व्यापक जनहित विचारात घेऊन माहिती दिली पाहिजे व संसद व विधिमंडळ यांना देखील ही माहिती नाकारली असती का याबाबत निर्णय घेणे अपेक्षित आहे.

माहिती कायद्याच्या कलम ८ (१)(ज) मधील दुसरे परंतुक हे केवळ कलम ८(१)(ज) शी संबंधित आहे व कलम ८ खालील इतर कोणत्याही पोटकलमांशी त्याचा संबंध नाही. एखाद्या सुनावणीच्या संबंधी मेडिकल रेकॉर्ड हे गोपनीय ठेवण्याची मेडिकल कौन्सिल कायद्यातील तरतूद ही माहिती अधिकार कायद्याखालील तरतुदीपेक्षा वरचढ मानता येणार नाही. माहिती अधिकाराचा

कायदा व इतर नियमावली यांच्यामध्ये काही विसंगती असल्या तर माहिती अधिकार कायद्याच्या तरतुदी या इतर नियमावलीपेक्षा वरचढ ठरतात व त्यामुळे अशी माहिती दिली गेली पाहिजे. तथापि, माहितीचा अधिकार मात्र काही वैयक्तिक प्रकारची माहिती प्रकट करण्यास अटकाव करतो. अशा माहितीचा लोकहिताशी काहीही संबंध नसतो. अशी माहिती प्रकट करण्याने, व्यक्तीच्या खाजगी आयुष्यामध्ये हस्तक्षेप होऊ शकतो. अशा प्रकरणात, जन माहिती अधिकारी यांनी सदसद्विवेक बुद्धीचा वापर करून, सारासार विचार करून अशी माहिती दिल्यामुळे व्यापक जनहित साधले जाते का, याचा विचार केला पाहिजे. प्रत्येक प्रकरणामध्ये परिस्थिती वेगवेगळी असू शकते, परंतु जन माहिती अधिकाऱ्याने निर्णय घेतला पाहिजे. सर्वसाधारण परिस्थितीमध्ये एखाद्या व्यक्तीस शिक्षा दिली गेली असेल किंवा ती व्यक्ती पोलीस किंवा न्यायालयीन कस्टडीत असेल आणि सार्वजनिक शासकीय रुग्णालयात दरम्यानच्या काळात दाखल केली असेल तर अशा प्रकरणात माहिती मागणाऱ्या अर्जदाराला माहिती दिली पाहिजे. केवळ दुर्मिळ व अपवादात्मक परिस्थितीत व लेखी स्वरूपात योग्य व सबळ कारणांसह अशी माहिती नाकारावी लागेल.

जन माहिती अधिकाऱ्याने कोणतीही माहिती देण्यापूर्वी कलम ११ नुसार त्रयस्थ पक्षाला आपले म्हणणे मांडण्याची वाजवी संधी दिली पाहिजे. अनेक वेळा त्रयस्थ पक्षाला नोटीस देण्याची व आपले म्हणणे मांडण्याची जी अट आहे ती केवळ कार्यपद्धतीचा भाग आहे का, असा प्रश्न उपस्थित केला जातो तसेच, जर नोटीस दिली गेली नाही तर निर्णय बेकायदेशीर ठरतो का, असा देखील प्रश्न उपस्थित केला जातो. कायद्यामध्येच माहिती देण्यापूर्वी त्रयस्थ पक्षाला संधी देण्याची अट सामाविष्ट आहे. त्यामुळे नोटीस देण्याची केवळ औपचारिक कार्यपद्धती आहे असे मानता येणार नाही. सुनावणीची संधी ही केवळ पोकळ औपचारिकता नाही. याचिकाकर्त्यांना अपिलीय अधिकाऱ्याने सुनावणीची संधी दिली नाही व ती आता उच्च न्यायालयात आपोआप प्राप्त झाली असे मानता येणार नाही. त्यामुळे संबंधित प्रकरण उत्तरवादी क्रमांक २ कडे, याचिकाकर्त्याला सुनावणीची संधी देण्यासाठी परत पाठवण्यात येत आहे.

२४) घटस्फोटाचे प्रकरण व माहितीचा अधिकार

(दिल्ली उच्च न्यायालय, रिट याचिका क्रमांक : ३११४/२००७, दिनांक : ३-१२-२००७, भगतसिंग, याचिकाकर्ता विरुद्ध मुख्य माहिती आयुक्त आणि इतर, उत्तरवादी)

या याचिकेतील याचिकाकर्ते, भगतसिंग यांनी श्रीमती सरोज निर्मल यांच्याबरोबर सन २००० मध्ये विवाह केला होता. नोव्हेंबर २००० मध्ये श्रीमती सरोज निर्मल यांनी याचिकाकर्त्याला दहा लाख हुंडा दिल्याची फौजदारी तक्रार दाखल केली होती. तिचे सर्व दावे खोटे आहेत हे दर्शविण्यासाठी व फौजदारी केसमध्ये स्वतःचा बचाव करण्यासाठी याचिकाकर्त्याने पत्नीच्या विरोधात आयकर विभागाकडे आयकर बुडविल्याची तक्रार दाखल केली व संचालक, आयकर विभाग (अन्वेषण) यांच्याकडे वारंवार विनंती अर्ज करून या तक्रारीवरील कार्यवाहीची स्थिती जाणून घेण्याचा प्रयत्न केला. प्रयत्न करूनही माहिती न मिळाल्याने त्यांनी माहिती अधिकार कायद्याचा वापर केला. त्यामध्ये, (एक) कर चुकविल्याबद्दल आपण केलेल्या तक्रारीचे काय झाले? (दोन) श्रीमती सरोज निर्मल या प्राथमिक शिक्षिका असताना त्यांच्याकडे उत्पन्नाची अन्य कोणती साधने आहेत? (तीन) इन्कम टॅक्स कायद्याच्या कलम १३१ नुसार आयकर विभागाने श्रीमती सरोज यांना नोटीस दिल्यानंतर, कोणती कार्यवाही केली ? हे तीन प्रश्न त्यांनी विचारले.

आयकर विभागाच्या जन माहिती अधिकाऱ्याने मागितलेली माहिती ही वैयक्तिक स्वरूपाची आहे, हुंड्यासंबंधी आहे व त्यामध्ये कोणतेही सार्वजनिक हित नाही असे सांगून माहिती देण्यास नकार दिला होता. अपिलीय अधिकाऱ्याने सुध्दा माहिती देण्याचे नाकारले व कलम ८(१)(ज) नुसारच नाही तर कलम ८ (१)(ज) नुसार सुध्दा ही माहिती नाकारली जाऊ शकते असा त्यांनी निर्णय दिला. त्याविरुद्ध याचिकाकर्त्याने मुख्य माहिती आयुक्तांकडे माहिती देण्यासाठी व उत्तरवादी क्र. २ व ३ यांना निर्देश देण्यासाठी व त्यांच्यावर कारवाई करण्यासाठी दाद मागितली. त्यावर मुख्य माहिती आयुक्तांनी दुसरे अपील मान्य करून कलम ८(१)(ज) नुसार माहिती नाकारता येणार नाही, असा निकाल दिला व आयकर संचालक यांनी (अन्वेषण) यांनी चौकशी पूर्ण झाली असल्यास चौकशी अहवालाची प्रत द्यावी असा निर्णय दिला. त्याविरुद्ध याचिकाकर्त्यांनी उच्च न्यायालयात दाद मागताना मुख्य माहिती आयुक्तांनी चुकीच्या पध्दतीने कलम ८ (१)(ज) चा वापर या प्रकरणात केला आहे. प्रकरणाची माहिती दिल्यास चौकशीवर कसा परिणाम होतो ते, मुख्य माहिती आयुक्तांनी स्पष्ट केले नाही. त्याउलट खरी माहिती दिली गेल्यास खोट्या व फौजदारी कायद्याच्या त्रासातून आपली सुटका होईल, असा युक्तिवाद केला व संपूर्ण माहिती त्वरित देण्याची विनंती केली. तसेच माहिती मिळवण्यासाठी झालेल्या त्रासामुळे संबंधितांविरुद्ध कलम २० खाली दंडात्मक कारवाई करण्याची मागणी केली.

सदर प्रकरणामध्ये उच्च न्यायालयाने नागरिकांना असलेल्या माहितीच्या अधिकारास काही अपवाद वगळता वरचढपणा देण्यात आला आहे. त्यामुळे कायद्याच्या कलम ३ नुसार द्यावयाची माहिती हा नियम आहे तर, कलम ८ नुसार न द्यावयाची माहिती हा अपवाद आहे. त्यामुळे कलम ८ च्या तरतुदी या मूळ अधिकारावरच बंधने आणणार नाहीत हे पाहिले पाहिजे. कलम ८ मध्ये केवळ एखादी अन्वेषणाची प्रक्रिया किंवा खटला दाखल करावयाची प्रक्रिया याला आडकाठी निर्माण करणारी माहिती द्यायचे नाकारता येईल. केवळ एखाद्या प्रकारची चौकशी चालू आहे म्हणून माहिती देण्याचे नाकारता येत नाही. माहिती दिल्यामुळे चौकशीमध्ये अडथळा निर्माण होत असल्याखेरीज माहिती देण्याचे नाकारता येणार नाही. शिवाय कलम ८ (१)(ज) हा केवळ अन्वेषण व खटला दाखल करण्याशी संबंधित आहे. आयकर वसूल करण्याशी त्याचा कोणताही संबंध नाही. सदर प्रकरणामध्ये त्याचा बुडलेला आयकर वसूल करण्याची प्रक्रिया वर्षानुवर्षे चालू शकते. त्यामुळे तोपर्यंत माहिती नाकारण्याचे कोणतेही कारण नाही.

वरील चर्चेवरून जन माहिती अधिकारी व अपिलीय अधिकारी यांनी सदर प्रकरणी सारासार विचार करून हे प्रकरण हाताळले नाही. तीनही उत्तरवादींनी आयकर विभागापुढील अन्वेषणाच्या प्रक्रियेवर माहिती दिल्यावर काय परिणाम होईल, हे स्पष्ट केले नाही. त्यामुळे अर्जदाराला ताबडतोब माहिती द्यावी. परंतु संबंधितांनी जाणिवपूर्वक माहिती दिली नाही व त्यामध्ये त्यांचा काही वाईट हेतू होता हे सिध्द होत नसल्यामुळे दंडात्मक कारवाई करण्याची मागणी उच्च न्यायालयाने फेटाळून लावली.

२५) शासकीय कर्मचाऱ्यांचे गोपनीय अहवाल:

(पंजाब व हरियाना उच्च न्यायालय, चंदिगढ, रिट याचिका क्रमांक : ८३९६/२००८, दिनांक : १९ मे २००८, पंजाब राज्य, याचिकाकर्ता विरुद्ध मुख्य माहिती आयुक्त, पंजाब, उत्तरवादी)

या प्रकरणातील श्री फकीरचंद शर्मा उत्तरवादी क्र. २ यांनी दिनांक १८/७/२००६ रोजी जन माहिती अधिकाऱ्यांकडे सन २००० ते २००६ या कालावधीतील आपल्या गोपनीय अहवालाच्या प्रतींची मागणी माहितीच्या अधिकारात केली होती. जन माहिती अधिकाऱ्यांनी हे प्रकरण अपिलीय अधिकारी, पतियाळा सर्कल पी.डब्ल्यू.डी यांचेकडे वर्ग केले व त्यांनी दिनांक

८/८/२००६ रोजी गोपनीय अहवालाची माहिती ही गुप्त असल्यामुळे देण्यास कलम ८ नुसार नकार दिला. त्याविरुद्ध राज्य माहिती आयुक्तांकडे झालेल्या अपिलात ही माहिती देण्याचे आदेश देण्यात आले आणि १५ दिवसांच्या आत अंमलबजावणी करण्याचे निर्देश दिले. त्याविरुद्ध राज्य शासनाने उच्च न्यायालयात ही याचिका दाखल केली. त्यावर उच्च न्यायालयाने शासकीय नोकरांचे गोपनीय अहवाल हे खाजगी दस्तऐवज नाहीत. कोणत्याही परिस्थितीत एखाद्या कर्मचार्याने आपल्या गोपनीय अहवालात काय लिहिले आहे, याची मागणी केल्यास ती माहिती देणे अपेक्षित आहे, मग ते गोपनीय अहवाल चांगले असोत किंवा प्रतिकूल असोत. उच्च न्यायालयाने या संदर्भात देवदत्त विरुद्ध भारत सरकार (सिव्हिल अपील क्र. ७६३१/२००२, दिनांक १२/५/२००८) या प्रकरणाचा दाखला दिला आहे. त्यामध्ये कोणत्याही सरकारी कर्मचार्यास गोपनीय अहवाल मग तो कमी दर्जाचा, सरासरी, चांगला, उत्कृष्ट किंवा अतिउत्कृष्ट यापैकी कोणताही असला तरी त्याला कळवला गेला पाहिजे. त्याचा गोपनीय अहवाल त्याला कळवला न गेल्यास त्याचे दोन प्रकारचे विपरीत परिणाम होतात. १. जर वेळीच त्याला गोपनीय अहवाल कळवला गेला तर त्याला स्वतःच्या कामाबद्दल व वर्तणुकीबद्दल अचूक माहिती झाली असती व त्यामध्ये सुधारणा करता आली असती. २. गोपनीय अहवालात देण्यात आलेले अभिप्राय हे अन्यायकारक आहेत असे त्याचे मत झाल्यास त्याविरुद्ध त्यांना दाद मागता येईल व दर्जा उंचावण्यासाठी निवेदन करता येईल, त्यामुळे मुळातच गोपनीय अहवाल न कळवणे ही बाब मनमानी वृत्तीची आहे व मनेका गांधी विरुद्ध भारत सरकार (AIR 1978 Supreme court 597) नुसार मनमानी वृत्ती ही घटनेच्या कलम १४ च्या विरोधात आहे. त्यामुळे नैसर्गिक न्यायाचे पालन करून गोपनीय अहवालातील सर्व प्रकारच्या नोंदींची माहिती कर्मचार्यांना कळवली गेली पाहिजे.

२६) सार्वजनिक प्राधिकरण :

(चेन्नई उच्च न्यायालय, रिट याचिका क्रमांक : ८११/२००८, दिनांक : ५/८/२००८, तामिळनाडू रोड डेव्हलपमेंट कंपनी, याचिकाकर्ता विरुद्ध तामिळनाडू माहिती आयुक्त व इतर)

उच्च न्यायालयामध्ये याचिकेतील निर्णयाच्या विरुद्ध अपिलीय बेंचपुढे सदर प्रकरण दाखल करण्यात आले होते. याचिकाकर्ते तामिळनाडू रोड डेव्हलपमेंट कंपनी ही माहिती अधिकाराखालील

सार्वजनिक प्राधिकरण आहे, असा मूळ निर्णय राज्य आयोगाने दिला होता. माहिती अधिकार कायद्याच्या कलम २ (ज) चा विस्तृतपणे व सखोलपणे अभ्यास करून उच्च न्यायालयाने असे अनुमान काढले की, सदरची कंपनी ही कायद्याच्या कलम २ (ज)(क)(ख)(ग) किंवा (घ) यापैकी कोणत्याही व्याख्येमध्ये येत नाही. तथापि कलम २ (ज)(घ) मध्ये 'include' असा शब्द नमूद केला आहे व त्यामुळे प्राधिकरण या शब्दाची व्याप्ती अधिक वाढली आहे. 'include' हा शब्द जेव्हा कायद्याच्या व्याख्येमध्येच केलेला असतो तेव्हा, अशा शब्दाकडे अधिक व्यापक दृष्टिकोनातून पाहिले पाहिजे. केवळ नमूद केलेल्या शब्दाकडे न पाहता त्या पलिकडे जाऊन आणखी कोणत्या गोष्टी यामध्ये समाविष्ट होऊ शकतात, त्या सर्व बाबी या व्याख्येमध्ये आपोआपच येतात. म्हणून माहिती अधिकार कायद्याच्या २ (ज)(घ) (एक) चा अर्थ अतिशय व्यापकतेने घेतला पाहिजे व त्यामुळे कलम २ (ज)(घ)(एक) या कलमातील 'नियंत्रित' किंवा 'पुरेशा आर्थिक निधीसाठी शासनावर अवलंबून असलेल्या संस्था' या दोन शब्दांवर एखादी संस्था सार्वजनिक प्राधिकरण आहे किंवा नाही हे ठरते आणि त्या आधारे याचिकाकर्ती कंपनी ही सार्वजनिक प्राधिकरण आहे, असा निर्णय उच्च न्यायालयाने दिला.

२७) दंड आकारण्यासंबंधीची प्रक्रिया

(दिल्ली उच्च न्यायालय, रिट याचिका क्रमांक : नागरी ७४७४/२००७, दिनांक : १०/१०/२००७, जयकांत गुप्ता, याचिकाकर्ता विरुद्ध मुख्य माहिती आयुक्त व इतर, उत्तरवादी)

या प्रकरणामध्ये याचिकाकर्त्यांनी एन.पी.सी.सी. या महामंडळातील बदल्यांच्या धोरणाची माहिती, माहिती अधिकाराच्या कायद्याखाली मागितली होती. ही माहिती न मिळाल्यामुळे याचिकाकर्त्यांनी महामंडळाच्या अपिलीय अधिकाऱ्याकडे अपील दाखल केले व त्यांनी जन माहिती अधिकाऱ्यांना आदेशाच्या दिनांकापासून ३ दिवसांच्या आत माहिती देण्याचे निर्देश दिले. त्याच दरम्यान याचिकाकर्त्यांनी मुख्य माहिती आयुक्तांकडे दुसरे अपील दाखल केले. या अपिलाच्या सुनावणीच्या वेळी मुख्य माहिती आयुक्तांनी उत्तरवादी क्रमांक २ व ३ या अधिकाऱ्यांना दिनांक १/११/२००६ रोजी समक्ष उपस्थित राहून आपले म्हणणे दाखल करण्याची नोटीस दिली होती.

तसेच दिनांक १/११/२००६ रोजी केलेल्या आदेशामध्ये सदर प्रकरणी माहिती देण्यामध्ये जन माहिती अधिकारी व अपिलीय अधिकारी यांच्या पातळीवर कायद्याच्या कलम ७(१) मध्ये विहित वेळेपेक्षा विलंब झाल्याचे अनुमान काढण्यात आले व त्यावरून मुख्य माहिती आयुक्तांनी उत्तरवादी क्रमांक ३ यांना कारणे दाखवा नोटीस देऊन कलम १९ नुसार याचिकाकर्त्यांना नुकसान भरपाई का अदा करू नये अशी विचारणा केली तसेच प्रतिवादी क्र २ या जन माहिती अधिकाऱ्यांना कलम २० नुसार दंड का करू नये अशी देखील नोटीस दिली.

त्यानंतर अनेक दिवस या प्रकरणाचे पुढे काय झाले हे न समजल्यामुळे याचिकाकर्त्यांनी ८/१२/२००६ रोजी पाठपुरावा करण्यासाठी एक स्मरणपत्र दिनांक ८/१२/२००६ रोजी दिले. त्यावर कोणताही प्रतिसाद न मिळाल्यामुळे सखोल चौकशी केली असता, याचिकाकर्त्यांच्या असे निदर्शनास आले की हे संपूर्ण प्रकरण हे मुख्य माहित आयुक्तांचे सचिव आणि निबंधक यांच्या टिपणीच्या आधारे नस्तीबंद करण्यात आले आहे. या टिपणीमध्ये पुढीलप्रमाणे मजकूर होता. “ माझ्या मतानुसार आयोग जन माहिती अधिकाऱ्यांना कलम २० नुसार नोटीस देऊ शकतो. तसेच संबंधित श्री अरविंदकुमार यांनी माहिती अधिकाराखाली विहित कर्तव्य न केल्यामुळे समज देऊ शकतो तसेच याबाबतची नोंद घेण्यासाठी मंत्रालयातील संबंधित सचिवांकडे याची प्रत पाठविता येईल.”

या टिपणीला मान्यता मिळाल्यानंतर पुन्हा त्या खाली एक टिपणी लिहिण्यात आली व त्यामध्ये “अरविंदकुमार सीएमडी (एनपीसीसी) यांना द्यावयाच्या पत्राचे प्रारूप मान्यतेसाठी सादर करण्यात आले व त्यापुढील समज देण्याची टिपणी जरी मान्य झाली असली तरी, समज देण्याऐवजी मी असे सुचवतो की, आयोगाची नापसंती सीएमडी यांना कळवावी. कारण समज देऊन काहीही उपयोग होणार नाही. कारण आयोग हा काही सीएमडी यांचा शिस्तपालन अधिकारी नाही. त्याआधारे संबंधित मंत्रालय हे, त्यांना कंपनीमध्ये ठेवायचे किंवा नाही याबाबत योग्य तो निर्णय घेऊ शकेल. शिवाय आयोगाने कळविलेल्या नापसंतीचा त्यांना कंपनीमध्ये ठेवायचे किंवा नाही याबाबत दूरगामी परिणाम होऊ शकेल.

या संपूर्ण प्रक्रियेसंबंधी उच्च न्यायालयाने आश्चर्य व्यक्त करून मुख्य माहिती आयुक्तांनी पाडलेली प्रक्रिया ही समन्यायिक स्वरूपाची नाही. जर त्यांना कारणे दाखवा नोटीस दिल्यानंतर कोणतीही दंडात्मक कारवाई किंवा नुकसान भरपाईची कारवाई करावयाची नव्हती तर अशा पध्दतीने फाईल बंद करून व विशेषतः टिपणीच्या आधारे फाईल बंद करण्याची कार्यपध्दती संपूर्णपणे चुकीची आहे. मुख्य माहिती आयुक्त हे समन्यायिक स्वरूपाचे मंडळ आहे व त्यांनी कायद्याने ठरवून दिलेली जबाबदारी पार पाडली पाहिजे. अशा प्रकारची कोणतीही प्रक्रिया ही पारदर्शक पध्दतीने संपुष्टात आणणे हे देखील माहिती अधिकार कायद्याचे मूलभूत अंग आहे. त्यामुळे ज्या टप्प्यावर माहिती आयुक्तांनी हे प्रोसिडींग थांबवले होते, त्या टप्प्यावर पुन्हा सुरु करावे. म्हणजे कलम २० (१) सहकलम १९ (८)(ब) नुसार नव्याने कारणे दाखवा नोटीस देऊन नियमानुसार कारणमीमांसा देऊन आदेश पारित करावेत.

२८) त्रयस्थ पक्षाचा अधिकार :

(गुजरात उच्च न्यायालय, रिट याचिका क्रमांक : एस. सी. ए. नं. २३१०३/२००७, दिनांक : ०३/१०/२००८, बी. जे. धांडा, याचिकाकर्ता विरुद्ध मुख्य माहिती आयुक्त व इतर तीन, उत्तरवादी)

या प्रकरणामध्ये जिल्हा न्यायालयात काम करणाऱ्या एका लिपिकाची दक्षता विषयक चौकशी सुरु करण्यात आली होती. उत्तरवादी क्रमांक २ यांनी, या संदर्भातील माहिती प्रथम उच्च न्यायालयास मागितली होती. उच्च न्यायालयाच्या जन माहिती अधिकाऱ्याने चौकशी कागदपत्रे उच्च न्यायालयाकडे उपलब्ध नाहीत अशी माहिती दिली. त्याविरुद्ध उत्तरवादी क्रमांक ०२ ने निबंधक, उच्च न्यायालय यांच्याकडे पहिले अपील दाखल केले व हे अपील नाकारल्यानंतर गुजरातच्या मुख्य माहिती आयुक्तांकडे माहिती अधिकार कायद्याच्या कलम १९ नुसार दुसरे अपील करण्यात आले. या अपिलामध्ये निर्णय देताना मुख्य माहिती आयुक्तांनी १५ दिवसांच्या आत उच्च न्यायालयाने ही माहिती प्रतिवादींना द्यावी असा निर्णय दिला. या निर्णयाविरुद्ध गुजरात उच्च न्यायालयाने गुजरात उच्च न्यायालयासमोरच याचिका सादर केली.

या याचिकेचा निर्णय देताना माहितीचा अधिकार कायदा व त्या कायद्याच्या संदर्भात उच्च न्यायालयाने केलेले नियम विचारात घेता, उच्च न्यायालयाने असे नमूद केले की, सदरची चौकशी ही

जिल्हा न्यायालय अहमदाबाद येथे काम करत असलेल्या श्री व्ही. जे. वनोदिया या लिपिकाच्या संदर्भातील मूळ चौकशी आहे व वनोदिया हे या प्रकरणातील त्रयस्थ पक्ष आहेत. त्यांचे म्हणणे ऐकल्याशिवाय व त्यांना सुनावणीची संधी दिल्याशिवाय माहिती दिली जाऊ शकत नाही. त्रयस्थ पक्षाच्या परस्पर व त्यांचे म्हणणे विचारात न घेता जर माहिती देण्याचा प्रयत्न केला तर, त्रयस्थ पक्षाचा माहिती अधिकार कायद्याच्या कलम १९ नुसार पहिले अपील करण्याचा व १९ (४) नुसार दुसरे अपील करण्याचा, असे दोन्ही हक्क हिरावून घेतल्यासारखे होईल. शिवाय ज्यांच्यासंदर्भात ही माहिती आहे त्यांना उत्तरवादी म्हणून सामील करून न घेता पहिले व दुसरे अपील चालवले गेल्याने अपिलातील निर्णय रद्दबातल ठरविण्यात आला.

२९) माहिती अधिकार आणि दंडाचे अधिकार :

(पंजाब व हरियाणा उच्च न्यायालय, रिट याचिका क्रमांक : १९२४/२००८, दिनांक : ८/०२/२००८, श्री रमेश शर्मा, याचिकाकर्ता विरुद्ध राज्य माहिती आयुक्त, हरियाणा व इतर, उत्तरवादी)

या याचिकेतील मुख्य प्रश्न हा राज्य माहिती आयोगाच्या कलम २० (१) खालील दंड करण्याच्या अधिकारासंबंधी आहे. जनमाहिती अधिकाऱ्याने ७७ दिवसांच्या विलंबाने माहिती दिल्यामुळे मुख्य माहिती आयुक्त, हरियाणा यांनी याचिकाकर्त्यांना १९२५०/-रुपये एवढा दंड कलम २० (१) नुसार करण्याचे आदेश पारित केले होते.

ही याचिका करताना उच्च न्यायालयाकडे याचिकाकर्त्यांनी खालील तीन मुद्दे उपस्थित केले.

१. माहिती अधिकार कायद्याच्या कलम २० (२) नुसार याचिकाकर्ता कोणत्याही कारणाशिवाय जोपर्यंत वारंवार माहिती देण्याचे टाळत असल्याबद्दल योग्य ते अनुमान काढले जात नसेल तोपर्यंत दंडात्मक कारवाई करता येणार नाही.
२. कलम २० (२) चा वापर करून विलंब झालेल्या प्रत्येक प्रकरणात दंड केला पाहिजे असे बंधनकारक नाही
३. माहिती अधिकार कायद्याच्या कलम २६ नुसार जोपर्यंत सार्वजनिक प्राधिकाऱ्यांना योग्य ते प्रशिक्षण दिले जात नाही, तोपर्यंत असा दंड करता येणार नाही.

सर्व पक्षकारांचे युक्तिवाद विचारात घेऊन उच्च न्यायालयाने असे अनुमान काढले की, कलम २० (१) या कलमाचे साधे सरळ वाचन केले असता सामान्य कारणासाठी विलंब झालेल्या प्रकरणात जर असा कालावधी कायद्याच्या कलम ७(१) मध्ये नमूद केल्यापेक्षा जास्त असेल तर आयोगास दंड करण्याचा अधिकार आहे

जाणिवपूर्वक विलंब केल्यानंतर हीच तरतूद वापरता येते हे खरे असले तरी सामान्य विलंबामध्ये देखील याच कलमानुसार दंड करण्याचे अधिकार माहिती आयुक्तांना आहेत. शिवाय कलम २६ खाली प्रशिक्षण घेतले नाही म्हणून कलम २० खालील आवश्यक तरतुदींकडे दुर्लक्ष करता येणार नाही. त्यामुळे याचिकेमध्ये कसलेही तथ्य नाही असा निकाल उच्च न्यायालयाने दिला.

३०) नैसर्गिक न्यायाचे पालन

(दिल्ली उच्च न्यायालय, रिट याचिका क्रमांक : ५२०४/२००८, दिनांक : २/७/२००९, डॉ. सरला रजपूत, याचिकाकर्त्या विरुद्ध मुख्य माहिती आयुक्त व इतर, उत्तरवादी)

१. या प्रकरणामध्ये उत्तरवादी क्र. ४ यांनी माहिती अधिकार कायद्याखाली माहिती अधिकार मिळवण्यासाठी मूळ अर्ज केला होता व याचिका करणाऱ्या डॉ. रजपूत यांनी जन माहिती अधिकारी म्हणून उत्तरवादी क्र. ४ यांच्या मूळ अर्जाला उत्तर पाठविले होते. त्यावेळी याचिकाकर्त्यांनी दिलेल्या उत्तरामुळे समाधान न झाल्यामुळे उत्तरवादी क्र. ४ यांनी पहिले अपील व त्यानंतर मुख्य माहिती आयोगाकडे दुसरे अपील केले होते.
२. मुख्य माहिती आयोगाने दिनांक १५/१२/२००७ रोजी उत्तरवादी क्र. ४ चे अपील मान्य केले व एनसीईआरटी ने घेतलेली भूमिका चुकीची असल्याचे मत नोंदविले. तसेच याचिकाकर्त्यांना माहिती अधिकार कायद्याच्या कलम २० (१) खाली रुपये २५,०००/- दंड करण्याचे आदेश पारित केले.
३. उच्च न्यायालयात दाखल केलेल्या याचिकेत याचिकाकर्त्यांनी आपल्याला माहिती आयुक्तांनी कोणतीही सुनावणीची संधी न देता आपल्याविरुद्ध दंडाचे आदेश पारित केल्याचे निदर्शनास आणून दिले व आदेश रद्द करण्याची मागणी केली.

४. सर्व पक्षकारांचे युक्तिवाद विचारात घेऊन उच्च न्यायालयाने खालील निष्कर्ष काढले

अ.) माहितीचा अधिकार कायद्याच्या कलम २०(१) नुसार कोणत्याही जनमाहिती अधिकाऱ्याला दंड करण्यापूर्वी सुनावणीची वाजवी संधी देणे आवश्यक व बंधनकारक आहे.

ब.) कलम २० (१) नुसार दंड करण्यापूर्वी काही अटींची पूर्तता होणे आवश्यक आहे. दंड होण्याची प्रक्रिया आपोआप होणारी नाही.

क.) याचिकाकर्त्या या सेवेतून निवृत्त झाल्यानंतर व मुख्य माहिती आयुक्तांकडे अपील चालू आहे याबद्दलची त्यांना माहिती नसताना या प्रकरणात दंड केल्यामुळे माहिती अधिकार कायद्याच्या कलम २० (१) चा स्पष्टपणे भंग झाला आहे व त्यामुळे दंड करणारे, माहिती आयुक्तांचे आदेश हे कायद्यापुढे टिकू शकत नाही.

ड.) मुख्य माहिती आयोगामार्फत असा युक्तिवाद करण्यात आला की दंडाचे आदेश जरी १५/१२/०७ ला पारित केले असले तरी जनमाहिती अधिकारी हे सेवानिवृत्त झाल्यामुळे त्यांना सुनावणीची संधी देण्यासाठी व पेन्शनमधून दंडाची रक्कम वसूल करण्यासाठी दिनांक १५/१/२००८ रोजी याचिकाकर्त्यांना कारणे दाखवा नोटीस देण्यात आली होती व त्यामुळे त्यांना संधी देण्यात आली आहे. हे मुख्य माहिती आयोगाचे म्हणणे फेटाळून लावताना उच्च न्यायालयाने हे नमूद केले की, माहिती अधिकार कायद्याच्या कलम २० (१) मध्ये निर्णय दिल्यानंतर कारणे दाखवा नोटीस देण्याची कोणतीही तरतूद नाही. कारणे दाखवा नोटीस दंडाचे आदेश देण्यापूर्वी किंवा एखाद्या विषयाबद्दल अंतिम निर्णय काढण्यापूर्वी व दंड करण्यापूर्वी दिली गेली पाहिजे.

वरील चर्चेनुसार उच्च न्यायालयाने याचिका मान्य करून व दंडाचे आदेश रद्द करून प्रकरण पुन्हा सुनावणीसाठी केंद्रीय माहिती आयोगाकडे परत पाठविले.

३१) वैयक्तिक व खाजगी माहिती.

(दिल्ली उच्च न्यायालय, रिट याचिका क्र ८०३/२००९, दिनांक १/७/२००९, विजय प्रकाश याचिकाकर्ता विरुद्ध केंद्र शासन व इतर, उत्तरवादी)

१) या याचिकेतील याचिकाकर्ते हे भारतीय वायुदलातील भूतपूर्व अधिकारी आहेत. त्यांनी सन २००१ मध्ये विवाह केला. त्यानंतर त्यांनी आपल्या पदाचा राजीनामा दिला व तो ३०/७/२००१ रोजी स्वीकारण्यात आला. त्यांच्या पत्नीला संरक्षण संशोधन विकास संस्थेत नोकरी मिळाली व त्यांची पदस्थापना वाराणसी येथे झाली. कालांतराने दोघांचे मतभेद झाल्यामुळे याचिकाकर्त्यांच्या पत्नीने घटस्फोटाची मागणी केली. या पार्श्वभूमीवर याचिकाकर्ते विजय प्रकाश यांनी पत्नीचे संपूर्ण सर्व्हिस रेकॉर्ड, तिने दिलेले रजेचे अर्ज, जोडलेल्या सर्व प्रमाणित प्रती, नामनिर्देशन व वित्तीय बाबी संबंधीची सर्व अधिकृत माहिती माहिती अधिकाराखाली मागितली.

२). ही माहिती माहिती अधिकार कायद्याच्या कलम ८ (१)(ज) नुसार अपवाद केलेली व वैयक्तिक स्वरूपाची माहिती आहे, या मुद्द्यावर जन माहिती अधिकाऱ्यांनी माहिती देण्यास नकार दिला. त्याचबरोबर मागितलेल्या माहितीचा सार्वजनिक हिताशी कोणताही संबंध नाही असे नमूद करून ही माहिती दिल्यामुळे एखाद्याच्या खाजगी जीवनामध्ये हस्तक्षेप होणार आहे, असे जनमाहिती अधिकाऱ्याने नमूद केले आहे. त्याविरुद्ध याचिकाकर्त्यांनी पहिले अपील केले व ते देखील याच मुद्द्यावरून फेटाळण्यात आले. त्याविरुद्ध मुख्य माहिती आयुक्तांकडे दुसरे अपील करण्यात आले व त्यांनी देखील पूर्वीचे निर्णय कायम केले. त्याविरुद्ध श्री विजय प्रकाश यांनी ही याचिका दाखल केली.

३). याचिकेच्या संदर्भातील सर्व पक्षकारांचे युक्तिवाद ऐकून व माहिती अधिकार कायद्याच्या कलम २,८ व ११ यांचा एकत्रित विचार करून उच्च न्यायालयाने असे निरीक्षण नोंदविले की, केवळ पत्नी ही शासकीय नोकर असल्यामुळे व तिचा याचिकाकर्त्याशी वाद असल्यामुळे आरोप सिद्ध करण्यासाठी खाजगी दाव्यामध्ये या माहितीचा वापर करण्याचा याचिकाकर्त्यांचा हेतू आहे. याचिकाकर्ते अशी माहिती दिल्यामुळे लोकहित कसे साधले जाणार, हे सिद्ध करण्यात अपयशी ठरले आहेत. त्यांचा त्यांच्या पत्नीशी असलेला वाद ही एक साधी सोपी खाजगी बाब आहे व त्यामुळे कलम (१)(ज) नुसार अशी वैयक्तिक स्वरूपाची माहिती वगळण्याबाबत जी कायदेशीर तरतूद आहे ती काढून टाकता येणार नाही व त्यामुळे याचिका फेटाळून लावण्यात आली.

३२) माहिती अधिकार विरुद्ध इतर कायदे

(आंध्रप्रदेश उच्च न्यायालय, रिट याचिका क्रमांक : १६७१७/२००८, दिनांक : ४/१२/२००८
जन माहिती अधिकारी तथा सहसचिव, जमीन प्रशासन नामपल्ली, हैदराबाद, याचिकाकर्ता इतर
विरुद्ध आंध्रप्रदेश, माहिती आयुक्त, उत्तरवादी)

या प्रकरणात उत्तरवादी क्रमांक २ यांनी उत्तरवादी क्रमांक १ यांच्याकडे जमिनीसंबंधीच्या मुन्तखाब या दस्तऐवजाची माहिती अधिकार कायद्याखाली प्रमाणित प्रत मागितली होती. त्यावर जनमाहिती अधिकारी यांनी अर्जदार स्त्रीचे नाव कायदेशीर दस्तऐवजात कोठेही नसल्यामुळे प्रमाणित प्रत देण्यास नकार दिला होता व अर्जदार यांनी कायदेशीर वारस असल्याचे प्रमाणपत्र सक्षम दिवाणी न्यायालयातून आणण्यास सांगितले होते. तसेच याचिकाकर्त्यांना मुन्तखाब ही वैयक्तिक बाब आहे व तिचा सार्वजनिक हिताशी कोणताही संबंध नाही असे नमूद करून ही माहिती देता येणार नाही अशी भूमिका घेतली. उत्तरवादी क्रमांक २ ने याविरुद्ध केलेल्या अपिलात सुध्दा मुन्तखाब हा सार्वजनिक दस्तऐवज नाही असे सांगून अपील फेटाळण्यात आले होते. त्याविरुद्ध उत्तरवादी क्रमांक २ ने आंध्रप्रदेश माहिती आयुक्तांकडे केलेल्या अपिलात माहिती आयुक्तांनी अपील मान्य करून मुन्तखाब ची प्रत अर्जदारास द्यावी असे आदेश दिले.

२. या संदर्भात माहिती कायद्याचा व कायद्यातील तरतुदी विशेषतः कलम ६, ७, ८ व २ याचा विचार करून उच्च न्यायालयाने असे अनुमान काढले की, विधिमंडळाचा वैयक्तिक व खाजगी हितांमध्ये असलेला परस्पर विरोध विचारात घेऊन सुध्दा त्यात एकसूत्रता आणण्याचा प्रयत्न आहे. तसेच माहिती अधिकार कायद्याच्या कलम ८ (१) मध्ये नमूद केलेली माहिती नसेल तर प्रत्येक माहिती दिली गेली पाहिजे हे मुख्य धोरण आहे. एवढेच नाही तर खाजगी व्यक्तीची माहिती सुध्दा काही अटींवर माहितीच्या अधिकाराखाली देणे अपेक्षित आहे.

३. मुन्तखाब नावाचा जमीन विषयक दस्त हा एखाद्याच्या वैयक्तिक हक्कासंबंधीचा दस्तऐवज असला व भारतीय पुरावा कायद्याच्या कलम ७४ व १२३ नुसार तसे ठरविण्यात असले तरी कोणतेही

सार्वजनिक प्राधिकरण हे माहिती कायद्याच्या कलम २ (ज) नुसार अशी माहिती अधिकार नाकारू शकत नाही. माहिती अधिकार कायद्यातील कलम २२ नुसार माहिती अधिकार कायद्याला भारतातील इतर कोणत्याही कायद्यांमधील विसंगतीवर मात करणारे अधिकार दिले आहेत व या तरतुदीपेक्षा वेगळी व विसंगत तरतूद कोणत्याही कायद्यात असेल तर ती आपोआपच माहिती अधिकार कायद्याच्या तरतुदीपेक्षा गौण मानली जाते व त्यामुळे केवळ माहिती अधिकार कायद्याच्या कलम ८ (१) नुसार अपवाद केलेली माहिती आहे का एवढाच विचार करणे अपेक्षित आहे. माहिती अधिकार कायद्याच्या तरतुदींचा अर्थ लावताना काल्पनिक किंवा न दिसणाऱ्या तरतुदींचा विचार करण्याचे कारण नाही.

३३) माहिती कायद्याचा गैरवापर

(पंजाब व हरियाणा उच्च न्यायालय, दिनांक : १९/११/२००७, राजन वर्मा, याचिकाकर्ता विरुद्ध भारत सरकार, वित्त मंत्रालय, बँकिंग डिव्हिजन व इतर, उत्तरवादी).

या प्रकरणात मेसर्स एस. आर. राजन आणि कंपनीने उत्तरवादी क्रमांक ५ यांच्याकडून कर्ज घेतले होते व या कर्जाला याचिकाकर्ते हे जामिनदार होते. कर्जदार मे. राजन आणि कंपनी ही, थकित कर्जदार झाली त्यामुळे याचिकाकर्त्यांना बँकेबरोबर तडजोड करून कर्जाचा हा गुंता सोडवायचा होता. या पार्श्वभूमीवर याचिकाकर्त्यांनी बँकेच्या मॅनेजरला माहितीच्या अधिकाराखाली अर्ज करून वेगवेगळ्या थकित कर्जदारांबरोबर बँकेने गेल्या पाच वर्षांमध्ये कशाप्रकारे तडजोड केली, याची माहिती मागितली होती. बँकेने यापैकी कोणतीही माहिती दिली नाही. त्यामुळे याचिकाकर्त्यांनी माहितीच्या अधिकाराखाली त्याविरुद्ध अपील दाखल केले. मुख्य माहिती आयुक्तांनी देखील याचिकाकर्त्यांचे अपील फेटाळल्यानंतर त्यांनी उच्च न्यायालयात याचिका दाखल केली.

२. या प्रकरणातील वस्तुस्थिती व माहिती कायद्यातील तरतूद यांचा सारासार विचार करून उच्च न्यायालयाने असे निरीक्षण नोंदविले की, याचिकाकर्त्यांना जी माहिती पाहिजे आहे ती इतर ग्राहकांसंबंधीची माहिती ही माहिती अधिकार कायद्याच्या कलम ८ (१)(घ), ८ (१)(ड) ८ (१)(झ) नुसार वगळण्यात आली आहे. एवढेच नाही तर याचिकाकर्त्यांनी केवळ कॅनरा बँकेकडे माहिती मागितली नाही तर, भारत सरकारच्या बँकिंग डिव्हिजनकडे व भारताच्या वित्त मंत्रालयाच्या

आर्थिक हितसंबंध विषयक विभागाकडे देखील अर्ज केला व या दोन्ही संस्थांनी हे अर्ज कॅनरा बँकेकडे पाठविले होते. यावरून याचिकाकर्त्यांनी विनाकारणच अनेक वेगवेगळ्या ठिकाणी अर्जफाटे केल्याचे लक्षात येते. या संदर्भात त्रयस्थ पक्षाला असलेले अधिकार, त्यांची व्यापार विषयक विश्वासाने ठेवलेली माहिती, व्यापारी गुपिते आणि बैध्दिक संपदेचा अधिकार हे कलम ८ (१)(घ) नुसार माहिती कायद्याला स्पष्टपणे अपवाद म्हणून ठरवले असल्याने ही माहिती देता येणार नाही. एखाद्या व्यक्तीने विश्वासाने दिलेली माहिती ही अशा पद्धतीने माहिती अधिकार कायद्याखाली देता येऊ शकत नाही. घेतलेल्या कर्जाची परतफेड करण्याऐवजी याचिकाकर्त्यांनी बँकेच्या वरिष्ठांना माहिती अधिकार कायद्याखाली अर्ज केले व अशी माहिती मागितली की जी माहिती अधिकार कायद्याच्या कलम ८ नुसार अपवाद ठरविण्यात आली आहे. वरील परिस्थितीत उच्च न्यायालयाने याचिका फेटाळून लावली.

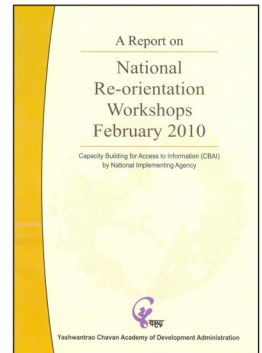
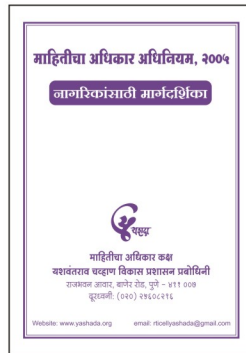
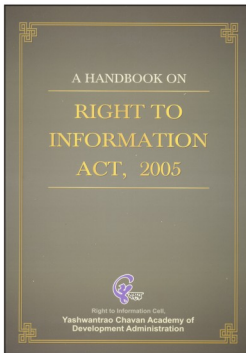
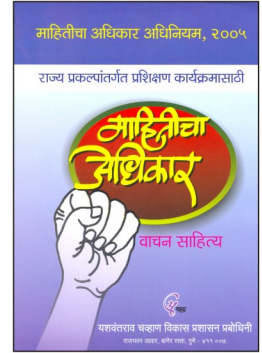
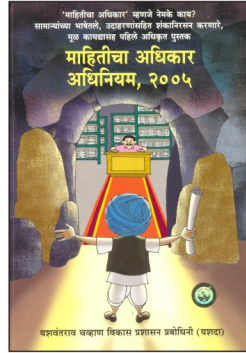
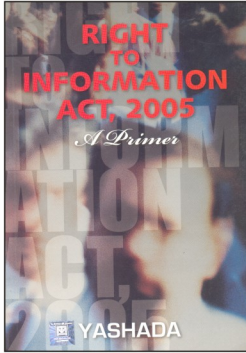
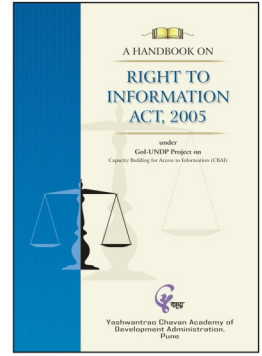
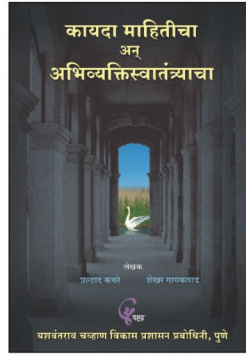
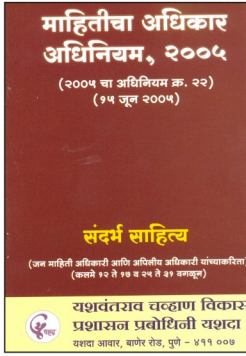
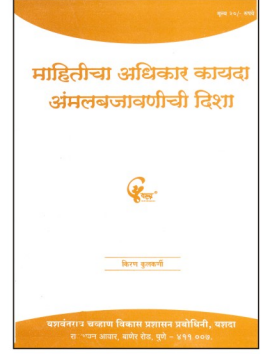
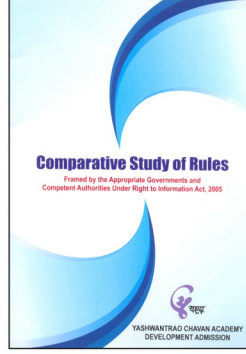
राज्यातील माहिती आयोगाचे पत्ते

१	राज्य मुख्य माहिती आयुक्त, राज्य माहिती आयोग १३ वा मजला, नवीन प्रशासन भवन, मंत्रालयासमोर, मुंबई -३२ ०२२-२२८५६०७८, २२०४९३९०
२	राज्य माहिती आयोग, खंडपीठ १३ वा मजला नवीन प्रशासन भवन मादाम कामा रोड, मंत्रालयासमोर मुंबई इ ३२, ०२२-२२०४००६७, २२०४००९५
३	राज्य माहिती आयोग, खंडपीठ कोकण खंडपीठ, रुम नं. ५२७ , ५ वा मजला, कोकण भवन, सीबीडी बेलापूर, नवी मुंबई-१४ ०२२-२७५९४६३, ६४, २७५७९३६९
४	राज्य माहिती आयोग, खंडपीठ, नवीन प्रशासकीय इमारत, ४ था मजला, कॉन्सिल हॉल समोर, पुणे - ४००००९, ०२०-२६०५०५८०, ६३२,६३३
५	राज्य माहिती आयोग, खंडपीठ औरंगाबाद बचत भवन, लेखा व कोषागार कार्यालयाच्या पाठीमागे, औरंगाबाद - ४३१००९ ०२४०-२३५२९३३, २३५२५४४
६	राज्य माहिती आयोग, खंडपीठ विभागीय कार्यालय, अमरावती जुना बायपास, शासकीय विश्राम गृहाजवळ, चपरासीपुरा अमरावती पिन- ४४४६०२, ०७२९-२५५३९७२, २५५३९७३
७	राज्य माहिती आयोग, खंडपीठ नवीन प्रशासकीय इमारत क्र. २, जिल्हा परिषदेसमोर, सिव्हील लाईन्स नागपूर. ०७९२-२५६६८९७, २५४२५८९, २५६२६६८
Website : http://sic.maharashtra.gov.in/	

केंद्रीय माहिती आयोगाचे पत्ते

१	Central Information Commission, 306, 2 nd Floor, August Kranti Bhavan, Bhikaji Cama Place, New Delhi-110 066 whabibullah@nic.in , 011- 26717355
२	Information Commissioner Central Information Commission, 5 th Floor, Block IV, Old JNU Campus, NEW DELHI-110 067 (Telefax: 26167931) , 011-26717356 E-MAIL : an.tiwari@nic.in
३	Central Information Commission, II Floor, August Kranti Bhavan, Bhikaji Cama Place, New Delhi - 110 066 mm.ansari@nic.in
४	Information Commissioner Room No.4, Club Building, Old JNU Campus, New Delhi - 110 067. Phone:- 011 – 26717351 E-mail:- adixit@nic.in
५	Information Commissioner Room No.8, Club Building, Old JNU Campus, New Delhi - 110 067. Phone:- 011 - 26101592 , E-mail :- s.mishra@nic.in
६	Information Commissioner Room No.308, II Floor, August Kranti Bhavan, Bhikaji Cama Place New Delhi - 110 066., Phone:- 011 – 26717353, Fax:- 011 - 26106276 E-mail :- sharma.ml@nic.in
७	Information Commissioner Room No.2, Club Building, Old JNU Campus, New Delhi - 110 067. Phone:- 011 – 26161796, E-mail:- shaileshgandhi@nic.in
८	Information Commissioner Room No.6, Club Building,, Old JNU Campus New Delhi - 110 067., Phone:- 011 – 26161997, E-mail:- sushmas@nic.in
९	Information Commissioner Room No.296, II Floor,, August Kranti Bhavan, Bhikaji Cama Place, New Delhi - 110 066, Phone:- 011 – 26180532, E-mail:- d.sandhu@nic.in
Website : http://cic.gov.in/	

माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५ : यशदा प्रकाशने

अधिक माहितीसाठी संपर्क
सार्वजनिक धोरण केंद्र, यशदा
दूरध्वनी : (०२०) २५६०८२१६